

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 33 (457) 19 – 25.08.2016 р.

www.tyzhden.ua

Леонід
Залізняк
про повернення
науки
в університети

Як покарати
упереджених суддів

Дональд Трамп
як «корисний ідіот» Путіна

Приватні колекції та
культурна дипломатія

Війна триває 2014 2015 2016

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

«Український тиждень». Відповідально про країну та світ. Незалежний аналітичний україномовний тижневик суспільно-політичного спрямування, що висвітлює ключові події та проблеми країни. Чітка ідентифікація, позиція, авторська інтонація та стиль. Незалежність від політичних чи бізнес-груп. Об'єктивність і незаангажованість у висвітленні проблем українського суспільства. Когерентне джерело для експертів, політиків, інтелектуалів та культурних діячів у Європі з питань України. Просування принципів свободи слова та незалежності преси. Серед авторів відомі в Україні та світі журналісти, економісти, громадські діячі, мистецтвознавці. Офіційний партнер **The Economist**

Оберіть зручний для вас спосіб передплати:

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами.

Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТОЮ:

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. — 55 грн
- на 3 міс. — 156 грн
- на 6 міс. — 300 грн
- на 12 міс. — 600 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»
за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу		
	ТОВ «Український тиждень»	26009000022321	35392656
	поточний рахунок отримувача		код отримувача
	Назва установи банку		300023
	ПАТ «Укрсоцбанк»		МФО банку
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал		
	Період:		
Касир	Платник (підпис)		сума, грн

НА ЧАСІ

- 4 **Вияв слабкості**
Кого дискредитує протистояння
НАБУ і ГПУ
- 7 **Ярослав Пешек про корупцію**
в бізнесі й політиці
- 8 **«Судді Майдану»**
поза зоною досяжності
Чому досі не покарані «служителі
Феміди» часів режиму Януковича
- 10 **Загадковий «штурм Перекопу»**
На кого була розрахована
кримська провокація
- 12 **Не золоте дно**
Чому Україна має скромні
результати на Олімпіаді

ТЕМА НОМЕРА

- 14 **Час дорослішати**
Юрій Макаров про війну
як даність
- 16 **Гібридне загострення**
Про найгарячіші точки на фронті
- 19 **ГУР МО: у центрі уваги —**
навчання «Кавказ-2016»
Які рухи Росії найпомітніші
для української розвідки
- 20 **Костянтин Машовець:**
«Для РФ є тільки один сценарій,
що має шанси хоч на якийсь успіх,
— класичний бліцкриг»
Прогнози одного із засновників
«Інформаційного спротиву»
- 22 **Іловайськ. Нинішня диспозиція**
Спогади і сьогодення головних
дійових осіб Іловайської операції
- 25 **Капкан, що не замкнувся**
Як тлумачать звільнення
Слов'янська по обидва боки фронту

СВІТ

- 30 **На гачку в Кремля**
Едвард Лукас про співпрацю
Дональда Трампа з Росією
- 33 **Янкі, геть додому!**
Як сприймають
закордонні військові бази США
в країнах дислокації
та самих Штатах
- 36 **Цап-відбувайло для Європи**
Про специфіку трудової
міграції в ЄС
- 38 **Малі, але не надто прекрасні**
Можливо, люди в мікрокраїнах
Європи поведуться не ідеально,
але те саме можна сказати
й про більших сусідів
- 38 **Леонід Залізняка:**
«Наука втратила прямий контакт
зі студентством»
Відомий археолог
про завдання вищої школи
- 40 **Філософія степу**
Який слід залишили по собі
кримськотатарські філософи
- 44 **Офшоризація давнього спадку**
Як приватні колекції олігархів
здатні підрвати імідж країни
щоденники окупації
- 48 **Зрадницькі сні**
Про луганську «діаспору»
- 49 **Квиток в один кінець**
Дніпро очима донецчанина
- 50 **ОНУХ про творчість Івана Буніна**

СПАДОК

КУЛЬТУРА

Тиждень

№ 33 (457) 19 – 25.08.2016
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Віталій Рибак, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР
від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 16-1742
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 17.08.2016 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРАТУРА

Юра,
передай
кружку
Диме!

НАБУ – саджає
корупціонерів
ГПУ – катує
НАБУ та громадян

Генеральна
Катівня

Прокуратура
людей у

Prosecution
People

ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ

ри катують
підвалах ГПУ

its torture

НА ЧАСІ

Вияв слабкості

Дмитро Крапивенко

Дотепники із соцмереж уже охрестили конфлікт між Антикорупційним бюро й Генпрокуратурою двобоєм «мушкетерів короля та гвардійців кардинала». За видовищністю ця штовханина із затриманнями людей із красивими корочками все ж таки поступається радянській екранізації Дюми, проте підкупає режимом реального часу й медіа-галасом навколо протистояння силовиків. Але цього варто було очікувати, і воно обов'язково мусило статися. Коли закордонні радники казали про необхідність створення єдиного антикорупційного органу, то демонстрували передусім свою схильність до проектного мислення й точно не думали про те, що нова силова структура співіснуватиме зі старими, нехай і оновленими свіжими кадрами (та й то вельми умовно й частково), інститутами старої системи.

Оптимісти казали, що нічого, мовляв, страшного, нехай буде дублювання функцій, нехай буде конкуренція між силовими відомствами, аби вони працювали на результат, корупціонерів на всіх вистачить. Однак мирне

ФОТО: УНІАН

співіснування силових структур зі схожими функціями рідко коли обертається плідною співпрацею. Українські реформи останніх двох років мають чимало ознак подвійної гри: зробити красивий фасад для закордонних донорів і виборців, пафосно презентувати початок «нового життя», але так, щоб десь не надто глибоко приховати можливість використання старих схем. Останній із таких прикладів — електронне декларування, яке можновладці ще обіцяють доопрацювати, однак залишається велике питання: чи зроблять ці вдосконалення прозорішими самі процедури оприлюднення інформації про майно чиновників? Аналогічно є ситуація із НАБУ, коли заявлена владою боротьба з корупцією обертається жорсткою боротьбою всередині правоохоронних органів.

Відкрита ворожнеча відомств, що мали б стояти на сторожі закону, яка обертається з'ясуванням стосунків у стилі героїв Дюми, теж не перша в новітній історії України. Просто нині прибули події 2007-го, коли за командою тодішнього міністра внутрішніх справ Василя Цушка бійці «Беркута» штурмували приміщення Генеральної прокуратури. Красиво, ефектно, як і належить спецпризначенцям. У такий спосіб очільник МВС ішов рятувати Святослава Піскуна, якого намагалися в прямому значенні слова усунути з посади представники Управління державної охорони під проводом нині

близькості до президента, мерседеси та розкішні маєтки — всі ці ознаки української прокуратури роблять її непривабливою за умовчанням. Чи хоча б той факт, що экс-генпрокурор Віктор Шокін назвав створення НАБУ «помилкою», свідчить про те, що з громадськими захисниками у відомства Юрія Луценка справді є велика проблема.

Водночас пікети під Генпрокуратурою — це видовишно, але не завжди переконливо. Силове відомство, яке шукає порятунку в громадських акціях, не справляє враження по-справжньому силового. Захист громадянами відомства, що має власний спецназ і широкі повноваження, — це все ж таки оксюморон. Величезна кількість пресконференцій представників НАБУ, їхня медійна гіперактивність також не посилюють враження, що структура більше, ніж власним іміджем, опікується власне своїм головним завданням — боротьбою з корупцією. Звідси висновок, що для влади НАБУ може виявитися таким собі «потешним войском», PR-проект, повноцінно працювати яке не зможе або через власну слабкість, або через постійний саботаж і втручання «суміжників».

Медійний програш ГПУ також не означає повної капітуляції. Прокурорські кадри не одного сабаку з'їли на тому, як грамотно дискредитувати опонента. Річ не в персоні Юрія Луценка, який свого часу провів не один рік у кріслі міністра внутрішніх справ, але так і залишився весільним генералом для наскрізь криміналізованого та свавільного відомства. Так само й для прокурорських працівників він залишається «чужаком». Тому якщо його підлеглі й діють у його інтересах, то лише тією мірою, якою ці інтереси збігаються: збереження «кастової» недоторканності та недопущення жодної конкуренції є для багатьох людей у «синіх мундирах» тим, що прийнято вважати справою честі. Слабкості собі не пробачить жоден «правильний» прокурор. Тому найдрібніші проколи НАБУ стануть не менш ефективною зброєю, аніж пікети активістів і гнівні пости в соцмережах на захист «прогресивного органу».

Зрештою, слабкість виявляє й сам президент, який у такій ситуації навряд чи має право залишатися «над сутичкою». Якщо проглянути повідомлення на офіційній інтернет-сторінці Петра Порошенка, то складається враження, що він перебуває на відпочинку напередодні Дня Незалежності, просто не вважає за потрібне інформувати про це громадськість. Більшість повідомлень останніх днів — про телефонні розмови президента з лідерами інших країн. Тобто для своєї найулюбленішої справи — дипломатії — час є, решта питань зачекає. А втім, мовчанку в цій ситуації «пропише» будь-який політехнолог: виступити на боці Генпрокуратури — зайвий раз викликати обурення громадськості, критикувати свого ставленника в ГПУ — теж крок доволі сумнівний. Та й перед закордонними партнерами треба демонструвати «розуміння необхідності створення єдиного антикорупційного органу». Тож залишається зачекати, коли вщухне хвиля медіа-активності щодо протистояння силовиків, а далі, ймовірно, постануть інші інформаційні приводи — вітальне слово до Дня Незалежності, мабуть, уже написане спічрайтерами. ■

ЗЛОВІСНІ ТІНІ МИНУЛОГО, БЛИЗЬКІСТЬ ДО ПРЕЗИДЕНТА, МЕРСЕДЕСИ ТА РОЗКІШНІ МАЄТКИ — ВСІ ЦІ ОЗНАКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОКУРАТУРИ РОБЛЯТЬ ЇЇ НЕПРИВАБЛИВОЮ ЗА УМОВЧАННЯМ

широковідомого Валерія Гелетея. Історія в буквальному сенсі опереткова: Ющенко на тиждень призначив виконувачем обов'язків Генпрокурора Віктора Шемчука, Василь Цушко втік із країни, яку, якщо вірити тогочасним графіті, що почали раптово з'являтися в українських містах, він намагався «рятувати». Нині цей епізод здається і кумедним, і малозначущим, а тоді ходили чутки про спробу заколоту й навіть імовірність запровадження надзвичайного стану. По факту ж усе це виявилось ще одним проявом слабкості влади Віктора Ющенка, який був неспроможний контролювати ані словий блок, ані ситуацію в країні в цілому.

Відмінність змагання силовиків тоді й тепер хіба що в різниці медіа-супроводу. Тоді фігуранти скандалів поспішали на телеєфіри, щоб продовжити свої двобой там. Нині технології значно просунулися вперед, тому НАБУ й Генпрокуратура зараз намагаються побороти одне одного в YouTube, де постять ролики про «брутальні затримання й грубі порушення», супроводжуючи їх описами та заголовками в дусі підліткового максималізму, — здається, ази інтернет-маркетингу опанували в обох відомствах. Помітним є також факт, що ті, кого в нас прийнято вважати прогресивною громадськістю, здебільшого стали на захист НАБУ. Уявити щирі підтримку ГПУ з боку громадських активістів й справді доволі важко. Зловісні тіні минулого,

Кримінальність «білих комірців»

Ярослав Пешек

Кримінальність еліт часто називають словом «корупція». З нею борються, здається, уряди всіх європейських країн, щоправда, дещо з різною успішністю. Боротьба з корупцією — одна з найбільш висвітлюваних тем і в чеських ЗМІ, тому їхню увагу не міг оминути факт виходу книжки французького юриста й соціолога П'єра Лакума «Соціологія делінквентних еліт: від кримінальності «білих комірців» до політичної корупції».

У своїй роботі автор спирається на результати масштабного дослідження сприйняття корупції та економічної й фінансової злочинності, яке він проводив у Національному центрі наукових досліджень. Вдалим доповненням виявилось й співавторство професорки кримінології Карлі Негелс.

Соціологія оцінює еліти за тим самим принципом, що й усі інші групи. Здебільшого їхні дії повністю відповідають їхній ролі, проте в певний момент може дійти й до порушення закону. Ці порушення часто пов'язані зі структурою та системою організації, у якій перебувають еліти. Наприклад, афера концерну Volkswagen. Ще 10 років тому керівництво компанії навряд чи погодилося б на введення на своєму підприємстві системи, що ґрунтуватиметься на відвертому обмані. До такого рішення інженерам довелося вдатися через те, що вони були змушені протистояти великому економічному та конкурентному тиску системи охорони довкілля.

Досить схожа ситуація і в політиці. Звісно, історії відомі імена кількох бандитів, кримінальні дії яких є невід'ємною частиною їхньої політичної концепції, однак це радше винятки з правила. Здебільшого ж йдеться про людей, які хочуть балотуватися, а для цього їм потрібні фінанси. Така ситуація може підштовхнути політиків до порушення закону. І хоча уряди мають певні механізми для контролю, їх усе одно можна оминати. Якщо ж політики порушують закон, здебільшого йдеться про зловживання слабкими місцями організації та її структури, а не про індивідуальний моральний профіль конкретного діяча.

У кримінальних діях політиків і менеджерів великих компаній знаходимо цілу низку спільних ознак. Перша — багато спеціалістів із кримінології та кримінального права не вважають махінації у фірмах чи в політиці справжніми злочинами. На їхню думку, такі дії не становлять небезпеки, не завдають шкоди, не лишають по собі жертв. Друга схожість — відповідальність за порушення закону лежить здебільшого в системі їхньої організації, чи то йдеться про політичну партію, чи то про управління концерном. Адже завжди дуже складно, а іноді й неможливо визначити провину конкретної людини, яка при-

ймала рішення. Так, стосовно колишнього французького президента Ніколя Саркозі ведеться слідство у справі щодо перевищення бюджету передвиборчої кампанії на 15–20%. Саркозі на свій захист каже, що він був президентом, а не бухгалтером, тому не приймав рішення про перевищення витрат. Однак якщо не він, то хто? І третю схожість ми вбачаємо в покаранні.

Сучасна Європа дуже толерантна, аж м'яка. У США покарання набагато жорсткіші, а останнім часом активно практикуються високі штрафи, суму яких розраховують залежно від обороту підприємства. Популярна й заборона на ведення підприємницької діяльності на території США, а також заборона обиратися та перебувати на керівних державних посадах. Досить схожа реакція ЗМІ та громадськості на скандали еліт. Спочатку матеріалами про них заповнені всі випуски газет і телебачення, однак із часом інтерес громадськості поступово згасає, аж доки повністю не зникне. І на наступні вибори політики йдуть «чистими»,

ЯКЩО Ж ПОЛІТИКИ ПОРУШУЮТЬ ЗАКОН, ЗДЕБІЛЬШОГО ЙДЕТЬСЯ ПРО ЗЛОВЖИВАННЯ СЛАБКИМИ МІСЦЯМИ ОРГАНІЗАЦІЇ, А НЕ ПРО ІНДИВІДУАЛЬНИЙ МОРАЛЬНИЙ ПРОФІЛЬ КОНКРЕТНОГО ДІЯЧА

мов «слово Боже», і ніхто вже не пам'ятає про колишні махінації та фінансові афери, у яких вони фігурували.

Винуватці серед політиків та менеджерів використовують кілька ефективних технік, за допомогою яких їм вдається послабити антикампанію проти себе. Йдеться, зокрема, про заперечення своїх дій. Не нехтують і прагматизмом, коли, наприклад, стверджують, що мета виправдовує засоби: «Може, ви хочете, щоб Mitsubishi перемогло Volkswagen? То ми вам усе зробили». Активно використовуються й посилення на геополітичну боротьбу держав, під час якої всі зазвичай порушують правила, а той, хто цього не робить, програє. А вони ж не хочуть знову програти свою країну.

У всіх країнах ЄС велику увагу приділяють саме проблематиці кримінальності політиків і «білих комірців». У Франції 2010 року було сформовано новий орган під назвою Вище управління транспарентності в політиці, який, зокрема, контролює власність і фінансовий стан усіх членів уряду та депутатів.

Нам, громадянам, не лишається нічого іншого, як не дати себе «отруїти» і втомити. «Маємо бути активними, бо станемо радіоактивними!» ■

«Судді Майдану» ПОЗА ЗОНОЮ ДОСЯЖНОСТІ

Андрій Голуб, Станіслав Козлюк

Жоден суддя, обвинувачений у переслідуванні активістів Майдану, за два роки так і не був засуджений за винесення неправомірних рішень. Максимальне покарання, яке вони дістали, — звільнення

Судова реформа в Україні ризикує стати найважчою для втілення. Закони, нещодавно ухвалені Верховною Радою, ще не набрали чинності, а боротьба проти конкретних персоналій, які вже є символами корумпованості системи, не дає бажаного ефекту. Практика доводить: подеколи затримати суддю важче, ніж народного депутата. Під час подій Євромайдану судді системи відзначилися великою кількістю неправомірних рішень щодо активістів, які брали участь у протестах. Тут ідеться і про незаконні арешти, і про розгляд проваджень, пов'язаних із Автомайданом (як відомо, тоді в учасників автопробігів до «Межигір'я» через суди відбирали права на керування транспортними засобами), і про заборону мирних зібрань. Подеколи судді навіть формально не намагалися виправдати абсурдність своїх ухвал. А Вища рада юстиції зафіксувала випадки, коли суди брали людей під варту, не вказуючи жодних законних підстав для цього.

Після втечі Януковича запит на оновлення системи правосуддя був одним із головних. І першими в черзі на законне покарання мали б стати саме ті працівники судів, які були причетні до переслідувань активістів. Тим паче що у квітні 2014 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про відновлення довіри до судової влади в Україні». Документ, зокрема, передбачав створення при Вищій раді юстиції тимчасової спецкомісії для перевірки суддів. Комісія мала протягом року розглянути заяви громадян про індивідуальні перевірки суддів. Однак через відсутність кворуму цей спеціалізований орган змогли зібрати майже через рік — лише в березні 2015-го. У результаті термін повноважень ТСК довелося продовжувати. Ще за рік, у червні 2016-го, ВРЮ припинила діяльність комісії. За час свого існування вона спромоглася розглянути заяви аж щодо 63 суддів. Серед них були й ті, хто брав участь у

переслідуванні майданівців. Стосовно п'яти з них перевірку припинили. Що ж до решти, то комісія надіслала свої висновки до ВРЮ та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, які мали вирішити їхню долю.

За словами адвоката Романа Маселка, який займається провадженнями стосовно суддів, що виносили неправомірні вироки, тільки в справі Автомайдану таких персонажів нарахували 147 осіб. Загалом же їх, за його інформацією, може бути вдвічі більше — 300 осіб. Адвокат додав, що зараз в Україні триває два паралельні процеси, пов'язані із «суддями Майдану».

«Перший процес — це їх звільнення. Йдеться про дисциплінарну відповідальність, яку застосовує Вища рада юстиції на підставі Закону «Про відновлення довіри до судової влади». Нині вона щотижня розглядає справи стосовно таких суддів. Якщо ВРЮ вирішує, що суддя порушив присягу під час розгляду справ Майдану, то направляє подання президенту чи Верховній Раді, які вже ухвалюють остаточне рішення. Сьогодні більшість справ перебуває на стадії відкриття провадження», — розповів Маселко в коментарі **Тижню**.

Він додав, що у серпні ВРЮ буде у відпустці, тож засідання відновляться лише у вересні. Втім, їй варто поспішити: термін давності для винесення нею рішень щодо «суддів Майдану» збігає в січні — лютому 2017-го.

«Другий процес — це притягнення суддів до кримінальної відповідальності. Рішення суддів у часи Майдану містять ознаки злочину, передбаченого ст. 375 Кримінального кодексу (завідомо неправосудне рішення). Покарання за нього — від п'яти до восьми років позбавлення волі. Тобто це тяжкий злочин. На мою думку, судді, які ухвалювали такі рішення, нічим не відрізнялися від беркутівців, які калічили активістів», — зазначає Маселко.

За його інформацією, зараз розслідуються факти тиску на суддів та втручання в автоматизовану систему документообігу. Маселко додав, що керівники Адміністрації президента часів Януковича могли безпосередньо контролювати

суддів та віддавати їм відповідні накази. А більшість із тих, хто ретранслював розпорядження Банкової, досі на своїх місцях. Скажімо, той самий суддя Апеляційного суду Черкаської області Володимир Бабенко, який досі є головою суду. Або голови Оболонського, Голосіївського, Дарницького судів Києва.

«На жаль, на сьогодні прогрес у цих справах незначний. Коли ми обговорювали провадження стосовно суддів із новопризначеним генеральним прокурором Юрієм Луценком, то начебто дійшли згоди, що цим напрямом займатиметься ціла група слідчих і вони матимуть усі можливості та карт-бланш для належного розслідування. Але, чесно кажучи, я зовсім не відчув якогось поживлення в цих справах. За мою інформацією, на сьогодні підозру оголошено лише 13 суддям, а до суду передано сім справ. При цьому в одній із них (щодо судді Києво-Святошинського районного суду Київської області Володимира Лисенка) вже є виправдувальний вирок. Стосовно інших суддів (зокрема, всім відомих Оксани Царевич та Віктора Кицюка) справи перебувають на початкових стадіях», — додав Маселко.

Цікавим також є і той факт, що ці судові провадження розглядають особи, які свого часу ухвалювали рішення проти активістів Майдану. Так, справу одіозної судді Царевич розглядає суддя Володимир Бугіль, справу Кицюка — Олег Лінник. Тож говорити про об'єктивні рішення, які мало б побачити суспільство в результаті, не випадає.

Водночас, як наголошують активісти, є багато справ, у яких ще не відкрито провадження у ВРЮ. Станом на серпень 2016-го на розгляді у Вищій раді юстиції перебувало понад 270 заяв на «суддів Майдану», проте розглянули з них заледве 20%. До того ж досі немає повної зведеної інформації про всіх суддів, які ухвалювали рішення стосовно активістів. Тож можна припустити, що ані прокуратура, ані ВРЮ не знають про всі випадки порушень закону служителями Феміди.

Ще одним представником «суддів Майдану» є сумновідомий Микола Чаус із Дніпровського райсуду Києва. Під час революції він накладав адміністративні стягнення на активістів за сфальсифікованими документами ДАІ. Спецкомісія, що перевіряла суддів, побачила в його діях порушення присяги й передала свій висновок до ВРЮ. Однак на цьому етапі процес зупинився. Вища рада юстиції вирішила, що Чаус має право й далі обіймати свою посаду.

Після цього одіозний суддя двічі потрапляв під прицільне око медіа. Спочатку як головуючий суддя у процесі над Геннадієм Корбаном, а нещодавно як «суддя з банкою» (НАБУ під час обшуку виявило на задньому підвір'ї будинку Чауса скляну банку з доларами. — **Ред.**)

Як зазначає Маселко, за два з половиною роки після перемоги Революції гідності вдалося звільнити менш як 10% суддів, які ухвалювали рішення стосовно майданівців.

«На цей момент є подання про звільнення 30 суддів. Але фактично звільнено лише 8. З одного боку, це дуже поганий результат. А з другого — навіть цей результат був немислимим на початку 2014 року. Ще місяць тому не було зрозуміло, яку позицію займе Верховний Суд і чи поновлюватиме він суддів. Тепер уже всі зрозуміли, що значна частина «суддів Майдану» все-таки буде звільнена», — каже він.

Йдеться про рішення Верховного Суду від 12 липня про підтвердження права ВРЮ звільняти суддів. До цього Вищий адмінсуд масово поновлював суддів на посадах. Так, із 30 суддів, щодо яких ВРЮ вирішила внести подання про звільнення, 29 оскаржили рішення. І ВАСУ задовольнив їхні позови. Проте, як запевнив Маселко, наразі немає жодного судді, який отримав би остаточне рішення про відновлення на посаді після звільнення.

Якщо принаймні частину суддівського корпусу вдалося звільнити, то жодного винного наразі не притягнуто до кримінальної відповідальності. Водночас покарання конкретних суддів, винних у переслідуваннях людей, є тільки частиною загального процесу відновлення довіри до системи правосуддя. Іншим важливим питанням без відповіді залишаються причини, що призвели до перетворення судів на конвеєри з винесення неправосудних рішень у 2013-му та на початку 2014-го.

Голова Вищої ради юстиції Ігор Бенедисюк на початку червня визнав, що в судовій системі є «системні недоліки», однак головною причиною масових рішень проти активістів він назвав недо-свідченість.

ТІЛЬКИ В СПРАВІ АВТОМАЙДАНУ СУДДІВ, ЯКІ ВІНОСИЛИ НЕПРАВОМІРНІ ВИРОКИ, НАРАХУВАЛИ 147 ОСІБ. ЗАГАЛОМ ЖЕ ЇХ МОЖЕ БУТИ ВДВІЧІ БІЛЬШЕ

«Можу однозначно сказати, що ВРЮ намагається уникнути відповіді на ключове питання: чому судді масово почали порушувати присягу та виносити неправосудні рішення? Усім відомо, що це було зумовлено тиском на них та прямими вказівками влади. Про такі факти ВРЮ повідомила Генеральна прокуратура. Однак Вища рада юстиції не хоче фіксувати та визнавати це. Бо інакше доведеться якось реагувати. На наше ж переконання, це головне, що повинна зробити ВРЮ: не просто покарати конкретних суддів, а встановити причини їхніх дій та вжити заходів для усунення тих причин, щоб схожа ситуація не повторювалася, а судді були справді незалежними й підкорялися лише закону», — зазначив Маселко.

Якщо продовжувати розмову про проблеми, то в тих самих судах, де свого часу відправляли за ґрати майданівців, сьогодні розглядають справи за обвинуваченням у злочинах проти цих самих майданівців. У низці епізодів на такий конфлікт інтересів вказує навіть прокуратура. Адже здебільшого позиція Феміди щодо історії з активістами сформувалася ще 2014-го. Тому ті суди не повинні розглядати провадження, що стосуються подій Революції гідності. Скажімо, у травні цього року обвинувачення просило змінити підсудність справи про напади на активістів Автомайдану 23 січня 2014-го, де обвинуваченим проходить керівник роти «Беркута» Анатолій Логвиненко. Підставою для такого клопотання стало те, що багато суддів Оболонського райсуду Києва виносили рішення проти автомайданівців. Аналогічна історія повторилася в Дарницькому райсуді столиці вже в серпні. ■

Загадковий «штурм Перекопу»

Денис Казанський

На кого була розрахована кримська провокація

Півтора тижня минуло з моменту затримання в Криму «українських диверсантів», проте вся історія досі видається вкрай незрозумілою. Після офіційних звинувачень ФСБ, а також жорстких заяв Путіна та Медведєва минуло достатньо часу, однак жодних «заходів» РФ не вжила. А після тривалої паузи вживати їх тепер уже й зовсім якось нелогічно.

Навпаки, після натяку Медведєва на розрив дипломатичних відносин з Україною прозвучали пом'якшувальні слова Лаврова, що Росія поки що не планує йти на такий жорсткий крок.

У детективній кримській історії й досі більше запитань, аніж відповідей. Російська версія подій постійно змінюється та обростає новими подробицями. Та й загалом у ній немає жодної логіки.

Спочатку російська газета «Коммерсант» (до речі, кримський інцидент як перевірку на міцність не пройшли навіть ті російські медіа, які в нас прийнято вважати демократичними, чого варте лише опитування на «Ехо Москви» щодо необхідності завдати удару по Україні) написала, що українські диверсанти в Криму збиралися підірвати кілька вибухових пристроїв невеликої потужності, щоб зірвати курортний сезон.

«За їхніми словами, влаштовувати теракти щодо керівників Республіки або на її промислових об'єктах вони не збиралися. Метою атак був туристичний бізнес на півострові», — розповіли журналісти з посиланням на власні джерела в правоохоронних органах.

Коли ж в Україні цю версію висміяли через її очевидну абсурдність, бо зривати курортний сезон у середині серпня безглуздо, у Росії спішно сфабрикували вже іншу історію. За новою версією, українська ДРГ збиралася підірвати низку важливих об'єктів інфраструктури, а також промислові підприємства включно із заводом «Кримський Титан».

Але й після такого пояснення жодної логіки в цих подіях немає, а вся історія білими нитками шита. З одного боку, у ній є якісь загадкові диверсанти, що намагалися прорватися до Криму у військовій формі та зі зброєю, вступили на кордоні в перестрілку з російськими силовиками, вбивши двох осіб. Цих диверсантів ніхто не бачив і не ідентифікував, жодних доказів їх існування немає, як і доказів того, що на кордоні взагалі відбувалася якась збройна сутичка.

З другого боку, громадськості пред'являють нібито пособників цих ефемерних диверсантів — Панова та Захтея, які ні в кого не стріляли

й були заарештовані не під час сутички, а пізніше, на території Криму. Один із них є ветераном АТО, інший — громадянином Росії. Все, що видає російська сторона Україні сьогодні, — усні свідчення цих людей, записані на відео, а також кадри, на яких демонструється нібито захоплена в диверсантів вибухівка.

Доказів, прямо скажемо, небагато. На відео видно, що у ветерана АТО Панова розбите обличчя. Це підтверджує, що до нього застосовували фізичні методи впливу. Захтей узагалі є громадянином Росії і може виявитися просто провокатором. Те, що розповідають співмислі «диверсанти», більше схоже на вигадки школяра.

Озброєні до зубів люди у військовій формі зі стрілецькою зброєю та вибухівкою прориваються до Криму і вбивають російських силовиків, щоб... Щоб що?

**«КРИМСЬКІ ДИВЕРСАНТИ» Є СПРОБОЮ КРЕМЛЯ
СТВОРИТИ НА РІВНОМУ МІСЦІ КРИЗОВУ СИТУАЦІЮ
І ЗРОБИТИ УКРАЇНУ БІЛЬШ ПОСТУПЛИВОЮ
В ПЕРЕГОВОРНОМУ ПРОЦЕСІ**

Якщо йдеться про диверсантів, або терористів, які хотіли влаштувати вибухи на об'єктах, то очевидно, що діяти вони повинні були абсолютно інакше. А конкретно: проїхати до Криму непоміченими, як прості туристи або мирні жителі, вчинити диверсії, а потім так само таємно повернутися до України. А чого може домогтися в переповненому російськими військовими Криму озброєна група з кількох осіб, одягнених у камуфляжі? Доїхати до першого даїшника? Взяти штурмом найближчу до кордону поліцейську дільницю, забарикадуватися в ній, а потім здатися або героїчно загинути в оточенні?

Навіщо диверсанту, який хоче непомітно проникнути на ворожу територію, вдягати камуфляж?! Навіщо брати стрілецьку зброю, якщо мета ДРГ — диверсії в глибокому тилу? Навіщо в цьому випадку потрібен автомат? Щоб перейти з ним кордон, заховати його у схроні, перед тим як поїхати до Ялти й щось там підірвати? Або так і їхати до Ялти з «калашем» у рюкзаку?

Нарешті, не зрозуміло, навіщо взагалі диверсантам знадобилося потрапляти на російську територію через Перекоп, де все ретельно контролюється військовими й де ризик потрапити в полон значно вищий, ніж на інших ділянках російсько-українського кордону? Набагато безпечніше заїжджати в Росію через Сумську або

Харківську області, де кордон проходить по лісах і майже не охороняється, а в Крим діставатися вже через Краснодарський край.

Якщо уявити собі, що на окупований півострів справді намагалася зайти озброєна українська ДРГ у повній екіпіровці, то завдання в такій ДРГ було б зовсім іншим — захоплення деяких об'єктів або партизанська війна. Тобто рівно те, що зробила на Донбасі в 2014 році диверсійна група Стрелкова, яка саме й проникла на територію України зі зброєю та спорядженням через кордон із Ростовською областю, щоб розв'язати війну.

Можливо, саме тут і криється розгадка, чому Росія озвучує таку легенду. Річ у тім, що росіяни звикли бачити по телевізору саме такий тероризм. Напад угруповання Шаміля Басаєва на Будьоновськ у 1995 році, недавня атака на Грозний бойовиків «Імарату Кавказ» у 2014-му, коли в результаті стрілянини загинуло більш як десятько силовиків, відбувалися саме за таким сценарієм. В обох випадках було вторгнення в місто збройного угруповання людей, завдання яких — влаштувати не таємну диверсію, а максимально гучний та нахабний теракт із великою кількістю жертв.

Щоправда, тоді нападники розуміли, що фактично є смертниками й шансів вирватися живими з м'ясорубки в них небагато.

Чи могла Україна влаштувати в Криму щось подібне? Навіть обговорювати таке всерйоз нерозумно. Навіщо ж у такому разі Росія взагалі затіяла цю незграбну провокацію?

Цілком імовірно, безглузда історія з «диверсантами» й наступні звинувачення на адресу України мають на меті якимось чином вийти з переговорного глухого кута, у який потрапили Москва та Київ після підписання мінських угод. Причому якщо Україну така безвихідь за-

Непереконливий «диверсант». Неважко здогадатися, за яких обставин Євген Панов погодився свідчити про свою причетність до української розвідгрупи

галом влаштовує, то для Росії вона поступово стає зашморгом на шії. Економіка почувається все гірше, а перспектив зняття санкцій немає. На додаток до цього непотрібним вантажем на бюджеті повисли і два ненажерливі бантустані: «ДНР» і «ЛНР», які не можна кинути й немає можливості довго годувати. Самим уже не вистачає.

Очевидно, «кримські диверсанти» є спробою Кремля створити на рівному місці кризову ситуацію і зробити Україну поступливішою в переговірному процесі. Однак поки що ймовірність того, що це Путіну вдасться, невисока. Схоже, у чергову виставу Москви ніхто не повірив. Звісно, крім самих громадян РФ. ■

Шановні читачі!

Раді анонсувати вам наш спецпроект, що вийде друком 26 серпня 2016 року в збільшеному номері «Українського тижня»

Наш експерт з економіки, фінансів та державного управління, кандидат економічних наук, доцент Києво-Могилянської академії, народний депутат І скликання **Віталій Мельничук** у своїй статті «Творча руйнація» дає розгорнутий аналіз трансформацій, які пройшла Україна за останні чверть століття. У центрі уваги передовсім економічні зміни, що сталися в нашій державі в згаданий період. Це змусить вас вкотре поглянути глибше та конструктивніше на актуальні проблеми сьогодення. Віталій Мельничук дає відповіді на низку запитань. Як провести Україну шляхом успішних та багатих країн? Як відійти від «економіки минулого», перейти до «відкритого доступу» та змінити господарський комплекс? У своїй праці автор спирається на дослідження таких видатних економістів, як **Дуглас Норт, Елвін Тоффлер, Йозеф Шумпетер**.

Український шлях в історичному контексті й за 25 років незалежності очима експерта: які причини бідності та як досягти зростання добробуту в національній державі, глибокий аналіз зовнішніх впливів і шляхи до відродження України як сильної країни та успішної, потужної держави — усе це у «Творчій руйнації» Віталія Мельничука!

Вже скоро в № 34 «Українського тижня» від 26.08.2016 року

Не золоте дно

Іван Вербицький

Чому спортивні досягнення України стають дедалі скромнішими

«Перемагати, попри повітряння». Таким могло б бути гасло українських олімпійців. Олег Верняєв — наразі єдиний українець, що здобув золото в Ріо

Добігає кінця XXI літня Олімпіада в Ріо-де-Жанейро. Хоча на момент підготовки номера до друку до завершення змагань лишалося ще шість днів, можна було впевнено стверджувати, що для України це найгірші Ігри в історії. Впродовж десяти змагальних днів наші спортсмени здобули лише шість медалей. Серед них одне золото, чотири срібла й одна бронза. На попередніх п'яти олімпіадах медальний доробок української збірної був не менш як 20 нагород.

Власне, нічого несподіваного не сталося. Ігри в Ріо відобразили те, про що спортивна спільнота попереджала впродовж усього періоду незалежності. Нині ми пожинаємо плоди не поточної економічної кризи, не Революції гідності чи війни на Донбасі. Український спорт знищувався впродовж останніх 25 років, і до цієї руйнації доклалися всі владні верхівки без винятку. Своєю байдужістю і нерозумінням істинних проблем масового спорту.

Щоправда, добре підготована в часи прем'єрства та президентства Януковича верхівка спортивного істеблішменту нашої держави досі повторює мантру, що саме за сприяння Віктора Федоровича українським атлетам жилося найкраще. Звичайно, якщо абстрагуватися від глибинної суті й вважати, що потреби спорту обмежуються фінансуванням членів національних збірних, то так воно й було.

Однак у тому й річ, що впродовж усіх цих 25 років спортивні чиновники паразитували на ще совковому спадку, залишках матеріально-технічної бази й кадрового ресурсу колишнього СРСР. Дарма що спортивні споруди руйнувалися, їх ніхто не відновлював і

нових не будував, найліпші тренери їхали за кордон, а ті, що залишилися, найчастіше зупинялися у своєму розвитку, не бажаючи приймати щось новітнє та передове.

Зрештою, донедавна результат давав навіть такий підхід. Завдяки високому фаховому рівню тренерів у 1980–1990-х було закладено міцний кадровий потенціал, на якому, власне, спортивні чиновники різних штибів увесь цей час паразитували. Оті 20 із гаком олімпійських медалей упродовж п'яти олімпійських циклів створювали ілюзію, що, попри «тимчасові труднощі», усе в нашому спорті гаразд. А застереження низових спеціалістів про те, що кадровий ресурс вичерпується, лишалися волюванням у пустелі.

Не привів до тями спортивну верхівку держави навіть абсолютний занепад зимових видів спорту. Усіх, окрім комерційно самодостатнього біатлону. Хокейна збірна, яка впродовж 10 років виступала в когорті елітних збірних світу, скотилася в дивізіон С. У фігурному катанні країна, яка виховала олімпійських чемпіонів Віктора Петренка та Оксану Баюл, нині задовольняється місцями в третьому десятку. Та й то в найкращому разі. Ковзанярський спорт зник як явище, а майстер шорт-треку Володимир Григор'єв із Києва здобуває нагороди для Росії.

Після футбольного чемпіонату Європи, який у липні завершився у Франції, у центрі уваги була команда Ісландії — збірна, яка перемогла Англію та сенсаційно вийшла до чвертьфіналу континентального форуму. При цьому фундамент того успіху закладений не завдяки олігархічним клубам на кшталт наших «Динамо» та «Шахтаря». На початку 2000-х років Ісландія стала на державному рівні втілювати в життя цільову комплексну програму розвитку футболу. Муніципалітети найбільших міст побудували вісім манежів і сотні футбольних майданчиків для кожної загальноосвітньої школи. При цьому з дітьми у спеціалізованих закладах можуть займатися лише спеціалісти, які мають тренерську ліцензію від УЄФА щонайменше категорії С, тобто освіту, з якою можна працювати з професійними клубами. Таких фахівців на країну з населенням 330 тис. одразу 660. 150 із них уже здобули категорію А.

В Україні за часів президентства Леоніда Кучми теж існувала цільова комплексна програма розвитку футболу, розрахована на 1997–2002 роки. Основною її метою було запровадження уроків футболу в загальноосвітніх школах. Утім, слова так і лишилися словами. І це мова про футбол, найпопулярніший та наймасовіший вид спорту в Україні. Охочим займатися умовними кульовою стрільбою чи академічним веслуванням значно складніше. Бо крім бажання треба мати якісний інвентар і матеріально-технічну базу.

Парадокс полягав у тому, що, навіть незважаючи на іноді спартанські умови підготовки, українці

залишалися на плаву й примудрялися ще до останнього часу здобувати перемоги, які, здавалося б, суперечать здоровому глузду. Бо як інакше сприймати звитяги лучників над представниками Кореї, де стрільба з лука входить до шкільної програми? Утім, харків'янин Віктор Рубан у цьому виді спорту був 2008 року олімпійським чемпіоном.

Перемоги дзюдоїста Георгія Зантараї над японцями, де дзюдо — національний вид спорту, з тієї самої серії. Однак у тому й річ, що мова про самородків і талант їхніх тренерів, а не про результати системної роботи. Талантами наша земля багата незалежно від того, наскільки добре чи погано розвивається певний вид спорту. Приміром, глибокий занепад українського плавання не завадив появі сильного спринтера Андрія Говорова, який у Ріо став п'ятим у плаванні на 50 м вільним стилем. Найперше треба відзначити інтелект самого спортсмена, який, розуміючи, що в Україні він не прогресуватиме, почав тренуватися в Італії. А протягом останніх семи місяців напередодні Олімпіади займався в бразильському Сан-Паулу під керівництвом тренера олімпійського чемпіона Сезара Сьєло Філью.

Власне, лише на окремих самородків у Ріо українська збірна й розраховувала. Скажімо, на гімнаста Олега Верняєва, єдиного наразі нашого спортсмена, який здобув золоту медаль. Ще рік тому, коли про Олега знала обмежена кількість простих українців, знімати про нього фільм приїхали телевізійники з Японії. Представники Країни Вранішнього Сонця вбачали у Верняєві єдиного реального конкурента своєму співвітчизникові Кохей Утімурі, який вигравав гімнастичне багатоборство на шести останніх чемпіонатах світу та Олімпіаді в Лондоні. Японці дивувалися, що в умовах, у яких тренується Олег, можуть народжуватися такі діаманти. А ще не розуміли, чому уродженець Донецька Верняєв не змінює громадянства.

Таке запитання в японських колег виникло неспроста. Річ у тім, що в ході цього олімпійського циклу Україна втратила відразу двох провідних гімнастів: Микола Куксенков, який на Олімпіаді в Лондоні був четвертим, став громадянином Росії, а Олег Степко виступає за Азербайджан. Їх банально перекупили, так само як збиралися перекупити й Верняєва. Згадуваний вище плавець Говоров, своєю чергою, навіть назвав суму, яку йому пропонували в разі набуття російського громадянства. Мільйон доларів, ні багато ні мало.

Зрештою, таку принциповість демонструють не всі українські атлети. За волейбольні збірні Росії на цій Олімпіаді виступають Наталія Гончарова з Івано-Франківська та Костянтин Бакун із Макіївки на Донеччині, за Азербайджан — львівські борчині Марія Стадник і Наталія Синишин, а також Інна Осипенко-Радомська, олімпійська чемпіонка Пекіна ще під українським стягом. Плавання Вікторія Солнцева під прізвиськом Гюнеш виступає за Туреччину, а плавець із Запоріжжя Євген Коптелов — за Росію.

Звичайно, найбільше обурює в цій ситуації безпринципність українських атлетів, яких від спокуси переїзду до Росії не стримує навіть чинник війни з північним сусідом. Зрештою, про що говорити, якщо «спортвнеполітіка» повсюдно намагаються демонструвати навіть ті спортсмени, які представляють Україну. Тенісисти, згадуваний вище гімнаст Верняєв, а також призерка вже трьох олімпіад Ольга Хар-

лан разом із партнерками по жіночій команді з фехтування на шаблях «потішили» інтернет-спільноту дружніми спільними фото з російськими друзями, яку пропагандистські ЗМІ сусідньої держави вдало використали з коментарем «Вот такімі далжни бить атнашення України і Рассії». Ще далі пішли легкоатлетки, які на шляху до Ріо дали слізливий інтерв'ю телеканалу «Россия». Лейтмотив — як же шкода, що друзів-росіян несправедливо дискваліфікували через допінг. «Ми панімаєм, что ета палітіка», — каже бігунка Єлизавета Бризгіна.

Та навіть якщо не брати до уваги політичну складову й говорити суто про спортивну, то все одно мусимо констатувати: з кожним роком кадровий потенціал українського спорту вичерпується дедалі більше. Показово, що на Олімпіаді-2016 поїхало лише 205 українських атлетів. Для порівняння: на першій у незалежній історії Олімпіаді-1996 в Атланті виступало 230 українців, у Сідней-2000 — 231, в Афінах-2004 — 245, у Пекіні-2008 — 254, у Лондоні-2012 — 245.

Тоді наші спортсмени брали щонайменше 20 медалей. За умови, що потенційними претендентами на нагороди українці були не менш як у 50 видах програми. Напередодні старту Ігор-2016 статистична компанія Gracenote теж прогнозувала, що в Ріо українці здобудуть 23 медалі (6 золотих, 4 срібних і 13 бронзових). В ідеалі, якби всі наші спортсмени

**ОТИ 20 ІЗ ГАКОМ ОЛІМПІЙСЬКИХ МЕДАЛЕЙ
УПРОДОВЖ П'ЯТИ ОЛІМПІЙСЬКИХ ЦИКЛІВ
СТВОРЮВАЛИ ІЛЮЗІЮ, ЩО, ПОПРИ «ТИМЧАСОВІ
ТРУДНОЩІ», УСЕ В НАШОМУ СПОРТІ ГАРАЗД**

реалізували свій потенціал, а судді в окремих випадках відзначилися об'єктивністю, можливо, так і було б. Однак то максимум, який реалізовується сповна вкрай рідко. Притаманних минулим олімпіадам медальних резервів в Україні не було. У більшості колись медальних видів спорту наша держава розгубила майже весь свій потенціал. На близькому до аматорського рівні перебувають ігровики (волейбол, баскетбол, гандбол). Через відсутність умов для тренувань лише одну ліцензію здобули представники таких видів, як велотрек, плавання та стрибки у воду.

Фактично ще тримаються на плаву, але тільки завдяки ентузіазму самих спортсменів, фехтування, веслування, дзюдо та жіноча боротьба. Не варто хвилюватися й за бокс. Попри найгірший за всю історію виступ на олімпіадах (чотири поразки в чотирьох стартових сутичках), провал пов'язаний не з кризою розвитку, а зі зміною поколінь. Річ у тім, що видатне покоління на чолі з олімпійськими чемпіонами Василем Ломаченком та Олександром Усиком, призерами попередніх Ігор Денисом Беринчиком, Олександром Гвоздиком і Тарасом Шелестюком, а також чемпіоном світу Євгеном Хитровим перебрався в професіонали. Достойної заміни їм наразі не підготували. Але, зважаючи на комерційність цього виду спорту, можна не сумніватися, що поява нових талантів — питання часу.

Утім, загальний стан українського спорту плачевний. Буде добре, якщо до завершення Ігор-2016 кількість медалей дотягнеться хоча б до десяти. ■

2014
2015
2016

Війна триває

Час дорослішати

Юрій Макаров

Війна — природний стан людства. Той факт, що впродовж останніх 70 років на території «першого світу» не велося бойових дій, ніяк цю істину не скасовує. Тільки з початку XXI століття фахівці налічили у світі понад 60 збройних конфліктів, зокрема й за участю країн НАТО. Просто ці зіткнення відбуваються на периферії уваги CNN, тож щоразу здається, що це десть далеко від нас, а палаюча Сирія, між іншим, — це лише 870 км від українського кордону, у півтора рази менше, ніж від Ужгорода до Луганська. Ну й Луганськ із Донецьком, звісно, але про них ми теж не пам'ятаємо 24/7, принаймні не всі ми...

Військова справа завжди вважалася престижним, почесним заняттям, військові видатки — пріоритетними, військова міфологія — базовою частиною свідомості. Нас як біологічний вид не змінили ані умовиводи Руссо й Канта, ані гасла хіпі «Make love not war». Доки на планеті існує бодай один не лише авторитарний, а просто безвідповідальний режим, організовані вбивства собі подібних виключити неможливо.

В Україні війна, і триватиме вона доти, доки поруч із нами буде розумово нестабільний сусід. Вона висмоктуватиме всі соки з економіки, гальмуватиме вбудовування в глобальну взаємодію, виправдовуватиме всі «косяки» влади. Більшатиме на вулицях інвалідів, і їхній вигляд ставатиме дедалі звичнішим. Міцнішатиме «синдром повернення»: юнаки, які провели рік в окопі, бачили щодня чужі смерті й убивали самі, знову й знову переконуватимуться, що вдома вони нікому не потрібні. Хтось не знаходитиме собі місця в мирному житті й піддаватиметься спокусам миттєво вирішити свої проблеми за допомогою зброї, а зброї в країні вже незліченна кількість. Ще рік тому здавалося: ось повернуться з ротації досвідчені, рішучі та мудрі хлопці й візьмуть під контроль продажну владу. Наразі ніякого ефективного громадського контролю з боку фронтників не спостерігається, а відбуваються, навпаки, силові акції біля Верховної Ради (про гранату забули?) й у суді, де відповідають за свої «художества» колишні менти, вони ж добробатівці.

Так, нас захищають герої, але герої і священнік — різні поняття. Він може ризикувати своїм життям заради нас — а заради кого ж іще? — і водночас займатися дрібним (а подекуди не таким уже дрібним) мародерством, «кошмарити» місцеве населення й патронувати «контрабас». Усі, хто так чи так стикався з проблемою, знають, що вугілля й метал «звідти», а деревина, ліки, харчі «туди» перетікають не крізь дірку в просторі/часі, а через конкретні пункти пропуску, які контролюють відповідні підрозділи ЗСУ та

МВС. Окремі кричущі випадки, коли вояки на дозвіллі розбирають іригаційні системи й пускають через лінію фронту на брукт, теж не варто б замовчувати.

Війна загартовує, але частіше псує характер і деформує особистість. Вона на певний час дарує ілюзію сенсу життя, щоб потім безжалюдно поставити перед невигадалим та невблаганим порядком денним, і це стосується як окремого солдата, так і суспільства загалом. І суспільство втомлюється. Хотілося б, щоб у нас, як в Ізраїлі, людині в уніформі поступалися місцем, пригощали її кавою, проводжали усмішкою, але не з нашим щастям. Волонтерам чимдалі важче збирати гроші на протези та реабілітацію, редактори телевізійного й друкованого «глянцю» не червоніючи заявляють, що споживач утомився від інформації з фронту, а Національна спілка журналістів України веде під егідою ОБСЄ «діалог» із Союзом журналістів Росії на предмет подолання «мови ворожнечі», і це не жарт.

УКРАЇНЦІ ЗАГАЛОМ БУЛИ НЕ ГОТОВІ ДО ВІЙНИ, І ЦЕ НЕПОГАНО НАС ХАРАКТЕРИЗУЄ. АЛЕ ЧЕРЕЗ ДВА З ПОЛОВИНОЮ РОКИ ПІСЛЯ ЇЇ ПОЧАТКУ ВАРТО БУЛО Б УЖЕ НАВЕСТИ ФОКУС. ЦЕЙ ДОЩ НАДОВГО. НАМ ІЗ ЦИМ ЖИТИ

Ми катастрофічно, ганебно мало знаємо про війну. Наші уявлення про неї визначаються в найкращому разі підручником, у найгіршому — радянськими міфами про «Велику Отечественную». Авжеж, було б чудово раз і назавжди відмовитися від російського газу й палива для АЕС, але спитати себе: чи готові ми сидіти без світла? Психологічно мені теж було б комфортніше знати, що ми розірвали дипломатичні відносини й оголосили воєнний стан, але що це нам дасть, окрім примарного почуття визначеності? Харчі й пральний порошок за картками, конфіскацію автовок на потреби фронту? А чи готові ми до бомбардувань Києва, Харкова, Дніпра, Маріуполя? А ракету в бік Запорізької АЕС не хоче?

Українці загалом були не готові до війни, і це непогано нас характеризує. Але через два з половиною роки після її початку варто було б уже навести фокус. Цей дощ надовго. Нам із цим жити. Ніякий Захід нас не врятує, і не тому, що Порошенко поганий і реформи не відбуваються, а тому, що в них своїх проблем не бракує. Ми самі. У нас немає союзників — тільки наші предки, які мріяли про свободу, і наша відвертість перед самими собою. Час дорослішати. ■

Гібридне загострення

Анатолій Шара

Чи можливе повномасштабне російське вторгнення найближчим часом

У разі повноцінного вторгнення російських військ ситуація в Україні докорінно змінюється. Про можливість наступу свідчить те, що росіяни значно посилюють свої війська в Криму й неподалік кордонів із Харківською та Сумською областями. І цей варіант не можна відкидати, адже Путін не зупиниться у своєму бажанні знищити Україну. Але треба відверто сказати, що він прекрасно розуміє великі ризики такої агресії, тому, найімовірніше, застосує облюбвані методи — комбіновані операції: максимальну інтенсифікацію бойових дій на Донбасі та активізацію з допомогою своїх агентів у суспільній думці «зради та всепропальства».

Події в Криму та на Донбасі на початку серпня 2016 року підтверджують тезу, що Росія обкатує різні сценарії для початку бойових дій з Україною. Так, спецслужби РФ здійснили пробну інформаційну провокацію з нібито захопленням українських диверсантів у Криму, заявивши, що вони збиралися підірвати об'єкти туристичної інфраструктури на півострові. Позаяк ця операція розрахована суто на невибагливого місцевого обивателя, російські спецслужби не надто переймалися її філігранністю, допустивши безліч ляпів і нестиковок.

Росія готує своїх громадян до думки, що Україна може й буде здійснювати терористичні

акти на її території. Це все, що їй потрібно, аби виправдати свої агресивні дії проти нашої країни в потрібний для себе час.

Російські керівники очікували дещо іншого розвитку подій навесні 2014 року, і більшість із запланованого їм втілити не вдалося. Хоча це зовсім не означає, що північний сусід не спробує повторити події кінця літа 2014-го, коли на територію України зайшло чотири БТГр, які розгорнули наступ на луганському напрямку й оточили сили АТО біля Іловайська. І треба сказати, що загроза повторення такого сценарію лишається стабільно високою.

СИТУАЦІЯ НА СВІТЛОДАРСЬКІЙ ДУЗІ З КОЖНИМ ДНЕМ ЛИШЕ ПОГІРШУЄТЬСЯ. БОЙОВИКИ НІЯК НЕ МОЖУТЬ ЗМИРИТИСЯ З ВТРАТОЮ КІЛЬКОХ ВАЖЛИВИХ ВИСОТ

У зв'язку із заявами лідерів РФ про готовність до симетричної реакції на події в Криму необхідно звернути увагу на те, що зараз відбувається на фронті. Адже, прикриваючись гібридними арміями, керівництво Росії може зважитися на потужний удар по позиціях ЗСУ й розпочати операцію з примусу української влади до інтеграції ракових пухлин «ЛНР-ДНР» у тіло України на своїх умовах.

Зустрічі представників України та Росії в Мінську ні до чого не приводять, адже представники Кремля відверто саботують переговори як такі й не збираються дослухатися до українських посланців. Росіяни виступають за цілковиту реінтеграцію кишенькових «народних республік» в Україну з виключними правами та повну амністію бойовикам. І вже тільки тоді Києву гіпотетично повернуть контроль над ділянкою незахищеного кордону. Звичайно, українська влада прекрасно розуміє наслідки таких процесів, тому й наполягає: спочатку контроль над кордонами, виведення російських військ і тільки тоді вибори. Вже який місяць сторони не можуть домовитися про практичне виконання мінських домовленостей.

Оскільки Україна не погоджується на виконання російських умов, для Москви цілком прийнятним видається варіант примусити керівництво держави до прийняття капітуляції за допомогою масштабних воєнних операцій. Це можуть бути напади на позиції українських військ по всій лінії фронту, щоб

Попасна. Одна з найгарячіших точок донедавна спокійного Луганського сектору

Світлодарська дуга. Стратегічно важливий вузол як для сепаратистів, так і для ЗСУ

спровокувати їх на відповідь, і вже тоді повномасштабні бойові дії силами терористичної армії, за якими придуть повноцінні підрозділи російського війська, що намагаються довершити наступ. Швидше за все, це може бути спроба зробити щось подібне до Іловайська чи Дебальцевого.

Військове командування Росії, яке здійснює керівництво гібридними терористичними арміями, вирішило дещо змінити характер провокаційних дій, адже українська армія, попри всі свої проблеми, за два роки встигла суттєво оновитися й навчилася проводити ефективні військові операції. Тож так просто й безболісно пробити її оборону в бойовиків навіть за підтримки Збройних сил РФ не вийде. Тому вони вирішили створити суцільну лінію напруження від Станиці Луганської до Широкиного, намагаючись таким чином замаскувати свої ймовірні головні удари. Через цю стратегію ситуація в зоні проведення антитерористичної операції з кожним днем лише погіршується. Слід зазначити, що підготовка до цього велася протягом останніх трьох місяців.

1-й та 2-й корпуси російсько-терористичних військ постійно займаються підготовкою особового складу, регулярно проводять навчання, на яких відпрацьовують наступальні стратегії на різну глибину, взаємодію з артилерійськими з'єднаннями, танковими батальйонами. Задля уніфікації цих армійських корпусів підготовка відбувається за єдиною системою, прийнятою в Збройних силах Російської Федерації. Відновилися й масові польоти БПЛА терористів по всій лінії фронту, активізувалися диверсійно-розвідувальні групи. Російські куратори також вживають заходів задля підтягування військової техніки, боєприпасів, пально-мастильних матеріалів у 30–50-кілометрову зону від лінії зіткнення. Українська розвідка фіксує

різке збільшення кількості танків і РСЗВ неподалік Світлодарської дуги, Донецька, Горлівки та на мариупольському напрямку. Прораховуючи можливі варіанти своїх наступальних дій, російські війська активно почали використовувати БПЛА Іл-20, що здатні працювати на глибину до 400 км. Посилено готують і ремонтні бази. Так, до Донецька, Кутейниково-го, Сорокиного (Краснодона) росіяни завезли необхідне устаткування та запчастини.

Поки що найменше провокацій на Луганщині. Вже традиційно обстрілюються позиції українських військових неподалік Станиці Луганської, Щастя, Золотога, Попасної. Але порівняно з минулими місяцями інтенсивність збройних провокацій суттєво зросла. Бойовики тут значно активізували роботу своїх ДРГ, які постійно намагаються завдати болючих ударів по силах АТО. Найбільші зіткнення на луганському напрямку відбуваються біля Новозванівки та Попасної. Українські війська обороняються тут досить ефективно та завдають терористам дошкульних втрат. Порівняно з іншими секторами оборони в цьому відносно спокійно. Але треба сказати, що наказ розпочати інтенсивніші провокації російські куратори можуть дати бойовикам коли завгодно. Про це свідчить передислокація сил і засобів у Довжанську, Ровеньках і Хрустальному. Російські пропагандисти постійно переконують мешканців Первомайська, Голубівки, Брянки, Слов'яносербська в невідворотності наступу українських військ. При цьому, за даними розвідки, бойовики тут справді готують нові укріплені райони для відбиття цього наступу. Сіверський Донець як природна перешкода, звичайно, не дає тут багато можливостей для наступальних дій, але вони ймовірні біля Золотога, Попасної та Новозванівки. Можна припустити, що бойовики потужними провокаціями спробують

Авдіївка. Бойовики безуспішно намагаються відновити контроль над Ясинуватською розв'язкою

Південь. Ворог не полишає намірів захопити Маріуполь і Курахове

нав'язати силам АТО враження про наступ на Бахмут і Лисичанськ.

Ситуація на Світлодарській дузі з кожним днем лише погіршується. Бойовики ніяк не можуть змиритися з втратою кількох важливих висот. Це їх ще більше переконує в тому, що ЗСУ можуть завдати ударів по Вуглегірську, Дебальцевому з виходом на Єнакієве та Шахтарськ. Тут терористи, не соромлячись спостережної місії ОБСЄ, використовують заборонені артилерійські калібри. На Світлодарській дузі (поблизу міста Світлодарська та селища Луганське) терористи вже вкотре зазнають невдач. Вони кілька разів пробували великими силами атакувати позиції українських військових, але зазнавали відчутних втрат, що призводило лише до хаотичних відступів та роботи власної артилерії по своїх же. На цьому напрямку зберігається висока ймовірність повномасштабних боїв. Адже Світлодарська дуга має виключне значення і для сил АТО, і для бойовиків. Здійснюючи контроль над згаданою територією, ЗСУ можуть диктувати бойовикам свої умови. Останнім, щоб вийти на Слов'янськ і Покровськ, треба будь-що вибити сили АТО звідти.

У сусідній Горлівці бойові зіткнення ніколи й не припинялися. Бойовики цинічно обстрілюють околиці міста, видаючи їх за провокації ЗСУ. Угрупування українських військ успішно контролює ситуацію навколо Горлівки, не даючи змоги бойовикам вийти в тил підрозділам, які перебувають в Авдіївці та Світлодарську. Терористи постійно обстрілюють українських вояків у Зайцевому, Майорську, неподалік Гольмівського та Шумів. Але ні до чого ефективного їхні потуги не приводять. Хвилюючим

фактором тут є те, що бойовики нарощують свої сили в Дебальцевому та Алчевську.

Як відомо, українські війська досить щільно зосередилися навколо Донецька: від Ясинуватської розв'язки до Красногорівки з Мар'їнкою. Бої з терористами, які використовують заборонені калібри, відбуваються переважно на промзоні Авдіївки. Адже, вийшовши практично до Ясинуватої, сили АТО контролюють вогнем рух дорогою з Донецька на Горлівку, що створило бойовикам серйозні проблеми з логістикою. Якщо раніше вони без будь-яких проблем перекидали резерви з одного міста в інше, то тепер для цього доводиться використовувати інші дороги, що суттєво позначається на мобільності. Дещо затихло біля знищеної боями донецької «Конча-Заспи» — села Піски, але це зовсім не означає, що бойовики відмовилися від свого наміру його захопити та отримати вихід на Покровськ.

Терористи постійно промацують бойові порядки сил АТО. Мар'їнка та Красногорівка — місця постійних обстрілів і значної активності ДРГ. З військового погляду атаки на ці міста безглузді, адже можна отримати контрудари з боку Костянтинівки, Авдіївки. Швидше за все, бойовики намагаються взяти Мар'їнку, щоб здобути контроль над Курахівською ТЕЦ. Але підрозділи ЗСУ, які тут закріпилися, дають гідну відсіч бойовикам, зводять їхні зусилля нанівець і вже досконало вивчили різні сценарії розвитку їхніх атак.

РОСІЙСЬКІ КУРАТОРИ ВЖЕ НЕ ФОРМУЮТЬ УДАРНИХ УГРУПОВАНЬ БОЙОВИКІВ НЕПОДАЛІК ЛІНІЇ ФРОНТУ, ЯК ЦЕ БУЛО РАНІШЕ. ВОНИ ВИРІШИЛИ ЗАВДАВАТИ УДАРИ З ГЛИБИНИ

Російські терористичні війська посилюють свою присутність і на маріупольському напрямку. Так, вони різко збільшили кількість бойовиків і техніки в Старобешевому, яке розміщене за 30 км від Докучаєвська та Оленівки. Це може свідчити про підготовку основного удару і на Маріуполь, і на Курахове. Але знову ж таки сили АТО підготувалися до цього ймовірного удару й уже давно «віджали» стратегічні висоти, що спричинило паніку в стані терористів. Взагалі бойовики суттєво активізувалися навколо Маріуполя. Вночі вони обстрілюють Широкине, Гнутове, Водяне й Талаківку.

Якщо брати ситуацію в АТО загалом, стає зрозуміло, що російські куратори вже не формують ударних угруповань бойовиків неподалік лінії фронту, як це було раніше. Адже дії українських військових переконали їх, що це дуже погана ідея. Тому вони вирішили завдавати удари з глибини. Про це також свідчать дані української розвідки: сили бойовиків збільшуються в Шахтарську та Харцизьку, звідки можна швидко наростити їх у Донецьку та Горлівці. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВЕРНІТЬСЯ НА ЦЬОЙ

ГУР МО: у центрі уваги — навчання «Кавказ-2016»

Записав Андрій Голуб

У переліку головних загроз для України найближчим часом розвідники називають перекидання систем ППО на Донбас та масштабні навчання ЗС РФ на кордонах

Головною темою новин на початку серпня стали події в Криму. Російська ФСБ звинуватила Україну в підготовці терактів на території півострова й заявила про нібито причетність до цього Головного управління розвідки Міноборони України. У ГУР МО заперечили цю інформацію та повідомили, що жоден працівник відомства не був затриманий у Криму за весь час окупації. В українських та російських ЗМІ з'явилися публікації про загрозу нової ескалації воєнного конфлікту. Представник ГУР МО Вадим Скібіцький розповів **Тижню**, чи є підстави заявляти про кардинальні зміни у військових діях РФ проти України.

Вадим Скібіцький — заступник директора департаменту ГУР МО

Про загрозу нового загострення на Донбасі. Я не сказав би, що зміни в діях РФ протягом останнього часу кардинальні. Однак є особливості, які ми помічаємо. По-перше, на окуповані території з Росії надходить дуже багато ремонтних комплектів. Передусім для танків. На сьогодні, за нашими даними, середній ремонт бронетанкової техніки здійснюється вже на окупованих територіях. Тобто відпадає необхідність переганяти техніку на територію Росії, а потім її повертати. По-друге, протягом останніх майже трьох тижнів спостерігається прибуття на окуповані території великої кількості військовослужбовців із РФ. І це не найманці, а саме військовослужбовці. Триває доукомплектування 1-го та 2-го армійських корпусів («ДНР» та «ЛНР». — **Ред.**). Причин низка. Це і великі втрати, і небажання персоналу продовжувати контракт для служби на окупованих територіях, і банально дуже велика кількість дезертирів. Коли вони їхали, їм обіцяли одне, а в результаті виявилось інше. Тут потрібно воювати, тут дістають поранення та гинуть люди.

Є ще одна особливість. Тривають активні заходи з бойової підготовки підрозділів 1-го та 2-го АК. Починаючи з липня активно відпрацьовуються питання форсування водних перешкод. При цьому з території РФ заходять інженерні підрозділи зі спеціальною технікою для наведення переправ, які спільно з бригадами відпрацьовують саме питання форсування й подальшого захоплення плацдарму з розвитком наступальних дій. Це вже загрозово, оскільки йдеться про підготовку до можливих контрнаступальних дій. Основне тут — посилення засобів протиповітряної оборони (ППО). За попередніми даними, дивізіон, який зараз перекинули на територію України (розвідка доповіла, що на Донбас із Далекого Сходу перекинули зенітно-ракетний дивізіон 60-ї ОМСБр ЗС РФ. — **Ред.**),

здійснює насамперед прикриття штабів, бойових бригад та тилового району, де переважно розміщено батальйонно-тактичні групи РФ. Крім того, засобами ППО посилюють також бригади 1-го та 2-го АК. Досі на озброєнні в них були переважно «шилка» (зенітна самохідна установка ЗСУ-23-4. — **Ред.**), ПЗРК та ЗУ-22. Цього недостатньо для наступальних дій. Повірте, що полковий та дивізійний військові комплекти необхідно посилювати для ведення активніших наступальних дій. Тобто щоб прикрити з повітря саме ці угруповання (наступальні. — **Ред.**), які будуть створені.

Про «кримський інцидент» та про те, чи може він стати приводом для війни. Росія активно використовує проти України всі наявні інструменти агресії. І насамперед інформаційно-пропагандистського та інформаційно-психологічного характеру. Російська Федерація може скористатися будь-яким приводом для відновлення широкомасштабної агресії. Традиційно це «миротворці», «російськомовне населення» і «загибель російських військовослужбовців». Саме так було в Грузії. Цей напрям мусується постійно, зокрема у російських ЗМІ: «ми готуємо миротворчі підрозділи», які «втрутяться, захистять російськомовне населення, їхні права» тощо. Але реально все залежить від рішення Путіна. Зараз ми бачимо активні заходи з нарощування угруповання росіян. Однак найбільше наша увага прикута до підготовки до навчань «Кавказ-2016» (у Міноборони РФ ці навчання назвали «основним екзаменом для військ Південного військового округу в 2016 році». — **Ред.**). У цей період відбуватиметься велике переміщення військ. І не лише в Південному ВО РФ. Підтягнутимуться підрозділи з Центрального та навіть Східного ВО. Вони використають понад 40 полігонів, на яких відпрацьовуватимуть бойове застосування військ.

Варто розуміти, у чому суть стратегічного командного навчання «Кавказ-2016». Його активна фаза проходить протягом тижня у вересні. Але до цього періоду відпрацьовують усе: бойову та мобілізаційну підготовку, розгортання й переміщення військ, проведення бойових стрільб, перевірку систем управління та зв'язку. Все це перевіряють до початку навчань. Їх підготовчий етап починається вже 15 серпня. Відповідно відбуватиметься рух військ, пунктів управління, велика бойова й оперативна підготовка. Все це дуже хороший привід для оперативного маскування, накопичення резервів і підтягування військ до кордонів України. Отже, це можна використати як підготовку до будь-яких дій. ■

Костянтин Машовець:

«Для РФ є тільки один сценарій, що має шанси хоч на якийсь успіх, — класичний бліцкриг»

Полковник ЗСУ, один з очільників мережі «Інформаційний спротив» розповів *Тижню* про ймовірні сценарії гіпотетичної повномасштабної війни з РФ та свої оцінки сьогоденної військово-політичної ситуації.

Імовірність сценарію повномасштабної військової агресії РФ є завжди. Однак на сьогодні з величезною натяжкою. Хоча час справді підживляє Путіна, через що імовірність такого сценарію зросла. Адже основні цілі Москви — зміна нашого міжнародного вектора та встановлення контролю над основними сферами життєдіяльності України, особливо фінансово-економічними, — так і не досягнуті.

Для РФ є тільки один сценарій, що має шанси бодай на якийсь успіх, — класичний бліцкриг. Будь-яка затримка на будь-якому етапі подібна до смерті. Тому якщо військово-

Записав
**Богдан
Буткевич**

політичне керівництво РФ таки ризикне, то все розпочнеться за класичною схемою, з масованих авіаційно-ракетних ударів та десантної операції на Півдні країни: або морської, або сухопутної, або навіть поєднаної. Думаю, найпершим завданням буде об'єднати кримський плацдарм із російськими військами, що на окупованій частині Донбасу, а також скотитися низиною Дніпра й відрізати Миколаївську та Херсонську області. Не виключений удар компактними ударними групами через Харків на Полтаву з виходом до Дніпра. Головне завдання — розсікти Україну та відсікти Південь і Схід. А вже далі удар по столиці, щоб посадити там свій маріонетковий окупаційний режим, який перший час можна буде підтримувати й військовою силою, але в досить короткій перспективі російські війська мають покинути країну. Впевнений, що проведення такої операції наразі малоімовірне, адже це може спричинити надто багато труднощів.

Ескалація, яку ми зараз споглядаємо, — це спроба Кремля вийти з глухого кута, у який він потрапив. Зараз ми в позиції, коли неможливо поступитися принципами. Тому для того, щоб Москва пішла на суто воєнне вирішення конфлікту, потрібні певні умови та вікно можливостей, яке остаточно зачиниться наприкінці осені через погодні умови та вибори в США. Взагалі моя особиста думка, що події в Криму — це відголосок якихось внутрішніх «розборок» у російській верхівці. На місці Путіна я вже закривався б у бункері. Прогнозую, що це останні шість місяців перед переформатуванням російської влади.

Найімовірнішим є проведення агресором якихось наступальних операцій у зоні АТО. Адже то хороший засіб впливу на внутрішню українську ситуацію. Це як вентиль: повернув — і відразу в Україні на політичному полі починаються збурення і тиск на владу. Тепер до цієї справи долучили й Крим.

Угрупування, яке зараз перебуває на території Криму, не є наступальним. Навіть якщо вони наростять його до ударного, все одно проведення будь-якого наступу з території півострова без десантних операцій абсолютно неможливе. Треба брати перешийки з боку материка, а тільки потім витягувати з Криму угруповання в оперативний простір. Взагалі слід розуміти, що спочатку угруповання з 20–30 тис. людей, яке там концентрувалося, було направлено на захист від ЗСУ, якби Україна раптом вирішила повоювати за півострів.

Якщо росіяни почнуть, попри все, багатоденні масовані авіаційні удари, наша ППО не витримає, але це дуже дорого коштуватиме агресорові. Російська авіація буде знекровлена. Нагадаю, що лише за п'ять днів війни в Грузії неінтегровані й несистемні грузинські ППО змогли збити 12 російських літальних апаратів. І це за умови немасованих авіаційних нальотів. А що більша кількість літаків і що довше вони перебуватимуть у нашому просторі, то більша ймовірність їх збиття. І якщо не вийде все зробити швидко, росіянам не вдасться запанувати в небі.

Важко собі уявляю, як російський окупаційний режим зміг би контролювати наші міста-мільйонники. Згадайте Грозний, а це й близько не мільйонне населення місто. Я взагалі сумніваюся, що хтось полізе в західні та північні частини України — намагатимуться діяти в степу, де місцевість танкодоступна й можна ефективно використовувати конвенційні засоби ураження. Але вони не здатні окупувати всю країну, та вони й не планують цього.

На західному напрямку РФ формує три нові армії: 20-ту, 1-шу гвардійську танкову та 49-ту. Дві з них перебували в кадрованому стані, а зараз стали обростати м'ясом і залізом. Але процес просувається з величезними труднощами. Адже для армій треба відкрити нові пункти постійної дислокації з усією новою інфраструктурою, базами зберігання, посунути це все до кордону тощо. У кожній армії створюється по одній дивізії, і процес дуже затягується, дати переносяться. Утім, вони продовжують його, незважаючи на фінансові проблеми, намагаються не урізати видатків на ці процеси. Наразі на західному напрямку сконцентровано до 120 тис. російських військовослужбовців. Однак якщо вам доводиться формувати нові частини за рахунок перекидання залишків боєздатних військ із Далекого Сходу та Сибіру, то у вас величезні проблеми з оперативними резервами. Хіба що трясти ядерною дубиною.

Наша розвідка дуже багато чого навчилася за ці два роки. Ми виростили з коротких штанців. Головне те, що в нас нарешті чітко з'явився противник, проти якого ми чітко працюємо. Бо ж раніше в нас казали «евентуальний», прости Господи, противник. Це хто? Марсіяни? Наприклад, ми нарешті навчилися документально підтверджувати дії противника. Що стосується росіян, то їм нашкодила впевненість, що, мовляв, вони все про нас знають. Вони й на Донбас полізли саме тому, що неправильно оцінили здатність українських військ до спротиву. До речі, Україною й досі займається ФСБ як пострадянською республікою. Мовляв, ми не справжній закордон.

Класичної російської агентури, тобто вербованої, у нас від самого початку не так багато було. У наших структурах вистачає ідейних, добровільних помічників, які завжди готові допомагати російським спецслужбам навіть без винагороди. Не кажучи вже про випадки, коли вона є. На початку війни їх було до 40%, однак із часом чимало схилюлося в бік України. Але такі симпатички, на жаль, лишилися, особливо в МВС, де добір завжди відбувався за особистими якостями. Хоча й із ЗСУ є проблеми. Однак вище керівництво держави досі не хоче зменшувати простір для маневру російським спецслужбам. Наприклад, хоча б заборонити військовослужбовцям відвідати Криму чи ОРДІЛО або несанкціоновані контакти з громадянами РФ тощо. На жаль, поки що умови для роботи ФСБ і ГРУ на нашій території цілком сприятливі. Адже ми й далі працюємо та живемо за стандартами мирного часу в умовах війни. ■

Сповідасмо читачів про те, що в статті «Нова доба криміналу» (*Тиждень*, № 31) неточно були розтлумачені слова кримінолога Анни Маляр: «Другий чинник, за свідченнями кримінолога Анни Маляр, який не люблять обговорювати через питання політкоректності, — вимушені переселенці з Донбасу, яких на українській території вже понад 1,5 млн. І це за найскромнішими підрахунками. Очевидно, що не всі ці люди змогли нормально прилаштуватися на новому місці, особливо в умовах, коли держава якщо не кинула їх напризволяще, то принаймні допомагає дуже умовно. Тому не дивно, що чимало з них вимушено чи невимушено стають на злочинний шлях і починають добувати собі гроші, вчиняючи правопорушення». На думку Маляр, однією з причин зростання злочинності в Україні стало вимушене переселення зі Сходу **злочинців**, що так само, як і добропорядні громадяни, тікали від війни. У результаті цього концентрація криміналітету на мирній території збільшилася.

Іловайськ. Нинішня диспозиція

Андрій Голуб, Станіслав Козлюк

Як склалися долі головних дійових осіб Іловайської операції, що змінила характер війни з Росією та уявлення українців про неї

Під час Іловайської операції в котлі загинули 366 бійців. Саме такою є офіційна цифра безповоротних втрат української армії, яку озвучив головний військовий прокурор Анатолій Матіос. Ще 158 осіб вважають зниклими безвісти. Ці дані Матіос оприлюднив напередодні перших роковин трагедії в серпні 2015-го. Відтоді дані для широкого загалу не оновлювалися.

Ця кількість приблизно відповідає озвученій у розслідуванні для *Тижня* Ярославом Тинченком ще в 2014 році (№ 365 від 6 листопада). Тоді він дійшов висновку, що кількість загинлих під час Іловайської трагедії — приблизно 400 осіб. Крім того, він висловлював припущення, що 70–80% зниклих безвісти також могли загинути. Тож можна стверджувати, що остаточна кількість полеглих виявиться більшою за 400.

Не виключено, що вже найближчими днями ми дізнаємося нові цифри. Про це, зокрема, свідчить заява Юрія Луценка, керівника Матіоса, з трибуни Верховної Ради. Він зазначив, що на початку серпня завершиться «судова комплексна комісійна військова експертиза», організована в межах розслідування причин трагедії.

«На основі документів експерти встановили, хто і як командував військами на цьому напрямку, хто віддавав накази і хто не віддав життєво необхідних наказів. Експерти закінчують свою роботу», — анонсував генпрокурор.

Проте подібна експертиза завершилася рік тому й остаточних відповідей на запитання не дала. Як і Тимчасова слідча комісія Верховної Ради попереднього, VII скликання. У жовтні 2014-го ТСК опублікувала проміжний звіт, який розкритикували за надмірне політиканство. Після обрання нового парламенту вона припинила своє існування, а нардепи не виявили бажання відновити її діяльність.

ВИБОРИ ПІСЛЯ КОТЛА

Вже за два місяці після Іловайської трагедії в Україні відбулися вибори до Верховної Ради. Під час боїв за місто парламентська кампанія була вже в розпалі. На той час рівень довіри населення до добровольчих батальйонів та їхнього керівництва сягнув максимуму. Численні політологи та експерти сперечалися, чи підуть комбати на вибори єдиною колоною, чи приєднаються до різних політичних сил. Спрацював останній варіант. За результатами народного волевиявлення мандати отримали четверо активних учасників подій під Іловайськом. Тодішній комбат «Донбасу» Семен Семенченко нині представляє в Раді «Самопоміч». Комбат «Дніпра-1» Юрій Береза та комбат «Миротворця» Андрій Тетерук увійшли

Нові гравці. Саме після Іловайська розпочалася хвиля політичної активності добровольців

до «Народного фронту». Командир 4-ї роти «Дніпра-1» Володимир Парасюк потрапив у Раду як самовисуванець.

«Ми зайшли в місто 24 серпня. Напередодні СБУ нам повідомила, що в Україну зайшли російські військові. Ми знали про напрямок їхнього руху та можливе завдання. 23 серпня, коли стояли на базі за 40 км від Іловайська, двоє есбешників нам повідомили, що є інформація від прикордонників про рух двох батальйонно-тактичних груп, які мають перекрити напрямок Амвросіївка — Старобешеве. Очевидно, у них було завдання знищити українські сили, які перебували в цьому секторі. Таку саму інформацію отримав і Тетерук. Я тоді ще спитав у нього: «Що будемо робити?». Комбат пожартував: «Помирати героями», — згадує Всеволод Стеблюк, який у 2014-му разом із «Миротворцем» заходив в Іловайськ.

Під час першого штурму разом із згаданими вище батальйонами в Іловайську перебували бійці «Шахтарська», «Азова», «Херсона». Проте можна з упевненістю казати, що «Донбас», «Миротворець» і «Дніпро-1» були найбільшими з'єднаннями, які перебували в місті. Ось що згадує про першу спробу штурму Іловайська, яка відбулася 10 серпня, Тарас Костанчук.

«Ми пішли вперед центральною колоною. На підходах до міста знищили кілька блокпостів. Тоді там ще стояли ополченці. Вони не встигли втекти.

*По правому флангу нас прикривав «Шхтарськ». Вони також просувалися вперед, але нарвалися на вогонь. Вони залагли, а згодом прийняли рішення відходити, оголивши фланг. «Азов» також був під час цього штурму. Приблизно взвод (близько 50 осіб. — **Ред.**). Вони теж зазнали втрат і відійшли. Ми ж просувалися далі», — розповідає Костанчук.*

Після боїв і виборів Семенченко, Береза, Терерук та Парасюк не загубилися й у Верховній Раді й показали себе як доволі активні нардепи. Принаймні якщо оцінювати кількість виступів і теледебатів.

Найбільша увага прикута до Семенченка, проблеми в якого почалися саме після Іловайська. Першого удару по образу добровольця було завдано в січні 2015 року, коли «Донбас» розколовся надвоє. Частина бійців прямо звинуватила Семенченка в неузгодженому рішенні йти на штурм міста (сам Семенченко дістав легке поранення під Іловайськом 19 серпня, а тому не потрапив в оточення. — **Ред.**). Окрім того, ЗМІ почали публікувати неоднозначні факти з біографії комбата, звинувачувати його в авантюризмі, а ГПУ навіть відкрила кримінальне провадження про незаконне здобуття ним звання майора. Сам нардеп відкидає всі звинувачення. Він устиг побути в ролі кандидата від «Самопоміч» на скандальних перевиборах мера Кривого Рогу, а нині позиціонує себе як активного захисника добровольців, обвинувачених у низці важких злочинів. Мова, зокрема, і про бійців роти спецпризначення «Торнадо».

Дістав свою порцію скандалів і Андрій Терерук, який намагається мати цивільніший вигляд, аніж його колеги (на певний час навіть змінив камуфляж на звичайний костюм). Але саме він опинився в центрі «силового» конфлікту. Мало хто не чув історії про Терерука, нардепа від «Батьківщини» Олександру Кужель та пляшку, яка нібито полетіла їй у голову.

Юрій Береза в бійках поки що не помічений, але в ЗМІ до нього виникають запитання у зв'язку з участю бійців «Дніпра-1» у майнових конфліктах навколо низки підприємств. Окрім того, Березу також намагалися обвинуватити у зв'язку з подіями в Іловайську. Зокрема, журналісти писали про зустріч комбатів із тодішнім заступником голови Дніпропетровської ОДА Геннадієм Корбаном, на якій вони нібито отримали велику суму за швидке взяття Іловайська. Також Березу разом із керівником Сектору Б зони АТО Русланом Хомчаком звинувачували у втечі з поля бою в оточенні.

Щодо Парасюка, то кількість бійок і просто сутичок, у яких він взяв участь на камеру, не перелічити. Мабуть, найвідомішим став удар ногою в голову генерала СБУ Василя Пісного.

Що ж до статистичних показників екс-комбатів, то їх важко назвати найкращими, але й цілковитим провалом вони не стали. Найчастіше в Раді з'являється Береза (за даними електронної реєстрації, 83% засідань), у Терерука 70% відвідуваності, у Семенченка 41%. Екс-комбат «Донбасу» брав участь у розробці 21 законопроекту, але тільки один із них став законом. У Берези 31 законопроект, із них три результативні. Справжньою «законотворчою машиною» виявився Терерук: його підпис стоїть під 54 законопроектами, з яких 15 — уже чинні закони. Це й не дивно, адже колишній комбат «Миротворця»

став заступником голови фракції «Народного фронту» в Раді. Показники Парасюка також вражають: 78 законопроектів і 10 законів на тлі 84% відвідуваності засідань. Статистика всіх чотирьох видається просто ідеальною порівняно, наприклад, із їхнім колегою екс-комбатом «Азова» Андрієм Білецьким, який пропустив 99% засідань і підписався під 22 законопроектами, з яких жоден не став законом.

ПЕРЕСТАНОВКИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ

У керівництві Збройних сил України за останні два роки відбулися куди менші зміни, ніж у долях командирів добровольчих батальйонів.

Фактичний очільник української армії Віктор Муженко зберіг за собою посаду начальника Генштабу — головнокомандувача Збройних сил. Понад те, у жовтні 2015-го він та міністр оборони Степан Полторак першими після початку війни на Сході отримали погони генералів армії України. У липні цього року президент також нагородив Муженка орденом Богдана Хмельницького III ступеня з формулюванням «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі».

Натомість міністр оборони часів Іловайська Валерій Гелетей посаду втратив. Це сталося майже відразу після поразки в Іловайську та підписання мінських угод. У результаті Гелетей перебував на посаді міністра трохи більше ніж три місяці. Поки що немає жодних свідчень його участі в плануванні воєнної операції в Іловайську, але так склалося, що саме він увійде в історію як міністр оборони часів Іловайського котла.

Вже за день після звільнення з посади міністра президент повернув Гелетея на знайому йому посаду керівника Управління державної охорони, яку він обіймав понад два роки за часів Віктора Ющенка та чотири місяці після втечі Віктора Януковича. Гелетей і досі очолює УДО.

Генерала Руслана Хомчака називають однією з ключових фігур у контексті Іловайська. Під час боїв він був керівником Сектору Б зони АТО й відповідав за підготовку до операції. Оцінки його ролі кардинально різняться: від звинувачень у зрадничстві та втечі до піднесення у статус героя. Саме Хомчак вів прямі переговори з керівниками російських військових, які оточили українські сили, саме він дав наказ прориватися з котла.

«Я не знаю, які команди отримував Хомчак із Генштабу. Але претензій до нього не маю. На полі бою він віддавав зрозумілі й чіткі накази, планування операції було нормальним. До того ж не кинув підрозділи, хоча в нього була інформація, що зайшли росіяни. Хомчак і далі командував в Іловайську. Хоча міг втекти, як той самий Петро Литвин. Переговори з росіянами нічим не закінчилися. Як нам повідомив Хомчак, вони вимагали, аби ми склали зброю й лишили техніку. І тільки за цих умов нас випустять. Він був розлючений. Сказав «хрен їм» і наказав готуватися зброю до бою. І коли почалися перші постріли, він просто-таки кричав у рацію: «Виходимо з боєм». Я не можу аналізувати деталі прориву. Це ж миттєвості. Хтось пригнувся, хтось не встиг. До того ж у Хомчака не було оперативного командування, у нас не було зв'язку. Він ■

не міг нами керувати. Він виходив із групою людей, як і всі: сержанти, лейтенанти. Йому пощастило вирватися з оточення», — ділиться спогадами Костанчук.

«Коли Хомчакові висунули вимогу, що ЗСУ виходять, а добровольці лишаються, Руслан сказав «ні». Коли запропонували скласти зброю, лишити техніку і на автобусах виїхати з Іловайська, він сказав «ні». Бо це був би абсурд. Нас просто або взяли б у полон, або розстріляли б усіх. І поки тривали переговори, росіяни пристрілювали міномети по голові колони. Пішли перші вибухи — і Хомчак скомандував пробиватися з боєм вперед. Ми до цього не були готові. Треба було б розвернутися в бойові порядки, піхоті спішитися. Але ми пішли в цей коридор смерті. По нас били так, що не вціліла жодна одиниця техніки. Горіло все: танки, БМП, БТР. Не кажучи про автобуси й санітарні машини. Але Хомчак не здав добровольців, як того вимагали росіяни», — розповідає Стеблюк.

Після Іловайська генерал не став політичною фігурою, не пішов на підвищення. Водночас його не відправили й у відставку. Він довгий час лишався керівником Оперативного командування «Південь», на яку був призначений ще в довоєнний період. Ім'я Хомчака нечасто з'являлося в ЗМІ без прив'язки до Іловайська. На початку 2016 року генерал короткий час обіймав посаду т. в. о. командувача Сухопутних військ. Проте надовго в цьому кріслі не затримався. Запам'ятався суспільству хіба що доганою від міністра оборони Полторака через ситуацію з антисанітарними умовами на полігоні «Широкий Лан» у Миколаївській області (скандал із підрозділами 53-ї ОМБр. — Ред.). У квітні 2016-го президент призначив новим керівником ОК «Південь» Андрія Грищенка, а Хомчак зник із поля зору громадськості.

Не так часто, як Хомчака, згадують керівника штабу Сектору Д зони АТО, чия роль в Іловайській трагедії могла бути не менш важливою. Йдеться про Петра Литвина, брата екс-спікера Верховної Ради Володимира Литвина. На той час під керівництвом сім'ї Литвинів опинився фактично весь український кордон. Третій брат Микола тоді очолював Держприкордонслужбу. За офіційною версією Міноборони, визначальним у замиканні котла навколо Іловайська став відхід БТРО «Прикарпаття» зі своїх позицій. Як відомо, цей підрозділ у повному складі відбув із кордону аж до Івано-Франківська. Крім того, свої позиції залишила й 3-тя БТГр 51-ї бригади. Саме тому російські війська нібито замкнули кільце.

«Силами одного БТРО утримати кільце нереально. Факт дезертирства «Прикарпаття» був. Їх намагалися зупинити есбеушники в різних містах. Але вони перли додому. Думаю, варто підтримати Муженка в тому, що це був найбільш «геройський» марш з Іловайська до Івано-Франківська. Хоча загалом, як на мене, ця ситуація не відігравала ключової ролі», — вважає Іван Погорілий, боець 42-го БТРО, який 28 серпня 2014 року намагався з групою бійців розірвати кільце навколо Іловайська.

Микола Литвин утратив крісло в жовтні 2014 року, майже одночасно з Гелетеем. Петро Литвин, як

і Хомчак, перебував на «тихій» посаді керівника 8-го армійського корпусу ЗСУ аж до його розформування у 2015-му.

Натомість у середовищі бойовиків Іловайськ породив двох «героїв-ополченців». Фактично ці події припали на завершення ери Стрелкова-Гірка, а в «ДНР» уже засідав Олександр Захарченко. Головними дійовими особами Іловайська в таборі бойовиків призначили Михайла Толстих (більш відомий як Гіві) та Арсенія Павлова (Моторола). Після Іловайська Толстих брав участь у боях за Донецький аеропорт. У березні 2015-го та квітні 2016-го його намагалися підірвати. Лише в червні Головна військова прокуратура повідомила, що підозрює Гіві, зокрема, у тероризмі та жорстокому поводженні з військовополоненими. На сьогодні щодо цього бойовика планується заочний суд.

Що ж до іншого «героя» Арсенія Павлова, то він разом зі своїм терористичним батальйоном «Сомалі» також брав участь у боях за ДАП, проте малоефективно. Там був поранений. У коментарі журналістам зізнався у вбивстві 15 українських військових. Уже влітку 2016-го ЗМІ опублікували інформацію про нібито поранення Павлова в око. Приблизно в цей самий час його начебто намагалися підірвати в Донецьку.

Проте військові, які побували в полоні після Іловайська, стверджують, що їхніми противниками були зовсім інші люди. А саме російські військові.

ПІСЛЯ БОЇВ І ВИБОРІВ СЕМЕНЧЕНКО, БЕРЕЗА, ТЕТЕРУК ТА ПАРАСЮК НЕ ЗАГУБИЛИСЯ Й У ВЕРХОВНІЙ РАДІ Й ПОКАЗАЛИ СЕБЕ ЯК ДОВОЛІ АКТИВНІ НАРДЕПИ

«Можу сказати, що сепаратистів я бачив, можливо, одну машину, яка мене розстрілювала. Але дуже багато бачив російської регулярної армії. Видно було по техніці. У них новенькі БМД, «Гради» і танки. Нова, красиво пофарбована техніка, інакша форма. В основному це були жителі азійських республік РФ, буряти, якщо зазгодно. Десять із 1 вересня росіяни відійшли, і вже 2-го–3-го числа в інтернеті з'являються відеозаписи з Гіві. Нам, полоненим, росіяни казали, що «ми відходимо й передаємо позиції ополченцям», — розповідає Погорілий.

«Я був у полоні в російських десантників з Костроми. На той час рядовий склад вважав, що вони на навчаннях на території РФ, а Україна на них напала. Вони кричали: «Ви що, дурні? На кого ви поперли? Чого ви напали на Велику Росію?». Мені це доводив один супроводжуючий. Я з ним ходив по свій медичний рюкзак на місце, де нашу машину підірвали. Хлопець був казахом, звали його Тольген, судячи з усього, строковик. Про фашистів не казав. Він був здивований, коли я його підвів до таблички з написом «Новокатеринівка». Кажу: подивись, якою мовою написано. Ви в Україні», — додає Стеблюк.

Власне, можна стверджувати, що історії про ополченців в Іловайську були радше розраховані на російські ЗМІ. Це хоч і непрямий, але черговий доказ, що справжній противник в Іловайську прийшов не з Донецька, а значно східніше. ■

Капкан, що не замкнувся

Ярослав Тинченко

Як тлумачать звільнення Слов'янська по обидва боки фронту

ФОТО: ВАДИМ КОВАЛЬОВ

Постановочне фото. На підняття прапора у Слов'янську «випадково» встиг Валерій Гелетей

Суть будь-якої війни полягає в знищенні живої сили супротивника, а не в захопленні якогось значущого міста чи фортеці. Це хрестоматійні істини, які сягають ще часів античності. З військового погляду для України втеча загону російських терористів та сепаратистів зі Слов'янська — це тактичний успіх, але стратегічний програвш. Слов'янськ став прологом війни, яка триває до сьогодні й у якій Україна хоч і не програла, але й не виграла.

Нагадаймо, у ніч із 4 на 5 липня 2014 року загін Стрелкова-Гірка двма колонами почав прориватися зі Слов'янська в напрямку Донецька через блокпости Збройних сил та Національної гвардії України. За твердженням солдатів, які розбили другу колону російських терористів та сепаратистів, про можливість прориву вони знали заздалегідь і відповідно готувалися до нього. Інакше кажучи, випустити супротивника зі Слов'янська вони не збиралися.

Проте основна колона російських терористів і сепаратистів прорвалася через блокпост Національної гвардії України (точніше, підрозділ, сформований з учасників Майдану) практично без бою. Як це сталося? Чому не були zorganizовані другий і третій ешелони оборони (чи вони існували, але не вступили в бій)? На ці запитання досі ніхто не дав відповіді.

З'явилася версія, що сепаратисти й терористи покинули місто буцімто в результаті якихось «договорняків» поміж Києвом і Москвою (або, умовно, «олігархами»). Цікаво, що вона знайшла своїх прибічників по обидва боки фронту.

Сам Стрелков, досить красномовний в інтернеті, пояснював відхід зі Слов'янська тим, що українські війська «різали по живому» його комунікації й нарешті взяли в цілковите оточення. Продовження боротьби в Слов'янську означало б пастку, у якій опинилися б як «ополченці», так і мирні мешканці.

Звернімося до позиції інших лідерів сепаратистів про слов'янські події та участь у них »

росіян. Надвечір 4 липня 2014 року, напередодні прориву Стрелкова, «лідер Новоросії» Олег Царьов дав коментар російським ЗМІ про те, що відбувається. Зокрема, він заявив:

«То, что мы фактически перестали получать гуманитарную помощь от России, а также неделю не видели ни одного русского солдата-добровольца — не заслуга хунты, а следствие непоследовательных действий нашего защитника — Кремля. Владимир Путин фактически перестал выполнять свои обещания, данные народу Донбасса. Нам не нужны танки и беспилотники, нам нужны воины, которые защитят мирных жителей от киевских агрессоров. Нам нужна вся мощь российской армии. Я все еще искренне верю и надеюсь, что президент Путин не тот, кем его считают в Украине. Если и дальше нам будут поставлять танки и копеечную помощь, ДНР и Луганск падут под натиском «фашистских сил». Владимир Путин должен отстоять Донбасс, иначе с позором потеряет Россию! Владимир Владимирович обещал мне, Виктору Федоровичу и народу Украины, что защитит. Мы этой защиты не видим, сейчас нас бросили наедине с военной угрозой. Нам нужны войска из России, мы не можем сражаться той горсткой малолеток, офицеров запаса и, простите, уголовников, которые продадут в любой момент за гроши».

Своїм повним відчаю коментарем Царьов підтвердив участь російських добровольців та військової техніки (на той час щонайменше 120 одиниць) у збройному протистоянні з українськими військами на території Донбасу.

У пошуку ворожих ДРГ. Чутки про велику кількість бойовиків, що залишилися у місті, не підтвердилися

Тільки-но Стрелков прибув до Донецька, між ним і Царьовим стався конфлікт. Згідно з повідомленнями журналістів із самого Донецька останній був обурений відходом зі Слов'янська й погрожував Стрелкову тим, що з нього ще спитають про гроші, які дали на оборону міста.

Інший «герой» тих подій Безлер, командир загону російських терористів і сепаратистів у Горлівці, кілька місяців тому в мережі заявив, що буцімто Стрелков, покидаючи Слов'янськ, наказав йому відступити й зі своїх позицій. Але той не виконав наказу, а, навпаки, підірвав мости, замінував дороги й зайняв ще жорсткішу оборону навколо Горлівки. Крім того, з тієї миті Безлер зі своєю «Русской православной армией» (що, як зараз стало відомо, складалася переважно з росіян, зокрема фашистів-баркашовців) узагалі відмовився мати будь-які справи зі Стрелковим.

З ВІЙСЬКОВОГО ПОГЛЯДУ ДЛЯ УКРАЇНИ ВТЕЧА ЗАГОНУ РОСІЙСЬКИХ ТЕРОРИСТІВ ТА СЕПАРАТИСТІВ ЗІ СЛОВ'ЯНСЬКА — ЦЕ ТАКТИЧНИЙ УСПІХ, АЛЕ СТРАТЕГІЧНИЙ ПРОГРАШ

Наприкінці червня 2016 року в інтернеті з'явилися свідчення одного з найближчих соратників Стрелкова-Гірка — командира бригади «Призрак» Анатолія Мозгового, який торік був ліквідований російськими спецслужбами (з різних причин, передусім через відмову визнавати зверхність Плотницького та Захарченка). Наближені до Мозгового особи оприлюднили його окремі думки з різних питань, які він вносив до записника. Загиблий командир бойовиків під час війни не раз бував у Росії та залишив цікаві свідчення про роль офіційної Москви в збройному конфлікті на Донбасі:

«В Кремле делают вид, что не при делах, скромно умалчивая о своей роли в украинских событиях. Однако там сделали все, чтобы эта война разгорелась».

Не препятствовали госперевороту, ссылаясь на то, что это внутреннее дело Украины. Но забыли про это, когда брали Крым. Не ввели войска для защиты населения Донбасса. Но послали вооруженные отряды в Славянск, Луганск и Донецк».

Обещали военную помощь. Но цедили так, чтобы нельзя было победить. В августе, наконец, ввели войска, но не дали им наступать».

Провозглашали Новороссию от Луганска до Одессы, а позволили удержать лишь две области. Но и от них половину оставили противнику, а оставшийся огрызок поделили на ДНР и ЛНР, чтобы русские и здесь не могли объединиться и не стали самостоятельной силой».

Слов'янськ Мозговий вважав пасткою для «русских пассионариев, съехавшихся со всей России и Украины». І висловлював думку, що там їх мали знищити відповідно до «змови єврейських олігархів» (яких командир сепара-

ФОТО: ВАДИМ КОВАЛЬОВ

тистів перед смертю називав винними у всьому, що сталося в Україні). Але ж Стрелков, як вважав загиблий, розкусив цей план і врятував більшість своїх людей.

Таким чином, серед сепаратистів немає одностайності в оцінці добровільного відходу російсько-сепаратистського загону Стрелкова зі Слов'янська.

Якщо прискіпливо подивитися на події під Слов'янськом 4–5 липня 2014 року очима української сторони, то вони нагадують театральну виставу з певним сценарієм.

7 червня 2014-го Україна нарешті отримала легітимного керівника в особі обраного президента Петра Порошенка, у передвиборчій програмі якого була обіцянка закінчити АТО за кілька тижнів. Незабаром він оголосив одностороннє перемир'я, якого терористи та сепаратисти не дотримували. Після нього мала бути проведена воєнна операція, суть котрої полягала в блокуванні військами українсько-російського кордону та оточенні великих міст Донбасу, у яких перебували загони супротивника. Згідно з цим планом Слов'янськ мали оточити першим.

3 липня було звільнено без поважних причин в. о. міністра оборони України генерала Михайла Ковалю й призначено на його місце начальника Управління державної охорони Валерія Гелетея. Того самого дня начальником Генерального штабу Збройних сил України та першим заступником керівника Антитерористичного центру став Віктор Муженко.

Станом на 4 липня в Краматорську (у штабі АТО) перебували весь вищий український генералітет і великий десант політиків та журналістів із Києва — так, немов вони зібралися в очікуванні якоїсь значущої події. На ранок 5 липня було заплановано вручення державних нагород українським десантникам, які відзначилися в попередніх подіях. Урочистості, у яких брали участь Гелетей і Муженко, відбулися за графіком. А потім генералітет і журналісти відбули «на екскурсію» на місце знищення однієї з колон Стрелкова та до Слов'янська, де спеціально для преси влаштували постановочне фотографування з новим міністром оборони Валерієм Гелетеем, який піднімає державний прапор на міській щоглі.

Тим часом уціліла основна колона російських терористів і сепаратистів та приєднані до неї недобитки іншої частини спокійно пройшли до Донецька. Генерала Муженка та інших воєначальників традиційно звинувачують у тому, що вони не наважилися знищити ту колону. У публікаціях про ті події навіть згадують про якогось льотчика, який у штабі АТО обіцяв, що спалить усю її напалмом, аби лише дозволили йому злетіти.

Уявімо собі, якби хтось із наших посадовців віддав наказ знищити колону. І літаки (або гелікоптери) вирушили б на бойове завдання. Навіть коли припустити, що льотчики — вправні стрільці, уразити колону, котра рухається на великій швидкості трасою, де чимало цивільного автотранспорту (який створює

«Их там нет». У міській краді Слов'янська знайшли чимало російської зброї

перешкоди в наведенні зброї), надзвичайно важко. Жертви серед мирних мешканців неминучі, а результативність стрільби дуже низька. Однак вправність авіаційних екіпажів на початок липня 2014 року була більш ніж сумнівною. Про це красномовно свідчать приклади використання штурмової авіації під час літньої кампанії 2014 року. Отож, навіть якби було віддано наказ знищити колону сепаратистів і терористів із повітря, у той конкретний момент вона, найімовірніше, просто промазала б. Напевно, саме ця обставина відіграла вирішальну роль у тому, що проти колони ворога не була застосована авіація.

Українська преса трактувала звільнення Слов'янська, а слідом за ним Краматорська й Артемівська як значущу перемогу, що дає надії на швидке завершення АТО. Водночас на телеканали потрапили кадри з аматорських відеокамер із військовою технікою стрелковців, яка без будь-яких перешкод прямує до Донецька.

Лідер бойовиків Стрелков обіцяв, що невдовзі поверне Слов'янськ та інші території. Якби він не був знятий за наполяганнями російської сторони з посади командувача, то, напевно, після Іловайська виконав би свою обіцянку.

Але сталося інакше: Слов'янськ залишився українським і, попри всі «але», є символом перемоги. ■

На гачку в Кремля

Едвард Лукас

Своєю поведінкою та політичними й діловими зв'язками Дональд Трамп відіграє роль «корисного ідіота» для Володимира Путіна

ФОТО: REUTERS

За Росію з любов'ю. Симпатії Трампа до Москви мали б насторожувати американського виборця

Останніми місяцями, коли прагнення Трампа потрапити до Білого дому має підтримку в США, його звинувачують у всьому: від расизму до мізогії.

Проте лунає ще одне, огидніше запитання: Дональд Трамп — російський шпигун? Хоча й не виключено, що ні, він, поза сумнівом, відіграє роль «корисного ідіота» (так називав радянський лідер Володимир Ленін людей на Заході, які, нехтуючи масовими розправами, підтримували велику комуністичну ідею). Такого висновку дійшли найдосвідченіші експерти у справах Кремля, оцінюючи витребеньки кандидата від республіканців та сумнівне минуле його радників.

Трамп, як він сам зізнається, має тісні ділові зв'язки з Росією.

Його безтурботне ставлення до чужих грошей (зокрема, численні випадки на межі банкрутства протягом останніх десятиліть) свідчить про те, що американські банки його остерігаються. Тим часом за цей рік його борг зріс від £270 млн до £485 млн, а отже, він активно користувався кредитними ресурсами. Водночас гроші Трампа тануть. Звідки ж вони в нього беруться?

Відповідь проста: з Росії.

Як повідомляє провідне американське видання *The Washington Post*, «від 1980 року Трамп і члени його родини не раз відвідували Москву в пошуках можливостей для бізнесу й покладалися на російських інвесторів, скуповуючи активи по всьому світу».

У 2008-му син Трампа Дональд-молодший похвалився на конференції з нерухомості: «Росіяни забезпечують непропорційно велику частину багатих наших активів». А ще додав, що за останні півтора року побував у РФ шість разів.

Росіяни допомогли профінансувати будівельні проекти Трампа в Торонто і, що найцікавіше, будівництво готелю *Trump SoHo* на Манхеттені. Як часто трапляється з бізнес-ініціативами Трампа, інвестори проекту десь загубилися. Він переоцінив зацікавленість клієнтів і зрештою опинився в суді. Усупереч своїй звичній практиці, залагодив цю справу, виплативши більшу частину суми, яка вимагалася, щоправда, провину все одно заперечував.

Однак судові документи підняли на поверхню дивовижні подробиці бізнес-практик Трампа: загадкові вливання коштів від росіян, які були «у фаворі в Путіна», а ще співпраця з двома особами, що мають дуже сумнівне минуле, зокрема судимості та інші проблеми із законом.

Партнером Трампа в манхеттенському проекті виступила компанія *Bayrock Group*. Голова її правління Тевфік Аріф — колись комуністична «шишка» з потужними зв'язками. Він мав дозвіл від радянських лідерів на подорожі за кордон у період, коли ті були суворо відстежуваним привілеєм для високопоставлених кагебістів і партійних лідерів.

Директор *Bayrock*, який безпосередньо співпрацював із Трампом, теж походив із Радянського Союзу. Фелікс Сатер мав за плечима судимість за напад (із розбитим келихом у руці під час бійки в барі). Крім того, працював у фондовій компанії, пов'язаній, як виявило розслідування, з чотирма мафіозними кланами та аферою на \$40 млн. Обурений інвестор у зірваний проект Трампа у Феніксі (штат Аризона) вказав у судовому позові, що Сатер погрожував йому спрямувати електрошок на його статеві органи, ампутувати ногу і вбити.

Сатер та Аріф заперечують причетність до таких протизаконних дій. Тим часом Трамп і його речник запевняють, що ділові стосунки з цими двома не були ані вагомими, ані постійними.

Та річ у тім, що сумнівні альянси й подальше їх заперечення звичні для бізнес-історії Дональда Трампа.

Як повідомляла *The New York Times*, успіхом він багато в чому завдячує «кількадесятирічній

і здебільшого продуктивній діяльності, спрямованій на обмеження та скасування розслідувань правоохоронних органів у справі його обладок із мафіозі, представниками організованої злочинності, корумпованими керівниками профспілок, аферистами й навіть колишнім наркоторгівцем, якого Трамп залишив працювати керівником особистої гелікоптерної служби».

Та, на мою думку, найпильнішу увагу мають привертати кремлівські зв'язки Трампа, що виходять далеко за межі нерухомості. Фарсова увертюра його захоплення Росією дагується 1988 роком, коли тодішній радянський очільник Михайл Горбачов відвідав Нью-Йорк.

Трампа хотів, щоб російський лідер побував у манхеттенському хмарочосі Трамп-тауер і поширював чутки, ніби візит передбачався офіційною програмою. Насправді ні. Але Трампа таки потішив блискучий чорний лімузин з ескортом, що зупинився перед будівлею. Вочевидь, це була імпровізована зупинка на прохання відомого пасажира. На відеозаписі Трамп щасливо кланяється і переминається, вітаючи почесного гостя. Однак чоловік у костюмі та з родимими плямами на голові, що вийшов з авто, був не радянським лідером, а його двійником на ім'я Рональд Кнапп. Трамп став жертвою розіграшу.

Не втративши запалу, Трамп зайнявся бізнесом у Росії, зареєструвавши своє ім'я як торгову марку в Москві й навіть продавши ліцензію на її використання компанії з виробництва спиртних напоїв, яка запустила бренд *Trump Super Premium Vodka*.

2013 року він привіз до Москви конкурс «Міс Всесвіт» — у Росії вперше відбувся сміховинний фестиваль гламуру, на який було запрошено й Владіміра Путіна. Він особисто передав подарунок і переказав привітання переможцям.

За словами російського магната у сфері нерухомості Араза Агаларова, який виступив посередником між Трампом і Кремлем, останній також підписав угоду (з п'ятої спроби) на зведення Трамп-тауер у російській столиці. Утім, як і багато інших резонансних проєктів мільярдера, цей об'єкт досі не збудований.

Невідомо, чи зустрічалися магнат і тиран. У 2014 році Трамп заявив, що «спілкувався з президентом Путіним безпосередньо й опосередковано й той виявився більше ніж просто милим». Водночас він заперечує особисті контакти з російським лідером.

Звісно, донедавна будь-яка згадка про те, що язикарий Трамп стане кандидатом у президенти, а тим паче повільно наблизатиметься до Овального кабінету, сприймалася як повна нісенітниця. Тепер, цілком імовірно, пронозитимуть російські шпигуни зможуть оцінити потенційні можливості впливу завдяки імені, відомому кожнісінькому американцеві, та ще й зірці реаліті-шоу *Celebrity Apprentice*.

За словами колишніх агентів розвідки, Трамп — це той «актив», який спецслужби Кремля охоче використовуватимуть. Його промови свідчать про те, що в нього колосальне его, він реагує на лестощі, як дитина, частенько переоцінює свої можливості й не любить визнавати помилки. Йдеться не про параноїдальні спекуляції голлівудського сценариста, який кумекає над сиквелом

класичного трилера «*The Manchurian Candidate*» («Маньчжурський кандидат»), де радянська пропаганда промиває мозок американцю, щоб зробити з нього вбивцю, подібного до зомбі.

Не хто інший, як колишній очільник ЦРУ Майкл Морелл, сказав, що «не сумнівається»: Путін сприймав Трампа як «ненавмисного агента».

Податкова звітність Трампа могла б розвіяти підозри щодо його заборгованості прокремлівським гангстерам і відмивальникам грошей. Однак, скандально порушивши звичайну політичну процедуру, він досі не погоджується опублікувати таку інформацію. Жалюгідна відмовка, з якої всі кепкують: документи перевіряють аудиторі.

Йдеться не тільки про дружбу Дональда Трампа з Росією — детальніше про це нижче. Він ще й взято критикує американських лідерів. Зокрема, цього тижня заявив, що президент Обама — «засновник» терористичного угруповання «Ісламська держава». До того ж не раз повторював фразу, на яку часто звертають увагу консерватори, про те, що чинний президент народився не на Гаваях (згідно з офіційною версією), а в Кенії. Якщо це правда, Обама не є «громадянином за народженням», чого вимагає від президента Конституція, а отже, не має права бути лідером держави.

РФ багато років культивує зв'язки з Вашингтоном у надії озброїтися політичним знанням і важелями впливу. Російський уряд і прокремлівські установи наймають лобістів, виділяють гроші на «мозкові центри» й підтримують політично впливові торговельні зв'язки.

Російські шпигуни чотири рази хакнули комп'ютерні мережі, пов'язані з Демократичною партією і Гіллари Клінтон (суперницею Трампа в перегонах за місце в Білому домі), вкрали добірку документів, що може виставити партію в невідгідному світлі через внутрішні махінації.

Хакери дістали доступ до електронної кореспонденції Клінтон, яка так необачно зберігалася на персональному комп'ютері під час її перебування на посаді держсекретаря. Листи можуть «згодувати» ЗМІ напередодні голосування в листопаді.

Лицемірство й неналежне виконання обов'язків, що, поза сумнівом, спливуть на поверхню після оприлюднення такої кореспонденції, можуть позбавити Клінтон шансів на перемогу, враховуючи й без того аж ніяк не безхмарну кампанію. Тоді президентство піде Трампові просто в руки.

Ще один осудливий чинник відносин Трампа з Росією — оточення. Керівник його передвиборчої кампанії Пол Манафорт заробляє на багатомільйонних контрактах із проросійськими олігархами. Він був радником Віктора Януковича — скомпрометованого колишнього президента України, якого скинули 2014 року. Українці звинувачують Януковича, який мав кримінальне минуле та якому закидали зв'язки з організованою злочинністю, у союзництві з Путіним. Лише завдяки народним протестам позбавлений влади Янукович два роки тому втік до Росії, невдовзі після чого розпочалася воєнна операція Кремля в Україні й був захоплений Крим. Манафорт, вочевидь, не вважав ганебним майже десятирічне полірування іміджу лідера, якого ганили і його народ, і більшість країн Заходу як кремлівського пішака.

■

Ще більше дивує поведінка провідного експерта з розвідки США генерала Майкла Флінна, що нині є радником Дональда Трампа. Колишній очільник Розвідувального управління Міністерства оборони, внутрішньої розвідслужби Пентагону, худорлявий і коротко підстрижений «головний шпигун» приголомшив колишніх колег візитом до Москви. У грудні 2015-го він сидів поруч із Путіним, прославляючи за трапезою роботу RT — головної пропагандистської мережі Кремля.

Картер Пейдж, інший радник Трампа із зовнішньої політики, працював у Росії багато років, був постійним радником національної газової компанії Росії «Газпром». Йдеться не просто про енергетичну компанію, а про політизоване зовнішньополітичне знаряддя Кремля, що використовує прибуткові контракти для винагородження союзників Росії (тим часом вороги караються перериванням енергопостачання).

Варто наголосити, що погляди Пейджа на зовнішню політику добре перегукуються з позицією Кремля. Пейдж виправдовує російське вторгнення й окупацію в Україні, нехтуючи демократичною революцією та прозахідним керівництвом цієї держави. Він критикує «часто лицемірну увагу США до демократизації, нерівності, корупції та змін режимів». І навіть вдався до дивного й неприязного зауваження, порівнявши взаємодію Адміністрації Обами та Росії з невільництвом.

Проте головний «уболівальник» Росії — сам Дональд Трамп. Статтю, у якій Путін розкритикував роль США як світового жандарма, він назвав «шедевром». У 2007-му похвалив Владіміра Владіміровича за «відбудову Росії», а вже наступного року додав коментар на адресу тодішнього президента РФ: «Він добре справляється з обов'язками — набагато краще за нашого [президента Джорджа] Буша».

Попри численні докази, Трамп заперечує, що Кремль убиває своїх критиків. Натомість схвально висловлюється про мовчазного колишнього кагебіста, який керує Росією.

Путін, своєю чергою, хвалить блязня з пишною зачіскою, називаючи його «яскравою і талановитою особистістю». Трамп відгукнувся: для нього, мовляв, такий комплімент — «велика честь». Пізніше він заявив: «Мене називають генієм, а мені що заперечувати це?».

Тривожним сигналом такого справді небезпечного досьє є те, що його недостатньо для того, щоб підірвати президентську кампанію Трампа. Готовність американців нехтувати інформацією про зв'язки республіканця з Кремлем як необ'єктивною або не вартою уваги свідчить про їхні обурення, відчай і незгоду з чинною політичною системою.

На противагу «бромантиці», як охрестили американські політичні коментатори братські стосунки Путіна й Трампа, останній прохолодно ставиться до традиційних зв'язків США. В інтерв'ю *The New York Times* він заявив, що простежить, аби американці захищали країни НАТО від атак Росії тільки у випадку, коли ті «виконуватимуть свої обов'язки».

Американці мають рацію, обурюючись європейцями, які витрачають на оборону недостатньо коштів. Одна з небагатьох країн, що справді дотримує визначеної планки (2% ВВП на оборону), — це Естонія, якій Росія загрожує безпосередньо.

Якщо хтось із союзників і заслуговує на підтримку США, то це маленька вірна Естонія, втрати якої в Афганістані на душу населення були більшими, ніж будь-якої іншої країни — члена НАТО.

Утім, Ньют Гінгріч, пафосний професор і, ймовірно, майбутній держсекретар в Адміністрації Трампа, заявив, що Естонія не гідна кризової підтримки американців, бо це лише «околиці Санкт-Петербурга».

Союзникам США надсилають моторошний меседж, що луною розходиться коридорами Вайтгоулу. Хоч би скільки крові й грошей ви витрачали на допомогу США у війнах, не розраховуйте на підтримку, коли самі потрапите в скруту.

Критикуючи Америку, Дональд Трамп сповідує антиамериканізм, пропагований Кремлем. Ключова тема — Америка не має морального впливу у світі й не може претендувати на світове лідерство. На запитання про права людини, Трамп відповів, що американцям вистачає власних проблем. Інакше кажучи, 60-річна місія із захисту свободи та демократії скінчилася.

Якщо вразливі й беззахисні прифронтові держави думатимуть, що в новій холодній війні їх кинуть напризволяще, у декого з них може виникнути ідея скооперуватися з Росією зараз, поки це можна зробити на їхніх умовах, а не під прицілом, сам на сам, без друзів і підтримки в майбутньому.

ГОТОВНІСТЬ АМЕРИКАНЦІВ НЕХТУВАТИ ІНФОРМАЦІЄЮ ПРО ЗВ'ЯЗКИ ТРАМПА З КРЕМЛЕМ ЯК НЕОБ'ЄКТИВНІСТЬЮ ЖУРНАЛІСТІВ АБО НЕ ВАРТИМИ УВАГИ МОМЕНТАМИ СВІДЧИТЬ ПРО ЇХНІ ОБУРЕННЯ Й НЕЗГОДУ З ЧИННОЮ ПОЛІТИЧНОЮ СИСТЕМОЮ

Таким чином, погляди Трампа на Захід (угамувати запал союзників НАТО) чітко перегукуються з планом Путіна щодо його знищення. Як зауважив прокремлівський блогер: «Трамп розчавить ту Америку, яку ми знаємо».

Путіну не доведеться давати Трампу вказівки: його функції «корисного ідіота» (за висловом Леніна) буде достатньо. Єдине, що хоче російський лідер, — допомогти Трампу, зокрема послабивши позиції Клінтон, єдиної жінки, яка може не допустити блязня до Білого дому.

Путін і Трамп поділяють нігілістичний світогляд: тільки влада має значення, цінності нічого не варті. Відмінність у тому, що Путін — досвідчений агент КГБ, якого добре навчили обдурювати та вербувати, а Трамп — зіпсована дитина із заможної родини, якій вдалося уникнути багатьох заслужених покарань завдяки блефу й пафосу.

Якщо парочка таки зустрінеться особисто в ролі світових лідерів, не переплутайте: командує парадом Путін.

А тим часом усі ми зазнаємо нищівної поразки. ■

Янкi, геть додому!

Присутність американських солдатів на чужій землі стає дедалі контрoверсійнішою

Наприкінці липня армія США оголосила про намір повернути японській державі 15 квадратних миль (40 км²) території на Окінаві. Це стане найбільшим поверненням землі на острові, де розквартировано майже 30 тис. американських військових, після офіційного закінчення окупації в 1972 році. Рішення було прийняте після згвалтування та вбивства місцевої мешканки й масових антиамериканських протестів у червні.

Останнім часом спротив американським базам наростає і в Туреччині. Після невдалого воєнного перевороту в липні багато турків звинувачують американських вояків із повітряної бази Інчирлик у причетності до змови. Через три дні після спроби перевороту проурядовий журналіст Юсуф Каплан поширив такий твіт: «США, ви знаєте, що ви найбільший терорист! Ми знаємо, що всі перевороты—ваша робота! Ми не дурні! #procoupUSAgohome».

Америка має більше закордонних військових баз, аніж будь-яка інша держава: майже 800 у 70 з лишком країнах. З близько 150 тис. військових, які

перебувають за кордоном, 49 тис. служать у Японії, 28 тис. — у Південній Кореї і 38 тис. — у Німеччині. Сукупні витрати США без урахування зон ведення військових дій становлять до \$100 млрд на рік. У XX столітті військові об'єкти за кордоном довгий час були виправдані захистом від радянської загрози; коли ж вона зникла, з'явилися інші причини залишитися. З 1990-х через війни на Близькому Сході стратегічно важливими стали деякі країни, зокрема Бахрейн і Туреччина (американські удари по «Ісламській державі» («ІД») завдаються з бази Інчирлик). Деяко пізніше зростання військово-морської потуги Китаю змусило Америку посилити свою присутність у Тихому океані.

Внутрішня підтримка закордонних баз сягнула свого піка через рік після терактів 11 вересня, коли 48% американців заявили, що нарощення військової сили — найкращий спосіб зменшення загрози тероризму. Сьогодні, хоча так само вважають приблизно стільки само осіб, 47% переконані, що це нагнітає ненависть і призводить до зростання тероризму (лінія розмежування збігається з партійністю: 70% республіканців підтримують військову

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

силу, а 65% демократів виступають проти). Проте, коли питання стосується самих закордонних баз, американці здебільшого про них «абсолютно нічого не знають», каже Девід Вайн, доцент антропології Американського університету й автор книжки «Base Nation: How US Military Bases Abroad Harm America and the World» («Нація баз: як військові бази США за кордоном шкодять Америці та світові»). Якщо вони взагалі над цим замислюються, каже він, «більшість вважає, що армія США — це добре, тож американські бази, хай де вони розташовані, — це теж добре». Під час президентських праймериз кандидат від республіканців Дональд Трамп поставив під сумнів потребу в стількох закордонних базах, а також порушив питання про те, у що вони обходяться. Жоден інший кандидат цього не зробив.

Хибні уявлення про вартість фінансування закордонної військової присутності Америки могли частково допомогти пояснити такі амбівалентні настрої громадськості. За словами Вайна, навіть «так звані експерти серед військових» вважають, що бази обходяться Америці не дуже дорого, оскільки велику частину видатків сплачують іноземні держави. Насправді, пояснює він (згідно з оцінкою аналітичного центру RAND Corporation від 2013 року), утримання військовослужбовців збройних сил за кордоном, а не у Сполучених Штатах обходиться від \$10 тис. до \$40 тис. на кожну особу додатково.

У збройних силах службу за кордоном багато хто все ще вважає додатковим плюсом й однією з головних причин, щоб узагалі підписати контракт. «Приблизно для 75% тих, із ким я спілкуюсь, можливість подорожувати — це найпривабливіше», — каже штаб-сержант Марко Лопес, вербувальник із Лос-Анджелеса. Інший вербувальник, штаб-сержант Ендрю Мюррей із Теннессі, пояснює, що багато новобранців «прагнуть вирватися з провінційного штату Теннессі. Коли розповідаю їм про те, що бачив у Європі, у них просто очі горять». Європа, особливо Німеччина, є одним із найпопулярніших місць для армійських рекрутів. На думку обох сержантів, німці особливо дружелюбні й гостинні. Декого приваблює багата європейська історія, а ось сержантові Мюррею подобалася можливість відвідувати «щоразу у вихідні інше місто, ходити на вечірки й дивитися визначні місця».

Перед відправленням за кордон американським військовим проводять детальний інструктаж про те, чого очікувати і як поводитися. Сержант Мюррей розповідає: його попереджали, що німці не дуже люблять стояти в чергах і що не варто «виставляти напоказ свій патріотизм». Сержанту Лопесу під час дислокації в Сеулі наказали уникати районів, відомих як осередки проституції. Утім, як засвідчили недавні події на Окінаві, не всі контрактники прислуховуються до інструктажів. Зарплатні відомості Дядечка Сема підгодовують економіку районів, де розташовані військові бази, однак переважно через відвідування солдатами нічних клубів і барів, що інколи закінчується неприємностями.

За останні 15–20 років Пентагон вживав заходів для поліпшення відносин між закордонними базами та місцевими громадами. Здебільшого це проявлялося у спробах тримати в руках розгуль-

них солдатиків. У 2006-му до Єдиного кодексу військової юстиції США додали заборону користуватися послугами повій (що обурило деяких американських військових, дислокованих у Німеччині, де проституція легальна). Департамент оборони також повідомив про збільшення частки справ про сексуальне насильство, переданих до військових трибуналів, із 42% у 2009-му до 68% у 2012-му. Але Японія тут стоїть окремо: серед дислокованих там сил військово-морського флоту й корпусу морських піхотинців лише 24% обвинувачених у злочинах сексуального характеру судив військовий трибунал у 2012 році (це найпізніший період, за який є доступні дані).

США мають 85 військових об'єктів, розкиданих по Японії, — спадок часів американської окупації після Другої світової війни. Три чверті зайнятої ними території містяться на низці островів, що входять до префектури Окінава, там само розквартировано більш як половину 49-тисячного військового контингенту. Мешканців Окінави обурило звалений на них тягар, також сама американська присутність, а надто борделі, які відкрили спеціально для американських військових. Такі заклади на острові були легальними до 1972-го, аж 14 років після того, як борделі на решті території країни було заборонено. Червневі протести через останню жертву зґвалтування — останні в довгій низці антиамериканських виступів. Найбільший відбувся у 1995-му, коли 85 тис. мешканців Окінави вийшли на вулиці після групового зґвалтування 12-річної дівчинки трьома американськими солдатами.

ПІСЛЯ НЕВДАЛОГО ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕВОРОТУ В ЛИПНІ БАГАТО ТУРКІВ ЗВИНУВАЧУЮТЬ АМЕРИКАНСЬКИХ ВОЯКІВ ІЗ ПОВІТРЯНОЇ БАЗИ ІНЧІРЛИК У ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗМОВИ

У минулому присутність американських військових також викликала загальні протести. Під час холодної війни Західна Німеччина розмістила на своїй території більше американських військових об'єктів, ніж будь-яка інша країна (за деякими даними, до 900), зокрема школи, лікарні, спортивні комплекси й торгові центри. Місцеві громади протестували проти шуму й порушення спокою через постійні військові маневри. Невдоволення сягнуло максимуму наприкінці 1980-х, підсилене ще й наростанням антиядерних настроїв. Лівацькі угруповання — Фракція Червоної Армії та Революційні осередки — також почали збройні напади на штаби американської армії й викрадали військовослужбовців, протестуючи проти самої фізичної присутності Америки у своїй країні.

ЛЮБИТЬ, НЕ ЛЮБИТЬ...

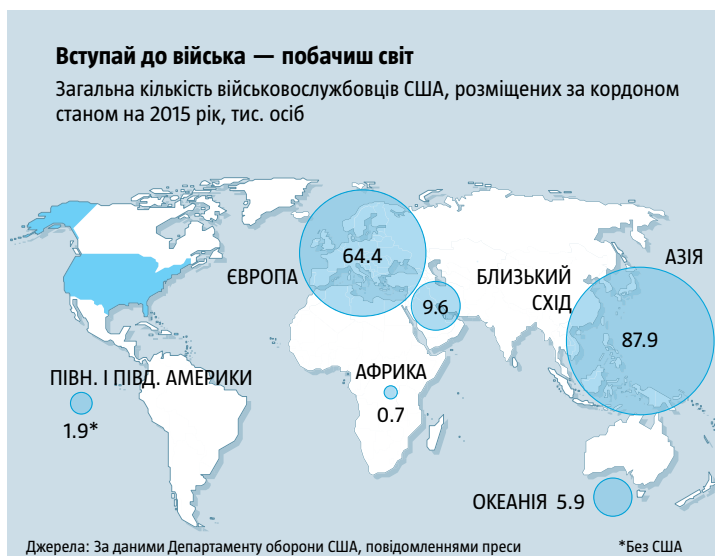
Майже через 30 років виведення американського контингенту з Німеччини йде повним ходом: у 2010-му армія оголосила про передачу їй 23 об'єктів. «Ми не сумуватимемо за ними, але нам не дуже й хотілося, щоб вони звідси йшли», — каже менеджер із розвитку бізнесу Ганс Шнабель, відповідальний за передачу колишніх військових

баз у баварському місті Швайнфурт, де проживало близько 12 тис. солдатів і членів їхніх родин до закриття бази у вересні 2014-го. Після холодної війни ненависть німців до баз й американських сил загалом вщухла; нещодавні протести, як-от червневий виступ біля бази в Рамштайні проти гаданої підтримки операцій за участю дронів, стали рідшими й спокійнішими. Шнабель каже, що у Швайнфурті місцеві навіть ностальгують за базою: вони будують «американський дім» у пам'ять про контингент, а вулиці навколо нового житлового району (колишніх казарм) дістануть назви на кшталт Каліфорніяштрассе і Огайоштрассе.

Навпаки, американська військова присутність у Туреччині, як і на Окінаві, сьогодні все ще є мішенню для бурхливих антиамериканських настроїв. Відносини починалися досить позитивно: у 1946-му, коли лінкор USS Missouri увійшов у порт Стамбула, така демонстрація американської могутності отримала теплу зустріч. Це ознаменувало вступ Туреччини до НАТО через шість років і розміщення в країні американських частин. Американські анклавів в Анкарі та розваги матросів у вихідні в Ізмірі й Стамбулі «допомогли» змінити громадську думку. До кінця 1960-х американських моряків і солдатів зустрічали на березі з плакатами «Янкі, геть додому!». У 1970-х, як і в Німеччині, лівацькі революційні угруповання почали вдаватися до дедалі більшого екстремізму у спробах «визволити» Туреччину від американського імперіалізму: Турецька революційна армія викрала чотирьох американських льотчиків у березні 1971-го і трьох інженерів НАТО — у 1972-му.

Відтоді військову присутність Америки в Туреччині, хоча не таку значну, як у Японії, багато хто розцінює як небажане зазіхання на турецьку незалежність. У 2003 році турки протестували проти війни в Іраку та пропозицій розмістити американських військовослужбовців на базі ВМФ Мерсін. Коли 2011-го в Бодрумі пришвартувався лінкор USS Stout, на березі його зустріли члени Турецької комуністичної партії, які скандували антиамериканські гасла. Через три роки сталися два окремі інциденти, коли члени Турецького молодіжного союзу напали на американських моряків і солдатів НАТО у Стамбулі, надягнувши їм на голови білі мішки й облили червоною фарбою. Схоже трапилося на військово-повітряній базі Інчирлик у квітні цього року. Навіть візит президента Барака Обами до Туреччини 2009-го зібрав натовпи розлючених протестувальників, які кричали «Янкі, додому!» і «Забирайтеся з нашої країни».

Утім, останні випадки проти американської військової присутності в Туреччині свідчать про певні зміни. Після початку війни в Сирії США дедалі частіше використовують базу Інчирлик для підтримки курдських загонів народної оборони (YPG), тобто вони можуть також підтримати автономну курдську державу на турецькій території. До того ж Америка та її збройні сили давно фігурують у різних теоріях змови, особливо за участю Фетхуллаха Гюлена — ісламського богослова, який проживає в добровільному вигнанні в США. Недавно спробу перевороту проти президента Реджепа Тайпа Ердогана багато турків розцінюють як доказ гюленістсько-американ-

ського альянсу й підривного впливу американських збройних сил у країні. Короткотривале закриття військово-повітряної бази Інчирлик одразу після перевороту ще більше підживило такі теорії змови. Сам Ердоган, схоже, використовує Америку як цапа-відбувайла, цілеспрямовано нагнітаючи ворожість до дислокованого в Туреччині контингенту.

Стратегічна важливість бази Інчирлик для американської кампанії проти «ІД» означає, що збереження присутності США на турецькій землі більше в їхніх інтересах, ніж Туреччини. Але з огляду на те, що антиамериканські настрої в Туреччині — одне з небагатьох, що об'єднує дедалі авторитарнішу й нестабільнішу країну, американським військовим доведеться зважати на кожен свій крок: імовірно, з наростанням міжнародного напруження вони ставатимуть більшою, а не меншою мішенню.

У багатьох інших країнах обидві сторони, попри випадкові розбіжності, однаково зацікавлені в збереженні американської присутності. Після протестів 1995 року на Окінаві США та Японія погодилися закрити повітряну базу ВМС США Футенма в перенаселеному місті Гінован і побудувати новий об'єкт у рибальському селищі Хеноко. Цей план не зміг задовольнити мешканців, які на місцевих виборах у червні повторно обрали налаштованих проти бази політиків, зокрема Такеші Онага, губернатора Окінави, однак прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе все одно домагається його виконання.

У нього є особливі причини намагатися згладити напруженість між обома сторонами. Північна Корея розмахує ядерним дрючком, а Китай поводиться агресивно в Південно-Китайському морі. Через це Абе мусить виконувати свої плани зміцнення обороноспроможності Японії, і ЗС США відведено в них значне місце. Близько 47% американців погодяться з Абе: вони виступають за розширення військової присутності Америки в Азії для стримування могутності Китаю. Але 43% налаштовані проти. Америка, хай що там кажуть її вороги, насправді не в захваті від відведеної їй ролі світового жандарма, особливо якщо світ виявляється невдячним. ■

Цап-відбувайло для Європи

Заповітне право на свободу пересування по ЄС не таке надійне, як здається

На околицях містечка Тиргу-Лепуш на півночі Румунії зайнятися особливо нічим. Але робітник-будівельник Каталін Конолос рідко буває вдома, тож по обіді він мусить добряче награтися в карти перед поверненням до Лутона — міста на північ від Лондона — на чергову будівельну вахту. Каталін і його брат Віорел, який сидить поруч, зазвичай працюють у Британії по чотири місяці, а тоді їдуть додому. Вони працюють на інших румунів і не мають особливого бажання інтегруватися. Жоден із них не розмовляє англійською.

Брати Конолос — уособлення права на свободу пересування в Європейському Союзі. Каталін із Віорелом та мільйони таких, як вони, задовольняють попит на робочу силу за кордоном і покращують свої заробітки в багато разів. Значна частина цього доходу повертається до Румунії у вигляді грошових переказів членам родини або через споживання (часто дуже показного, що видно з дорогих автомобілів у сусідніх селах).

Ця система майже унікальна. Те, що почалося 1957 року як режим дозволів на працевлаштування серед шести країн-засновниць ЄС, тепер дає європейцям змогу працювати, навчатися і йти на пенсію у будь-якій із 28 держав-членів (плюс ще в кількох інших країнах) без посвідки або візи. Передбачається, що вона доповнює інші свободи ЄС: руху товарів, послуг і капіталу. Опитування незмінно свідчать, що громадяни цінують вільний рух понад усе інше, що дає членство в ЄС. Уряди теж палко підтримують його: на початку цього року тодішній британський прем'єр-міністр Девід Кемерон так і не зміг домогтися для Британії звільнення від обов'язкової свободи пересування.

Утім, мобільність — це та свобода, яку в Європі обирає небагато хто порівняно з працівниками на інших ринках праці. Для американців переїзд із одного штату до іншого в пошуках роботи втричі ймовірніший, ніж для європейців переїзд до іншої

країни (дані Світового банку). Інколи важко долати мовні бар'єри; кваліфікація, здобута в одній країні, може не визнаватися іншою. Проте, якщо дивитися крізь призму міжнародної міграції, рівень мобільності останнім часом надзвичайно високий. Від початку 1990-х років емігрувало майже 5,5% східноєвропейського населення. У 2014-му 20% громадян ЄС, які мешкали за межами своєї країни, але в Євросоюзі, становили румуни (див. таблицю).

Багато в чому ця система виявилася ефективною. ЄС вважає, що надання права на вільне пересування Східній Європі після двох розширень, у 2004-му й 2007-му, підняло загальний ВВП на €40 млрд (\$45 млрд). Під час кризи вільний рух може діяти як макроекономічний стабілізатор, особливо в єврозоні, де кризові явища не можна пом'якшити за допомогою знецінення національних валют. За останні роки робоча сила з півдня переміщується на багатшу північ.

Але напруження існує, і найкраще його видно в Британії, де суперечки щодо міграції в ЄС підклали дров до багаття дебатів з приводу недавнього референдуму про вихід. У більшості країн європейські іммігранти дають чистий прибуток до державного бюджету. Але німецькі й голландські політики бояться «велферного туризму». Франція підтримала контрверсійні нові правила ЄС, які вимагатимуть від компаній, що посилають працівників за кордон («відрядників»), оплачувати їхню роботу за місцевими тарифами, а це викликало незадоволення урядів східноєвропейських країн і занепокоєння долен робочих місць для їхніх громадян.

Утім, поки що найбільше потерпають саме батьківщини емігрантів. У нещодавньому звіті МВФ робить висновок, що посткомуністична еміграція зі східноєвропейських країн шкодить їхньому розвитку, виснажує державні фінанси й загострює демографічні проблеми. Румунія належить до найбільш постраждалих країн. Імовірність еміграції серед молоді непропорційно велика, збільшує середній вік та б'є по і так низькій народжуваності. Населення Румунії зменшилося з 22 млн у 2000 році й нині не досягає 20 млн. Грошові перекази допомогли зменшити дефіцит поточного рахунку, але, можливо, вони не пускають румунів на ринок праці.

«Щодня мене запитують, чому я ще тут», — розповідає Коріна Станчу, лікар із Бухареста. Молоді румунські лікарі можуть заробляти вдвіть більше в Західній Європі, ніж удома, каже вона. Станчу, яка не планувала нікуди їхати, доки не зіткнулася з безрадісними умовами в румунських лікарнях, готується перебраться до Великої Британії. За даними одного з досліджень наслідків міграції, до 2030 року ВВП на особу в деяких східноєвропейських країнах може впасти на 4%. «Європа знищила нас», — сказав один чиновник у спорожнілому румунському селі Чертезе.

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

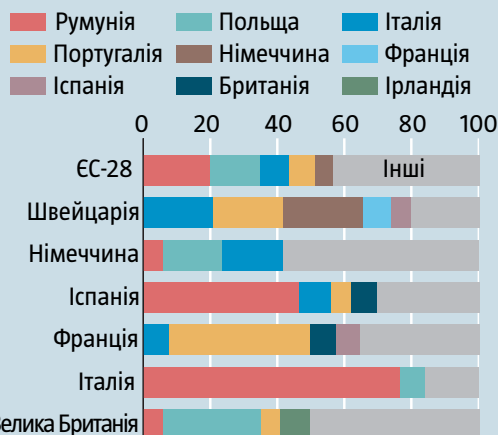
І все ж таки загроза свободі пересування з більшою ймовірністю може прийти з країн, яким вона корисна. Скандал щодо відряджених працівників демонструє, як права на вільний рух можуть конфліктувати з прагненням ЄС «захистити» громадян у багатьох країнах від негативних наслідків глобалізації. Зміни в економіці та технологіях несуть нові загрози способу життя робітників; згодом й інші держави можуть вирішити перекласти провину на вільний рух. Один колишній високопосадовець із ЄС, задіяний у попередніх раундах перемовин про вступ, каже про неминучість запровадження «аварійного гальма» — правила, яке дасть змогу урядам держав зупинити приплив робочої сили. Можливо, пропозиція Кемерона просто прозвучала занадто рано.

Досвід Ірландії свідчить, що еміграція може бути благом, якщо працівники здобувають кваліфікацію і напружують контакти за кордоном, тож не обов'язково створюють проблеми в межах ЄС. Країнам на зразок Румунії належить зробити ще багато: покращити інститути, підвищити рівень економічно активного населення через зниження оподаткування праці й провести реформи сфери соціального забезпечення.

Та, навіть якщо знайдеться для цього політична воля, Румунії й подібним країнам, обтяженим багажем корупції і зловживань влади, буде важко протиставити щось заманливо високим зарплатам на Заході. Сантехнік із Лондона Йоан, який

Перекотиполе

Внутрішньоєвропейські* мігранти, які мешкають за межами Батьківщини 2014 рік, % загальної кількості за країною проживання

*Включно з ЄАВТ

За даними Європейської комісії

«підзаряджає батареї» в рідному селі Ракша, каже, що хотів би повернутися до Румунії назавжди, якби міг. У Британії в нього мало друзів і він боїться терактів. Але Батьківщина, за його словами, ніколи не запропонує йому тих можливостей, які є за кордоном. ■

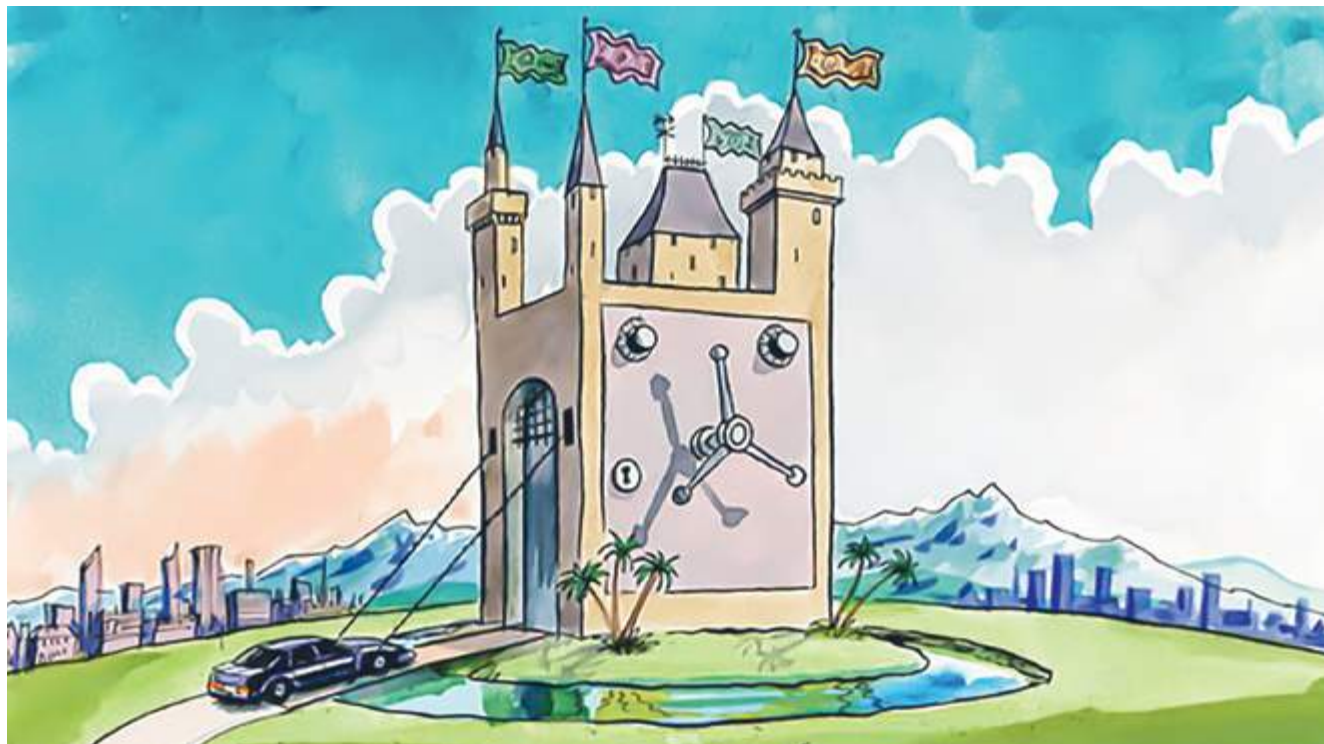
ТЕЛЕМАРАФОН ДО ДНЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

УКРАЇНА-25
ВИСТОЯТИ І ПЕРЕМОГТИ
24 СЕРПНЯ 8:00 – 22:00

Малі, але не надто прекрасні

Можливо, люди в мікрокраїнах Європи поведуться не ідеально, але те ж саме можна сказати і про більших сусідів

Стоячи на самому верху Іспанських сходів у Римі, можна добре оцінити європейські дива, адже це, мабуть, єдине місце, звідки видно три суверенні держави. Більшу частину краєвиду займає, звісно, Італія. Але вдалині видніється купол собору Святого Петра у Ватикані — окремому місті-державі. А просто під ним, над найпривабливішим торговим районом Рима, майорить велике червоно-біле полотнище — знак присутності Суверенного військового Ордену Госпітальєрів Святого Іоанна Єрусалимського, лицарів Родосу і Мальти.

Колишній медичний корпус хрестоносців, орден керував низкою островів у Середземному морі, доки з Мальти його не вибив Наполеон. І хоча мальтійські лицарі не володіють більше жодними територіями, якщо не враховувати кількох будівель у Римі та ще однієї на Мальті, орден, однак, усе ще підтримує дипломатичні відносини з понад сотнею держав і має статус постійного спостерігача при ООН.

Уся Європа всіяна такими «особливостями» — залишками процесу консолідації в національні держави. Тут є сім держав із населенням менше як 500 тис. Додайте сюди ще британські коронні володіння й данські автономії, не забудьте про Гібралтар і суверенні бази Британії на Кіпрі — і кількість мікротериторій зростає до 15. Не маючи масштабної економіки, ці мікротериторії вижили завдяки своєму єдиному справді

цінному надбанню: суверенітету й праву чинити, як їм заманеться. Як комарі, вони висмоктували гроші із сусідніх держав, пропонуючи їхнім мешканцям можливість робити те, що було заборонено у своїй країні. Монако відкрило своє перше казино у 1856 році.

Пізніше багато з них перетворилися на податкові гавані. Деякі (Монако, Ліхтенштейн і Сан-Марино) мали істотну перевагу: до них було відносно легко дістатися з найбільших міст. Перейшовши до бізнесу у сфері офшорних фінансів, європейські мікротериторії набули значення, незіставного з їхнім розміром. Рік тому активи під управлінням Андорри у 17 разів перевищували ВВП цього крихітного піренейського князівства. Це забезпечило їм достаток. Ліхтенштейн, острів Мен, Монако, Сан-Марино й Джерсі належать до 20 найбагатших місць у світі за часткою ВВП на особу.

Але з 2001 року та сама діяльність зумовила небувалий міжнародний тиск на них. Можливість користування послугами мікротериторій для фінансування тероризму вперше викликала шквал критики на їхню адресу після 11 вересня 2001 року. Справу довершила світова фінансова криза. Уряди, яким не вистачало доходів для зменшення бюджетного дефіциту, почали менше панькатися з фізичними особами й корпораціями, які мінімізували свої податки. Ще менше схильними до цього стали виборці. Поширенню популізму в Європі сприяло й обурення тими,

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

хто переховує гроші від оподаткування в офшорах й ухиляється від сплати податків.

Але завдяки тиску (здебільшого з боку ОЕСР — клубу переважно багатих країн — і спеціального комітету Moneyval — спостережного органу, започаткованого Радою Європи для протидії відмиванню грошей) вдалося досягти значних змін. Більшість мікротериторій, які є або суверенними державами, або їхніми володіннями, піддалися на вмовляння й ухвалили закони та створили інститути для боротьби з офшорними махінаціями. За це їм довелося розплачуватися. Гроші поливли до Сінгапуру й у Дубаї, а також до європейських країн, зокрема Латвії, Грузії та Молдови.

Деякі з них уже шукали альтернативні джерела прибутку. Більшість намагалася сприяти розвитку туризму. Мальта, Олдерні й острів Мен (який рекламує себе під дотепним, хоча й сумнівним гаслом «Там, де ви можете») заманили на свої береги компанії, що випускають інтернет-ігри. Джерсі та інші з усіх сил намагаються залучити бізнес зі сфери технологій і телекомунікацій. Але це не означає, що європейські мікродержави відмовилися від офшорних фінансів.

Завести собі інструменти для боротьби з підозрілою діяльністю — це одне. Користуватися ними — зовсім інше. На наступному етапі роботи Moneyval зосереджуватиметься на імплементації: забезпеченні ефективної реакції на повідомлення про випадки підозрілої діяльності. Приклад — Ватикан. Багато років поспіль італійці зі зв'язками в папській адміністрації могли користуватися послугами його банку (Інституту релігійних справ) для ухилення від податків, відмивання грошей і нелегального експорту валюти. За останні роки Святий Престол, який добровільно погодився на інспекцію з боку Moneyval, активно вживав заходів для запобігання подібним негативним явищам у майбутньому. Після 2011-го його орган фінансового контролю передав до ватиканської прокуратури 34 справи щодо підозрілої діяльності. Але поки що не було висунуто жодного офіційного обвинувачення.

СВЯТІ ГРОШІ

Поза сумнівом, не давати потенційно проблематичним маленьким державам збиватися з праведного шляху — справа необхідна. Але деякі з дрібніших юрисдикцій справедливо зауважують, що вони змогли-таки повернутися в рамки законності, тоді як чимало більших країн й далі роблять те, що їм заманеться. До найпроблемніших податкових гаваней Європи належать Люксембург, Ірландія та Нідерланди. Moneyval не контролює жодну з них. Усі вони — члени ЄС, а тому мають змогу через своє лобі в Брюсселі вихолощувати заходи, спрямовані на обмеження фіскальних порушень.

ДЕЯКІ З ДРІБНІШИХ ЮРИСДИКЦІЙ СПРАВЕДЛИВО ЗАУВАЖУЮТЬ, ЩО ВОНИ ЗМОГЛИ-ТАКИ ПОВЕРНУТИСЯ В РАМКИ ЗАКОННОСТІ, ТОДІ ЯК ЧИМАЛО БІЛЬШИХ КРАЇН Й ДАЛІ РОБЛЯТЬ ТЕ, ЩО ЇМ ЗАМАНЕТЬСЯ

Британія теж у багатьох аспектах нагадує податкову гавань. Регулювання діяльності британських фірм, які засновують компанії, майже не здійснюється, і воно явно слабше, ніж у коронних володіннях Великої Британії. У травні Роберто Савіано, автор бестселера про неаполітанську мафію, провокативно назвав Британію «найкорумпованішим місцем на Землі». Мало хто з італійських прокурорів відважився б на таке навіть у приватній розмові. Але вони погоджуються із Савіано, що надто багато британських компаній використовуються для відмивання доходів італійської організованої злочинності, зокрема від контрабанди зброї. Так само частину несправедливих багатств, знятих із банківських рахунків у мікродержавах, переведено не на далекі тихоокеанські острови або до самопроголошених республік, а до американських штатів, які пропонують залізобетонну анонімність для корпорацій. Тож великій риби глобальних фінансів давно час перестати дошкуляти дрібноті й поглянути на власне відображення в акваріумі. ■

Телеканал журналістських розслідувань ZIK

**У суді розгляд справи
затягують без «винагороди»?**

Наша гаряча лінія 0-800-500-945

Усі дзвінки зі стаціонарних і мобільних телефонів у межах України безкоштовні

ФОТО: ОЛЕКСАНДР РАТУШНИК

Леонід Залізняка:

«Наука втратила прямий контакт зі студентством»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

В інтерв'ю *Тижню* український археолог Леонід Залізняка розповів про потребу повернення науки до університетів, специфіку освітнього процесу, заточеного на підготовку молодих науковців, та будні вітчизняної археології.

Сучасне покоління молоді відрізняється від поколінь 10–15 років тому, має свої особливості. Що доводиться враховувати вам як освітянину, коли йдеться про навчальний процес сучасних студентів?

— Для археології, як і для всієї науки, нині не надто хороший час. Моя дружина за фахом соціолог. Свого часу вона з групою інших дослідників проводила соціопитування щодо пріоритетів молоді за різними спеціальностями. Якщо в радянські часи бути співробітником будь-якого академічного інституту, піти займатися наукою було приблизно шостою позицією в списку пріоритетів молодих людей, то за роки незалежності це прагнення зсунулося десь на 20 позицій вниз. Спрацьовує бажання жити добре й заможного. А наша наука не дає заможності тим, хто нею займається, зокрема молоді.

У ситуації, коли університети стали прибутковими організаціями, коли відкривалася купа приватних вишів, люди молодого віку масово йдуть до цих навчальних закладів. 80% випускників шкіл нині вступають до вищої школи. Це абсурд, бо лише третина дорослого населення може не лише прослухати, а й засвоїти нормальний університетський курс.

Наша програма тримається на ентузіастах, які в будь-яких умовах, незалежно від того, є гроші чи немає, займаються археологічними дослідженнями. Приблизно 15–20% археологів, що нині працюють у цій науковій царині в Україні, є випускниками магістерської програми НаУКМА з археології. ККД наших студій дуже високий: 50–60% випускників працює саме в археології. Це або аспіранти, або співробітники Інституту археології НАНУ, різних музеїв. Зокрема, у згаданій центральній археологічній науковій інституції близько 30–35 наших випускників. Це суттєва цифра, бо інші інститути вітчизняної Академії наук старіють і вимирають, оскільки їхні лави не поповнюються молоді кадри. Ми вибираємо тих, хто долучиться до нашої програми, з молоді, яка бере участь в археологічних експедиціях.

Наша справа — вирощувати нові генерації науковців за будь-яких умов. Археологія є, була і буде. Як у нас, так і в Зімбабве. Питання: хто і як її досліджуватиме?

У суспільному дискурсі поширеною є думка, що для якісної підготовки майбутніх фахівців будь-якого напрямку, зокрема науковців, потрібно повернути науку до університетів з академічних інститутів. Чи є в такій пропозиції раціональне зерно?

— Я все життя пропрацював у системі НАНУ. Це позитивна структура, яка свого часу підняла українську науку на гідний рівень. Але й без великої шкоди теж

не обійшлося. Мене завжди цікавило, чому академії наук немає в більшості країн Європи, у США. Річ у тім, що наука, зокрема й археологія, розвивається там при університетах. 1918 року, коли було започатковано НАН України, її забрали з вищої школи, перенесли до окремої установи, у якій започаткували відділи й департаменти, де за столами, мов ті чиновники, сидять науковці й пишуть статті або книжки. Університетам залишили тільки освітню функцію. На цьому постала ціла верства викладачів, яким платять гроші не за наукові дослідження, а за лекції. Такі викладачі переказують студентам, що ж там науковці розробили в археології, астрономії чи фізиці, пишуть підручники. Таким чином з'явилися медіуми-посередники між наукою та студентами. Так наука втратила прямий контакт зі студентством, який дав би змогу залучати талановиту молодь безпосередньо. Студенти також багато втратили, оскільки вони не бачать реального наукового процесу, а слухають перекази про нього.

Нині великою проблемою є ще й те, що НАНУ визнано неефективною структурою, але там сконцентрована більшість вітчизняних науковців за всіма спеціальностями. Академію наук у нас намагаються знищити, аби, мовляв, перейти до світових стандартів. Хай якою недосконалою є та установа, про яку йдеться, розваливши її, ми знищимо українську науку. І я, і багато інших науковців вважаємо, що потрібно повертатися до того, що було до 1918-го, тобто злити НАНУ з освітою. У згаданій установі співробітники за рік мають написати певну кількість наукових статей, за п'ять років видати монографію, виконати свої планові теми. За це вони отримують плату. Треба ж зробити так, щоб викладачі університетських кафедр не тільки читали лекції, а й оплачувано займалися наукою.

Яку роль в освітньо-науковому процесі в археології відіграють сучасні технології і ті можливості, які вони дають? Чи використовуєте ви їх у своїй викладацькій практиці?

— Багато хто в нас використовує комп'ютер як друкарську машинку, проте це не скасовує величезних інформаційних полів за кордоном. Те, що ми з колегами пишемо, зокрема книжки на різну археологічну тематику, існує більше в електронному вигляді в інтернеті, ніж у паперовому. Всі ми так чи інакше контактуємо із закордонними колегами. Українська археологія не є чимось замкненим, бо ті археологічні явища, репрезентовані на вітчизняних теренах, простягаються далеко в Європу та Азію. Не знаючи світової археології, розібратися в українській неможливо. Намагаємося за змогою оцифровувати бібліотеки. Ми досі фіксуємо знахідки на розкопках на паперових мапах. Наші ж західні колеги використовують для цього технології 3D. Не скажу, що такі технології в нас недоступні. Потроху молоде покоління археологів опановує їх.

На українських теренах археологічні дослідження проводять не лише українські, а й закордонні науковці. Чи відкриває співпраця з ними вікно можливостей для молодшої генерації українських вчених?

— Україна є надзвичайно багатою щодо археології країною, яка приваблює археологів із різних країн, що спільно з українцями беруть участь в експедиціях. Українська сторона зацікавлена в

Леонід Залізник — український археолог, доктор історичних наук, професор. Завідувач відділу археології кам'яної доби Інституту археології НАНУ, керівник магістерської програми «Археологія та давня історія України» Національного університету «Києво-Могилянська академія», представник України в Комісії з палеоліту Міжнародної спілки протоісториків.

такій практиці. Рівень фінансування дає змогу проводити дорогий радіокарбонний аналіз знахідок. Знайти €450 на одну таку пробу в українських науковців немає можливості.

Іноземні археологи для України надзвичайно корисні. З 1991 року наша держава припинила фінансування експедиційної діяльності своїх археологів. Відтоді Інститут археології НАНУ отримує тільки зарплати. Попри це, кількість експедицій збільшилася. Передусім завдяки розкопкам, які передують будівництву. За нашим законодавством, якщо хтось риє котлован, він зобов'язаний оплатити дослідження пам'ятки, що руйнується цим будівництвом. Особливо такого багато в столиці, що дає роботу Подільській і Київській археологічним експедиціям. Будь-якому будівництву передують розвідка, незважаючи на те, є на ділянці під забудову археологічна пам'ятка чи немає, і дозвіл археологів на забудову. Другий важливий тип розкопок — студентська археологічна практика. В усіх країнах світу історики на першому чи другому році навчання на бакалавраті їдуть на археологічні розкопки. 10–15 студентів — це велика сила, тільки їхню енергію треба спрямувати в потрібне русло. Університети, які готують істориків, зобов'язані фінансувати такі нормативні практики. Третя форма археологічних розкопок — та, у якій беруть участь іноземці.

Якщо говорити про тематику, що приваблюють науковців в Україну, то вони різні. Колиш Петро Петрович Толочко зауважив, що був розчарований, адже після розпаду СРСР виявилось, що тема Київської Русі, яка була на вітчизняних теренах пріоритетною, цікавить дуже обмежену кількість європейських археологів. Річ у тім, що в них є своє потужне Середньовіччя. Набагато цікавішими для них є палеоліт, античність (хоч вона бідніша, ніж у Середземноморському регіоні), бронзова доба, зокрема дослідження індоевропейцями (бо ж представники перших курганних культур, поширених на теренах Надчорномор'я, Надазов'я 5 тис. років тому, як вважають, були першими індоевропейцями). Не буває поганих тематик, бувають погані фахівці. Головне, хоч би якою була мода на теми, щоб з'являлися молоді покоління археологів, бо без них ця наука вимре.

Донбас і Крим, багаті на археологічні пам'ятки, окуповано й анексовано. Як переформатувалися тамтешні археологічні дослідження?

— Війна ставить хрест на археології. У Криму досі проводяться певні розкопки, однак міжнародне право забороняє брати участь у будь-яких наукових дослідженнях на анексованих територіях, аби не легітимізувати анексію. Українські археологи не копають на півострові, хоча їх запрошують, мовляв, наука окремо, а війна окремо. Там нині копають московські науковці, хоча не в таких обсягах, як до того. ■

Філософія степу

Михайло Якубович

Чим цікаві мислителі Кримського ханства сьогодні

Говорити про філософію за межами звичного університетського канону (від Сократа й Платона до Канта та Гегеля) часом буває дуже складно. Особливо коли йдеться про філософію в тих культурах, де саме це слово вживалося зовсім в іншому значенні, а різні інтелектуальні процеси позначалися власними термінами, що не мають прямих аналогів у європейських мовах. Такою є, зокрема, і мусульманська філософія, яку теж називають «арабською» з огляду на домінування саме арабської мови у філософських роздумах. Багатьом іще з університетського курсу може пригадатися ібн Сіна (Авіценна) чи ібн Рушд (Аверроес), але, зрозуміло, у нашій уяві ця «філософія» залишається екзотикою із середньовічного Сходу. Насправді мусульманська філософія — значно ширше явище, вона така ж багатолика й суперечлива, як і європейська. І продовжувала свій розвиток далеко за межами Середньовіччя, ще в XV, XVI, XVII і подальших століттях. Але з

**ОПИНІВШИСЬ У СКЛАДІ ЗОЛОТОЇ ОРДИ, ЯКА
ОСТАТОЧНО ІСЛАМІЗУВАЛАСЯ В 20-Х РОКАХ
XIV СТОЛІТТЯ, УВЕСЬ УКРАЇНСЬКИЙ СТЕП ЗАГАЛОМ
СТАВ МІСЦЕМ РОЗКВІТУ МУСУЛЬМАНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ, ЗОКРЕМА Й ФІЛОСОФІЇ**

огляду на свої особливості той пізній період, або, як його називають, посткласичний, розглядався як «темні віки», час занепаду, неоригінальності, компілятивності тощо. Лише протягом останніх 10 років, досліджуючи рукописи, вчені відшукали чимало цікавого та нового в працях саме цього періоду, пропонуючи вже більш виважені оцінки.

І в цьому контексті виникає питання про філософську спадщину мусульманських регіонів, далеких від таких інтелектуальних центрів, як Багдад, Ісфаган, Каїр, Дамаск чи Стамбул. Одним із тих регіонів був і Південь України — не лише Кримський півострів, а й увесь український степ загалом. Опинившись у складі Золотої Орди, яка остаточно ісламізувалася в 20-х роках XIV століття, він став місцем розквіту мусульманської культури, зокрема й таких елітарних форм, як філософія. Щоправда, за поодинокими винятками, згадки про мислителів Кримського ханства чи так званої ханської України у вітчизняних підручниках з історії філософії годі й шукати. Кримське ханство в нас подають як досить розвинену, але войовничу державу, а його

«культурну історію» зазвичай ігнорують узагалі. Будьмо відвертими: багатьом важко уявити, що в степових кочівників (хоча не всі татари вели кочовий спосіб життя) була якась філософія чи висока культура загалом, і цей стереотип, створений російськими істориками Криму, досі викривляє дійсність.

Якщо ж звернутися до першоджерел, тобто розкиданих по світу рукописів кримських авторів, постає зовсім інша картина. Виходить, що на «мусульманському» Півдні України в Середньовіччі Арістотеля знали не гірше, ніж на «християнській» Півночі, а рівень дискусій, які велися між мислителями Криму, нічим не поступався тогочасному європейському університетському середовищу. Тут дискутували і про буття, і про сутність речей, і про природу моралі, і про світобудову, і ще про багато речей, які вирішувалися не посиланнями на сакральні тексти, а суто логічними процедурами. Понад те, традиція еволюціонувала, змінювалися погляди на саму природу людини, і якщо почитати кримських мислителів-містиків XVII–XVIII століть, то чітко помітно тенденцію, яку можна порівнювати з європейським гуманізмом.

МІСТИКИ Й СУФІЇ

Мусульманська філософія українського півдня мала свою особливу специфіку. Передусім вихідці з Бахчисарая, Кефе, Аккермана та інших міст орієнтувалися на великі центри знання, відвідуючи Стамбул, Каїр та інші міста. Практично всі кримські мислителі, наприклад, завершували свій життєвий шлях за межами Батьківщини. Це сприяло інтенсивному міжкультурному обміну, оскільки й сам Крим відвідували вчені з різних куточків ісламського світу. Відомий мандрівник ібн Батута, який подорожував Півднем України в 1334 році, уже згадує кількох учених, які мали грецьке та перське походження.

Сам стиль викладу філософських думок дещо відрізнявся від європейського. Так, функціонували вищі навчальні заклади — медресе, як-от, наприклад, Зинджирли в Солхаті (засноване в 1500 році), але авторами «філософських» праць ставали не лише викладачі цих закладів, а й чиновники, переважно судді. У той період, коли вважалося, що основні думки вже висловлені, але вони потребують «уточнення» (араб. *тахкік*), писалися так звані тлумачення (араб. *шарх*) і глоси (араб. *хашійя*), тобто коментарі до тлумачень. І чимало праць тих часів мають дуже цікаву структуру: це коментарі до коментарів на тлумачення якоїсь основної праці або навіть коментарі до коментарів на коментар (!). Утім, дуже часто в тих комен-

тарях «третього рівня» траплялися думки, які не просто різнилися, а діаметрально протиставлялися коментованому джерелу. Інше питання, що дослідникові, який працює з цими текстами, слід докласти величезних зусиль, щоб віднайти ті тези, — достатньо уявити собі три або чотири рукописи однієї праці (копії якої можуть різнитися між собою), котрі потрібно порівнювати між собою слово за словом.

Першим мислителем Кримського ханства можна вважати Абу Бакра Каланадара, який у 1320-х написав перською мовою книгу «Каландар-наме» («Книга Календара»). Блискуча літературна пам'ятка, яку в 1960-х роках віднайшли аж в узбецькому Намангані, розкриває духовні цінності ісламу в глибокій символічній та поетичній формі; особливо підкреслюється тема Божественної любові. Торік у Казані вийшло факсиміле цієї праці, друкувалися й переклади її окремих розділів (російською). Не дивно, що автором першого філософського твору в Криму є містик-суфій; суфізм міцно укорінився в культуру Кримського ханства й українського степу загалом, домінуючи там аж до XVIII століття.

Серед кримських суфіїв особливо вирізнялися два їхні представники, які зробили величезний внесок в ісламську інтелектуальну культуру свого часу. Передусім це Ахмад аль-Киримі (пом. 1474 року), який народився в Криму, навчався там само, а пізніше виїхав до Османської імперії. Серед близько десятка його праць, поцінованих в ісламському світі, особливе місце посідає унікальний рукопис праці «Настанова для розгублених та ключ для вимогливих», який зберігається у Швейцарії (бібліотека Базельського університету). На майже трьох сотнях сторінок автор намагався довести ось що: Бог і світ єдині, і насправді не існує нічого, крім Бога. Це Божественне існування тотожне «абсолютному буттю» ібн Сіні, і Ахмад аль-Киримі доклав чимало зусиль, щоб поєднати містичний пантеїзм із більш «канонічним» ученням про Бога як «необхідне» буття, а світ як «можливе», тобто залежне від Бога. Людина ж, осягаючи різні рівні Божественного, пізнає це справжнє буття, набуваючи «істинного» існування. Звісно, Ахмад аль-Киримі багато в чому повторював тези своїх попередників, а саме великого шейха ібн Арабі й Садр ад-Діна аль-Кунаві, але мету ставив дещо іншу: узгодити більш традиційне бачення світу з елітарним філософським містицизмом.

Ще відоміший його наступник Ібрагім аль-Киримі (пом. 1593 року). Життя цього мислителя дуже насичене: він був радником і в кримського хана Девлета I Гірая, і в османського султана Мурада III (онука Роксолани). Багато подорожував, був у військових походах в Угорщині, вчився в суфіїв Болгарії, а останні роки життя провів у Стамбулі поблизу й нині відомої мечеті Кючук Айя-Софія («Мала Айя-Софія»). Серед його праць вирізняється твір досить великого обсягу під довгою назвою «Дарунки Всемилоствого в поясненні рівнів буття і сходки Всеблагого Царя в поясненні піднесення людини», який зберігся в кількох примірниках. Основна ідея праці — 12 рівнів духовного розви-

Запоріжжя тюркське. Так виглядав мусульманський мавзолей-дюрбе XIV-XV століть, який знаходився на річці Кінські води.

тку, зокрема сім рівнів «сходження», коли людина розчиняється в Божественному, а також п'ять рівнів «зішестя», коли вона відроджується у власній природі, але вже як оновлена істота. Цікаво, що цю містичну психологію Ібрагім аль-Киримі проектував на світ загалом: на його думку, історія, персоналізована у «світовій душі», також проходить цикл із 12 духовних рівнів, кожен із яких триває приблизно одне століття. Черговий цикл, на його думку, розпочався у зв'язку з появою ісламу, завершитися мав приблизно в 1200-х роках за мусульманським календарем (тобто у XVIII–XIX століттях). Територіальні завоювання османів Ібрагім аль-Киримі також розглядав як вияви цього циклу. Наприклад, початок Османської імперії мислитель відносив до часу встановлення протекторату над Кримом; оскільки цикл повторювався, то й втрата Криму також мала стати «початком кінця» великої імперії. Чимось ці тези нагадують гегелівські уявлення про абсолютний дух як рушій цивілізаційної історії, висловлені, утім, аж двома століттями пізніше. Не слід забувати й те, що Ібрагім аль-Киримі писав свою працю в часи кривавої Персько-османської війни (1578–1590) і виступав як ідеолог османізму. Одним словом, як і чимало вихідців з України, долучився до розбудови сусідньої імперії.

Не менш цікавими були й пізні кримські суфії XVIII та XIX століть, як-от Селім Діване, Хамід Бі-нува Киримі, Абд аль-Бакі аль-Хіджабі. На відміну від своїх попередників писали вони вже османською мовою, відкриваючи шлях до появи національної турецької та кримськотатарської філософської традиції. У їхніх працях (наприклад, у «Доказах знаючих» Селіма Діване) вже не було місця логічним чи онтологічним проблемам; тут переважно йшлося про

ФОТО НАДАНО АВТОРОМ

«Сім мечетей». Це середньовічне золотоординське місто займало 20 га. Нині від нього лишилися підмурівки.

індивідуальну етику, а в оцінках людини домінував етичний оптимізм. Людина повинна налаштуватися на божественне, шукати його не лише в зовнішніх ритуалах, а й у внутрішньому. А його наступник Хамід Бі-нува Киримі повчатиме, як відійти від «буденного розуму» й задіяти розум «повноцінний», який вкаже на шлях до щастя і матеріального, і духовного. Ці тези стосувалися конкретного індивіда з його потребами й бажаннями, а не «пересічного віруючого» в середньовічному уявленні. Власне, саме в той період уже готувався ґрунт для своєрідного «ісламського лібералізму», яким нині вирізняється постосманський простір (Туреччина, Боснія і Герцеговина, Крим), коли йдеться про особисту релігійність, прийняття світського ладу тощо.

ЕНЦИКЛОПЕДИСТИ

Але не єдиним суфізмом жив український степ. Серед кримських мислителів були й енциклопедисти, зокрема відомий далеко за межами півострова Абу ль-Бака' аль-Кафауї (пом. у 1683/1684-му). Виходець із родини муфтія Муси Келімі (того самого, який доклався до побудови соборної мечеті в Кафі — Феодосії), він був автором своєрідного філософського словника «Книга загальних понять», що містив пояснення понад 3 тис. термінів. Абу ль-Бака' аль-Кафауї навчався в Кафі, потім став суддею в місті Філібе (нині Пловдив, Болгарія), але із суддівством у нього не склалося: хтось написав наклепницьку скаргу, і лише заступництво кримського хана врятувало репутацію вченого. Останні роки життя провів у Стамбулі. Спонсором головної праці Абу ль-Бака' аль-Кафауї, до речі, був відомий Кара-Мустафа-паша, великий візир Османської імперії, страчений 1683 року за наказом султана після невдалої облоги Відня.

«Книга загальних понять» була така популярна в ісламському світі, що вже в XIX столітті її видали в Каїрі й Тегерані. У цій енциклопедії знаходимо і філософську термінологію, і наукову, і релігійну, цитуються сотні авторів попередніх століть, надбання минулого «розкладаються по полицях». Завдяки новим «критичним виданням» (що враховують різні рукописи) з Дамаска та Бейрута праця Абу ль-Бака' аль-Кафауї відома чи не кожному дослідникові мусульманської філософської думки. Попри цілком логічну компілятивність, цінність цієї енциклопедії полягала в тому, що вона давала узгоджене й чітке уявлення про філософську й наукову лексику, а наявність такого «тезауруса», як відомо, надзвичайно важлива для будь-якої філософської

РАЦІОНАЛІСТИЧНІ «СИЛОВІ ЛІНІЇ», ЗАКЛАДЕНІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКОГО СТЕПУ, НЕАБІЯК КОНТРАСТУЮТЬ ІЗ ДЕЯКИМИ СУЧАСНИМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЯМИ ІСЛАМУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

традиції. За своїм задумом праця Абу ль-Бака' аль-Кафауї чимось нагадує «Енциклопедію» французького просвітника Дені Дідро. Якщо суфізм асоціювався з «гуманізмом», то вже тут маємо «ісламське просвітництво» (попри значну відмінність культур). І Абу ль-Бака' аль-Кафауї, і Дені Дідро ставили перед собою однакові завдання: зробити найскладніші знання доступними для населення, хоча погляди на саму природу цього знання та його суспільну функцію були різні: у першому випадку релігійними, у другому світськими.

«Лебединою піснею» мусульманської філософії степової України був Мухаммад аль-Аккірман, виходець із Аккермана (нині Білгород-Дністровський), яким османи володіли майже чотири століття. Народився мислитель близько 1690 року, велику частину життя провів у самому Аккермані, пізніше обіймав посаду судді в Ізмірі, Каїрі, а з 1760-го — у Священній Мецці, де й помер 1761-го. Зв'язки з Батьківщиною він, утім, не переривав; його учень Муртаза Ефенді пізніше переїхав до Аккермана й обійняв там посаду судді. Мухаммад аль-Аккірман написав понад 50 праць, серед яких і самостійні, і різні коментарі до інших праць. Зокрема, спромігся розв'язати складну теологічну проблему: як Бог може знати незліченну кількість речей. А також запропонував вдале вирішення відомого парадоксу свободи волі: як часткова воля людини може зберігати свободу вибору в умовах абсолютної волі Творця. Оскільки традиційний сунітський іслам вважав, що вчинки людини створені Богом так само, як інші речі, сам вибір Мухаммад аль-Аккірман розглядав просто як «стан», ініційований уже людиною. Сучасні турецькі дослідники вважають Мухаммада аль-Аккірман одним із найвизначніших «османських» мислителів XVIII століття.

Як бачимо, філософська спадщина Кримського ханства й сусідніх земель «ханської України» була вельми багатоманітною. Автори писали праці різної тематики, відповідали на важливі для їхнього часу запити, а головне — закладали світоглядні цеглини в специфічний тип ісламської ідентичності. Тюркський світ, до складу якого входила й Україна, перейняв арабську та перську філософську класику, розвинувши її своїм, унікальним способом. Тут знаходимо і містицизм, який був повноцінним «ісламським гуманізмом», і філософію «ісламського просвітництва», ідеалом якої була людина, що безмежно вірить у знання. Не слід забувати, власне, що й сам іслам як релігія робить акцент не так на вірі, як на розумінні встановлених Богом приписів; бути мусульманином означало увібрати в себе відповідні знання про обрядові, доктринальні та світоглядні виміри ісламу. Саме цей аспект ісламської релігійності залишався визначальним протягом багатьох століть. І тому відповідні раціоналістичні «силові лінії», закладені у філософській спадщині українського степу, неабияк контрастують із деякими сучасними інтерпретаціями ісламу як ірраціонального й безальтернативного інструменту політичного насилля. Понад те, ідеї свободи волі, відповідальності, вільного та свідомого вибору, які утверджувалися в ті часи, знайшли своє відображення через багато років у процесах побудови ринкової економіки, до умов якої дуже швидко адаптувалася, наприклад, Туреччина. І тому сьогодні, коли йдеться про дискусії навколо поняття «європейський іслам», не варто вигадувати щось нове (як відомо, іслам ставиться до «нового» в релігії негативно), треба радше переосмислити спадщину ісламського минулого, яке, хоч як прикро це казати, було куди «світлішим», ніж сучасне. «Просвітлити» ж це сучасне допоможе лише інтерес до свого минулого, зокрема й у середовищі сучасних кримських татар, серед яких, хочеться сподіватися, знайдуться продовжувачі справи минулого. ■

22–27 серпня чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

22 серпня, 18:30 — 25 письменників до 25-річчя Незалежності.

Презентація книжки «Я like Україну».

Спільно з видавництвом «Нора-Друк».

26 серпня, 18:30 — лекція Галини Глодзь

«Антиутопія в літературі».

Спільно з Видавництвом Жупанського.

Київ (вул. Спаська, 5):

25 серпня, 18:30 — презентація книжки Слави Світової

«Жила-була Я». Модератор Леся Мудрак.

Спільно з видавництвом «Брайт Стар Паблішинг».

Львів (просп. Свободи, 7):

26 серпня, 18:00 — до 160-річчя від дня народження

Івана Франка: лекція Наталі та Богдана Тихолозів

«Франко наживо: класик без постаменту».

Харків (вул. Сумська, 3):

26 серпня, 19:00 — розмова на тему

«Goal Setting and Dealing With Time, or How to Manage Your Life»

(«Постановка цілей і робота з часом, або Як керувати своїм життям»)

від проекту WAU (World Around Us).

Англійською мовою без перекладу. Модератор Едді Момот.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

26 серпня, 18:00 — поетичні читання-тандем

за участю Юрка Садловського та Юрка Завадського.

У межах проекту «Поедабл». Модератор Юлія Починок.

27 серпня, 18:00 — до 160-річчя від дня народження

Івана Франка: «Франко, якого не знаємо». Дискусія за участю

літературознавця Ігоря Папуші.

Модератор Юрій Матешовук.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

23 серпня, 18:00 — майстер-клас Сержа Столярука

з розпису футболок «Незалежні кольори».

Вік учасників — від 12 років.

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

23 серпня, 18:00 — презентація проекту «Незнана Україна».

Учасники Юрій Даценко та Катерина Даценко.

26 серпня, 18:00 — лекція Катерини Бішаревої на тему

«Здзіслав Бекіньський — містик найвищого рангу».

Інформаційний партнер

Тиждень

Офшоризація давнього спадку

Ганна Трегуб

Чому і як між собою пов'язані питання існування й легалізації приватних музейних колекцій та міжнародна репутація України

На момент свого чвертьстолітнього ювілею незалежності Україна почала усвідомлювати, що довіра та дружба між державами будуються не тільки на основі політичних й економічних союзів та угод, важливі також питання культури. Останні кілька років в українському суспільному дискурсі активізувалася тема культурної дипломатії як необхідного інструмента створення тих невидимих, проте дуже потужних зв'язків із зовнішнім світом, який вимірюється силою симпатії до нашої країни. Це той невидимий капітал, який у разі реальної небезпеки (нинішня гібридна війна з Росією саме і є такою) конвертується в реальну допомогу.

Доводиться констатувати, що на шляху нарощування м'язів українською культурною дипломатією, коли справа доходить не до розмов, а до практики, йдеться про закордонні виставки, імпрези, концерти, виникає низка неприємних колізій, що боляче б'ють по державній репутації на міжнародній арені. Одна з них — це репрезентування багатовікової української історії за кордоном артефактами з приватних музейних колекцій, за якими тягнеться довгий погolos про нелегальність і непрозорість отримання. Виставка 480 предметів із приватної колекції «Платар» Сергія Тарути в Замку поморських князів у Щецині, яка вже викликала негативну реакцію як в українських, так і в польських археологів, додає градуса скандальності ситуації. 2008 року ці самі артефакти виставили на дуже короткий час у Національному музеї у Варшаві, проте через несхвальні відгуки фахової археологічної спільноти Польщі та України дуже швидко експозицію згорнули. Від виставки цих експонатів відмовився Етнографічний музей Будапешта. Хай там як, а йдеться про колекцію сумнівного походження. Все це породжує низку запитань, на які необхідно дати відповідь. Приватні археологічні колекції — явище української дійсності, і на нього, так само як і на олігархат, важко заплющувати очі. Доволі часто такі збіркі містять унікальні не лише в Україні, а й у світі артефакти, які, вочевидь, належать тим народам, що мешкали на вітчизняних теренах протягом століть. І так само як Греція пишається золотими скарбами з Мікен, що відомі в усьому світі, Україну могли б знати у світі за низкою не менш вражаючих артефактів із легальних, державних, а не приватних зібрань. І хоча в Кодексі музейної етики ICOM зазначено, що неважливо, кому належить колекція (державі чи приватній особі), доступ до неї має бути щонайширшим, в українських реаліях зовсім не так.

Приватні археологічні колекції через неврегульованість питання щодо легалізації лишаються, по суті, «сірими», закритими для науковців, а відповідно й для глядачів. Понад те, спроби їх експонування за кордоном не сприяють доброму іміджу нашої країни, а кидають на нього додаткову тінь, збільшуючи важкий тягар ноші від діяльності забудовників в охоронних зонах об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та неприємного шлейфу від того, що наша країна є транзитером вкрадених із різних музеїв Європи культурних цінностей, як-от знайдені цього року картини з музею Верони. І з цим потрібно щось робити.

МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЗАБОРОНЯЄ ПЕРЕДАВАТИ АРХЕОЛОГІЧНІ ПРЕДМЕТИ З ДЕРЖАВНОЇ ДО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ, І ЇХНЕ ПОХОДЖЕННЯ В ЦЬОМУ РАЗІ ЗНАЧЕННЯ НЕ МАЄ

КОЛЕКЦІЇ ТА АМБІЦІЇ

«Платар» — не єдиний приватний музей України, але він найактивніше про себе заявляє. Дрібніші приватні колекції — це музей «Прадавня Аратта — Україна» Олександра Поліщука та ще низка, — розповідає *Тижню* старший науковий співробітник відділу енеоліту — бронзової доби Інституту археології НАНУ, заступник голови Спільноти археологів України Яків Гершкович. — Професійні археологи розуміють, що в цій колекції містяться речі, здобуті нелегальним шляхом. Тут принцип простий: артефакт, що належав будь-якій епосі, не з'явився нізвідки. Так чи інакше йдеться про рухому частину археологічної спадщини України».

Закони нашої країни, зокрема про культурну й археологічну спадщину, чітко вказують, що саме держава, а не приватні особи володіє всіма археологічними об'єктами, їхньою нерухомою частиною, тобто археологічними пам'ятками, і рухомою, тобто викопними артефактами. Таким чином, усі ті речі з приватних археологічних колекцій належать державі. Далі починається юридична казуїстика. Сергій Тарута та покійний Сергій Платонов про свою колекцію казали, що все, що в ній є, — то не археологічні предмети. Мотивували вони це тим, що невідомо, з яких археологічних пам'яток походять зібрані ними речі. Серед версій пояснення їхнього походження

було й те, що це начебто частини колекцій дореволюційних дворян, які розпродують їхні нащадки, або речі, знайдені селянами на городах і в полях. Тому їх вони називають антикваріатом. Якщо уважно придивитися до опису того, що нині експоновано в Щецині, то й там ідеться про «вироби художнього рукоділля, народних художніх промислів, здебільшого ювелірного мистецтва», а вже потім — що це, можливо, археологічні предмети. «Фахівці можуть запитати, яким клеєм склеєний той чи інший трипільський горщик. Бува, не сучасним ПВА? І який гіпс використаний під час реставрації частини глиняних посудин? Якщо це сучасні матеріали, то про які колекції дореволюційних дворян ідеться? До того ж спробуйте собі уявити величезні трипільські зерновики, що валяються посеред селянського городу», — коментує археолог Яків Гершкович.

Учений розповідає, що на початку існування колекції «Платар» її власники знаходили шляхи й до Інституту археології НАНУ, аби там опрацювали їхні збірки. Це тривало до того моменту, поки в науковому закладі не було ухвалено Кодекс етики професійного археолога, одна зі статей якого забороняє подібні практики. Ще раз шлях до археологів ця колекція знайшла у 2003–2005-му, аби отримати статус такої, що належить до недержавного музейного фонду. Паралельно вона потрапила під крило Національного музею історії України. Яків Гершкович зазначає, що складається ситуація, за якої коли треба господарі «Платара» кажуть, що артефакти з їхньої колекції старожитностей — це антикваріат, а паралельно звертаються за експертизою цих предметів до археологів, аби отримати визначення, до яких культури й часу належить та чи інша річ.

Останнім часом власники колекції «Платар» почали скрізь заявляти, що вони є добросовісними власниками своїх колекцій. Так чи інакше, а речі, з яких вони складаються, мають сумнівне походження. Міжнародне законодавство забороняє передавати археологічні предмети з державної до приватної власності, і їхнє походження в цьому разі значення не має. «Гадаю, що це ми повинні сприймати з погляду Міжнародного кодексу етики музеїв ICOM. Він справді дає змогу державним музеям зберігати археологічні артефакти сумнівного походження, проте з невеличким, однак вагомим «але»: зберігання не передбачає рекламу господарів таких старожитностей», — констатує археолог Гершкович.

Звісно, тема приватних колекцій, які містять археологічні предмети, їх популяризації не лише в Україні, а й на міжнародному просторі, пов'язана з питаннями корупції, що пронизує всі сфери життя українського суспільства. Спеціалісти, з якими поспілкувався **Тиждень**, розповідають: нічого дивного немає в тому, що подекуди власники приватних колекцій мають високих покровителів. Для інавгурації Віктора Ющенка, який

Жонглювання репутацією. Використання у вбранні першої леді старовинних золотих прикрас, походження яких породжує безліч запитань, дискредитує державу

був і лишається пристрасним поціновувачем археологічних артефактів, зокрема трипільської спадщини, Сергій Платонов позичив Катерині Ющенко масивні античні золоті прикраси, зокрема фібулу із зображенням голови античного божества, намисто, сережки, а також браслет і перстень із червоними каменями, ймовірно, сарматського походження. На плівках Мельниченка зафіксований епізод, коли хтось (можливо, Платонов) дарує президентові Леоніду Кучмі золоті скіфські артефакти. Сергій Тарута, до якого на той момент перейшла колекція «Платар», подарував Вікторові Януковичу на інавгурацію золотий перстень, який нібито належав синові Ярослава Мудрого князю Всеволодові. Для чинного президента Петра Порошенка це мало б стати своєрідною пересторогою, що такі дарунки приватних осіб не на руку його репутації ані в іпостасі бізнесмена, ані тим паче державця.

Всесвітньо відомий британський археолог Колін Ренфрю в книжці «Пограбування, законність та форма власності. Етична криза в археології» писав: «Археологічні »

Потреба регулювання. Державні музеї можуть зберігати археологічні артефакти сумнівного походження, однак це не передбачає рекламу господарів таких старожитностей та їхніх колекцій

грабіжники існують тому, що приватні колекціонери хочуть збирати». Створення приватних археологічних колекцій і грабіжницька хвиля чорної археології почалася з розпадом СРСР. Саме тоді археологічні артефакти стали товаром. Яків Гершкович зазначає, що темпи створення цієї колекції є немислими для решти світу, де також є подібні колекції. Однак їх збирають не за 8–10 років, а за півстоліття чи навіть століття. «Мінкульт не повинен був давати дозвіл на вивезення предметів із колекції «Платар» за кордон. Було б дуже цікаво побачити експертні висновки, на основі яких надали такий дозвіл. Якщо експертизи проводили фахівці, то вони не могли не вказати, що всі ті речі потенційно можуть бути археологічними знахідками, частина з них, можливо, здобута на території України в непрозорий спосіб. Це дуже скандальна ситуація», — наголошує археолог.

Науковці вміють розрізняти, де на пам'ятках є сліди сучасних грабіжницьких руйнувань, а де старі руйнування. Трагедія полягає в тому, що сліди пограбування 5–10-річної давності є практично всюди. Зокрема, проведена у 2011–2013 роках археологічна розвідка на цільних територіях 5–6 тис. га, яка передувала зведенню вітряних електростанцій на території Донецького кряжу між Слов'янськом та Сорокиним, показала доволі цікаві результати. «Це глухі місця, де можна їхати день і не натрапити на

людське поселення. До того ж там немає ані скіфських, ані сарматських поховань такого штибу, що могли б містити якісь вироби з дорогоцінних металів. Здавалося б, які можуть бути пограбування?» — розповідає археолог. За його словами, на географічних мапах-триверстівках цих місцевостей середини XIX століття авторства відомого топографа Фрідріха Шуберта зафіксовані кургани (як найдрібніші, так і найбільші), що існували в 1850–1860-х. За останні 150 років на цій території через оранку, розмивання дощами, розвіювання тощо зникло 30% кількості, зафіксованої Шубертом. «На 8–13% знайдених нами курганів, які залишилися, виявлено сліди пограбувань, що скоєні 5–10 років тому. За такої тенденції в найближчі 50–70 років кожний курган України буде пограбовано», — сумно констатує вчений.

Це лише один епізод із того, що нині відбувається. Щороку грабують трипільські поселення, давньогрецькі міста Північного Причорномор'я. Вкрадені звідти речі втрачають найцінніше — археологічний контекст. Таким чином, вони замовкають назавжди, перетворюючись на хай і дорогий, проте мотлох, опрацювання якого не дасть інформації для нових відкриттів, що розширюють наші знання про попередників, давні міграції та розселення людей на планеті, про їхню культуру. Питання в тому, чи справді Україні кортить, аби її давню історію було репрезентовано у світі мовчазним мотлохом, і які результати вона очікує отримати від такої практики репрезентації.

РАМКИ ЕТИКИ

Панамський офшорний скандал, у якому фігурує чинний український президент, поставив у суспільстві питання до самої практики існування офшорних зон. Нібито все законно, та чи етично? Все більше питань щодо етики в політиці та економіці порушується в українському суспільному та медійному дискурсі. Річ у тім, що питання легалізації приватних музейних колекцій, зокрема тих, що містять вичокні старожитності, також стосується етики.

«Приватні археологічні колекції в Україні існують, і доводиться приймати це як факт. Вже багато років серед музейників та археологів ведеться дискусія щодо них. Особисто я дуже далека від ідеї легалізації зібраних предметів, які можуть бути визнані археологічними знахідками», — розповідає **Тижню** заступниця директора Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, член президії Українського комітету ICOM Катерина Чуєва. Вона також зазначає, що в українських державних музеїв сьогодні проблема з музейною етикою, адже досі немає документів, які б урегульовували такі питання. «Почасти можемо посылатися на положення законів про музеї та музейну справу, захист археологічної спадщини, державний музейний фонд, однак це не впливає на низку ситуацій, що потребують предметного етично-

ФОТО: РИЧАРД ПАКСЕП

го аналізу. У цих випадках варто керуватися положеннями Кодексу музейної етики ІСОМ. Зокрема, там висвітлені питання колекційної політики й предметів із невизначеним походженням. У випадку з колекцією «Платар» ми не бачимо жодних документів, що підтверджують право власності на предмети й доводять, що вони здобуті легальним шляхом, а не внаслідок грабіжницьких розкопок», — зазначає музейниця. Відповідно до згаданого Кодексу музеї не повинні мати жодних справ із такими колекціями. Виставки цих експонатів, які практикувала низка державних музеїв та заповідників, суперечать етичним нормам, визнаним фаховою світовою спільнотою. Сьогодні це дуже велика дилема. Питання обігу незаконно набутих культурних цінностей належать до компетенції правоохоронців, але чи є хоч одна гучна справа?

«Потрібно розуміти, що музей — це не просто склад предметів, а й вмістилище контекстів, які прив'язані до цих предметів. У випадку археологічних артефактів має значення все: місце, глибина залягання, предмети навколо тощо. Це той контекст, руйнування якого не можна компенсувати нічим. Сьогодні колекціонери, які скуповують археологічні предмети невідомого походження, не розуміють тієї важливої обставини або вдають, що не розуміють. Це стимулює чорну археологію та руйнування археологічних пам'яток. Робота не на збереження, а на руйнування», — констатує Катерина Чуєва. У ст. 10 Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини, ухваленій у Валлетті 16 січня 1992 року й ратифікованій Україною, вказано, що країни — її учасники зобов'язуються вжити необхідних заходів для того, щоб музеї, чия політику придбання цінностей контролює держава, не купували археологічних предметів, що могли бути здобуті в результаті приховування, проведення нелегальних розкопок або незаконного вилучення під час санкціонованих розкопок. Виконання положень Конвенції ставить низку запитань як до українських музеїв, так і до польської сторони, зокрема директорату Замку поморських князів у Щецині, які погодилися виставляти в себе експонати невідомого походження.

Експерти погоджуються в тому, що наявні приватні колекції треба поставити на облік. Україна ратифікувала низку міжнародних документів щодо охорони культурної й археологічної спадщини, до того ж є Кодекс музейної етики. «З огляду на все це одним із можливих рішень у справі легалізації приватних археологічних колекцій сумнівного походження на теренах нашої держави може бути те, що всі вони безплатно передаються державі й ставляться на облік. Чи порушуються при цьому карні справи — окреме питання, так само як і розробка та ухвалення необхідних нормативних документів. За умови, що наявні колекції перейдуть у власність держави, за дотримання певних вимог приватні музеї, можливо,

можуть їх експонувати — це теж окреме питання», — ділиться своїми міркуваннями Катерина Чуєва.

Питання в тому, як зробити, щоб колекції на кшталт «Платара» перестали з'являтися в Україні надалі. Ми живемо у ХХІ столітті й не можемо орієнтуватися на ситуації та юридичні практики, що існували в колоніальному світі, коли розкопували пам'ятки стародавніх Єгипту та Греції. Фахівці-музейники наголошують, що вони не мають правити нам за взірцем. Юридична ситуація існування приватних європейських археологічних колекцій 150 і 50 років тому є абсолютно відмінною. Нині згадують не про легалізацію таких колекцій, а про повернення археологічних експонатів від країн-колонізаторів тим країнам, де ці речі викопали.

Доступ до таких предметів має бути узгоджений із позицією держави. У Кодексі музейної етики сказано досить чітко: незалежно від того, йдеться про державну чи приватну колекцію, вона має бути максимально відкритою для публіки. Але можливість побачити археологічні артефакти не означає, що про них автоматично можна отримати інформацію. Через втрату контексту наші знання про предмет обмежені, але на цьому все одно дуже легко спекулювати, мовляв, предмет

ЩОРОКУ ГРАБУЮТЬ ТРИПІЛЬСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ, ДАВНЬОГРЕЦЬКІ МІСТА ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я. ВКРАДЕНІ ЗВІДТИ РЕЧІ ВТРАЧАЮТЬ НАЙЦІННІШЕ — АРХЕОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

же збережено «для народу». «На вирішення нинішньої проблеми має бути потужна політична воля й усвідомлення проблеми з боку колекціонерів — ні того, ні іншого ми наразі не спостерігаємо. Оскільки більшість викопних предметів потрапляє до рук людей, які мають у нашій державі вплив, питання щодо існування приватних археологічних колекцій у нас ще не скоро вирішиться в цивілізований спосіб, бо немає навіть ознак бажання це зробити», — підсумовує Катерина Чуєва.

Багато запитань виникає як до чиновників із Мінкульту, які відповідають за пам'яткоохоронний напрям, так і до українських депутатів, серед яких немає жодної людини, дотичної до сфери охорони археологічної і, ширше, культурної спадщини. Вони не розуміють наслідків, які може мати експонування колекцій на зразок «Платара» за кордоном. Через такі виставки ми рано чи пізно зіткнемося з тим, що нашої країні скажуть: ви виконали економічні й політичні вимоги для свого вступу до ЄС, але що у вас коїться в царині культурної, зокрема археологічної, спадщини? Такі речі можуть виринути на поверхню в будь-який момент і боляче вдарити по нашій державі. ■

Зрадницькі сні

Яна Вікторова

Ноді пам'ять грає з нами в дивну гру. Ніби не згадуєш нічого, цілком поринувши у своє нове життя, а вона зрадницьки нагадує у снах про те, що ніби вже не болить. Фантомний біль, кажуть. Минуле спілкується з нами, проривається крізь сні, мабуть, так сказав би Стівен Кінг. Мені знову сняться сні про організацію, у якій ми працювали до кінця липня 2014 року. Раніше вони були такими реалістичними, що я бачила найдрібніші деталі, чула сміх, розмови. Зранку мені здавалося, що треба квапитися на роботу: спізнююся. А вчора моя люба робота була як дитинство—у мареві. Щасливі голоси, сміх, колега щось шукала у своєму столі, але вже уві сні я знала, що це лише сон. Я працювала у великому колективі до самої війни. Чи то природна мудрість нашої керівниці, чи ще якісь таємничі обставини не давали приводів жодній із дівчат у нашому відділі сваритися. Ми дуже тривалий час працювали разом. Мій відлік роботи на тій приватній фірмі почався з 2007-го, тобто сім років. І це були щасливі роки! Ми всі майже одного віку, а це давало змогу відверто обговорювати найінтимніші питання, гуляти разом після роботи та весело працювати. Навіть якщо хтось ішов на нову роботу, знаходилося безліч приводів приходити до нас просто або на свята пити разом чай чи щось міцніше. Нам було весело разом! Хоча зараз усе те здається саме таким: відвертим, щасливим, безпроблемним.

У цих снах я уявляю іноді, що всі ми знову разом, працюємо, як і тоді. Чекаємо зарплату, яку отримували в конвертах, а це, своєю чергою, не давало приводів заздрити одна одній. Обговорюємо чиясь відпустку чи кидаємося виконувати черговий спільний проект, а вони завжди були цікавими. Зібрати всіх нас разом абсолютно неможливо, як і зібрати всіх тих, із ким я якимось чином перетиналася до 2014-го. 90% людей із мого минулого виїхало одразу ж, того літа. Київ, Москва, Саратов, Одеса, Севе́родонецьк, Рубіжне... Одна з дівчат повернулася, сумуючи за власною квартирою, у якій усе було як у домівці Барбі. Повернулася і розлучилася з чоловіком: не пройшли випробування війною та безробіттям. Він чогось чекав, опустив руки, вона відкрила свою справу.

С. оселилася біля моря в Одесі. Так, квартира орендована, але це можливість після роботи брати із садка дітей і йти не додому, а на пікнік на узбережжя. Всі вихідні починаючи з березня на морі. Моя колишня колега й чути не хоче про повернення. Війна дала їй шанс дивним чином здійснити свою мрію—почати жити там, де їй завжди хотілося. І ми зараз у різних вимірах життя. У її очах зовсім інші

горизонти. Роботу вона знайшла, чоловік придбав stare авто. Тобто життя рухається.

В. обрала Москву. Усі її родичі в Росії, тому вибір був очевидним. Україну вона вважала приреченою, щодня того літа лякаючи нас страшними прогнозами на зразок атомного вибуху. Вона обрала Москву, мабуть, ще й тому, що це, за її уявленнями, найбезпечніше місце на світі. Так, у неї є все: робота, велика орендована квартира, можливість гуляти містом вечорами та літати Росією у відрядження. До Луганська їздить зараз у відрядження у супроводі військових від кордону «ЛНР».

Н. після довгих роздумів вирушила до Саратова. Там рідня. А всі їхали туди, де був хоч хтось. Н. не з тих, кому щастить одразу, тому вона довго шукала роботу, хворіла, змінювала роботи. Важко, складно, зі скрипом. Однокімнатна квартира, де живуть учотирьох. Постійні безгрошів'я та економія. Життя нелегала, життя без майбутнього. Так, вона теж не думає повертатися, але у своїх снах бачить власну квартиру, дачу в травні, а більше за все мріє знову до фізичної втоми працювати на улюблених сотках і присмерком повертатися безпечними стежками додому. Знову закривати компоти та варення, смажити шашлик на дачі, збирати гостей удома... Це сні про її щасливе минуле, які стукають у сьогоднішнє, нагадуючи про нездійсненне. Може, якби вона була більш хвацькою, то не жила б в однокімнатній квартирі, не працювала б на дядька як нелегал. Якби не війна...

О. поїхала до Києва. Її батько працював у силових структурах, вибір родини був як рулетка: лишитися у власній квартирі в місті й закреслити майбутнє чи поїхати туди, куди виїхав колектив чоловіка й куди кликав обов'язок правоохоронця. Вони обрали другий варіант, замкнули колишнє життя в Луганську та почали з нуля як переміщені особи. О. виїхала заміж, як і планувала, народила дитину й обірвала всі зв'язки з нами та минулим. Вона дуже легко сходила з людьми, але найбільше цінувала власну родину.

Я не пишу про тих, хто залишився в «республіці». То дивне життя: здивування, щоденні відкриття, злість на все, обмеження, намагання жити як колись, пошук друзів, спроби листуватися, ностальгія.

Так можна поєднати долі тих, хто залишився в Луганську. Пошуки роботи, щоденні пошуки дешевої їжі, непомітні особистісні зміни, зневіра. Радість від знайденого за колишніми цінами. Пошуки та згадки. І сні, зрадницькі сні, у яких усі ми разом і щасливі від того, що не було кордонів, війни, важкого вибору, де жити. Важкого вибору Батьківщини. ■

Квиток в один кінець

Станіслав Васін

(Продовження.
Початок див.
Тиждень
№ 32)

Потрапити з окупації у велике українське мирне місто — це пережити шок в'язня, який вийшов на волю після довгих років у в'язниці.

Як я вже казав раніше, мій шлях лежав із Донецька до Дніпра. Найперше, що мене трохи засмутило після «незабутнього» багатогодинного проходження блокпостів, — це наші дороги. В окупації з ними і гірше, і краще водночас. У самому Донецьку комунальники повністю відремонтували або замінили асфальтне полотно на центральних вулицях, це саме стосується і Макіївки. Околицям міста не так пощастило, але роботи все ж таки ведуться й там. Водночас у міру просування з «ДНР» в глиб «ЛНР» картина стає дедалі більш апокаліптичною й асфальт зникає просто на очах. Щодо вільних територій, то доріг там практично немає. Водії називають ці ділянки «американськими гірками». І хоча сам я спершу списував усе це на прифронтову територію, коли під'їжджав до Дніпра, помітив, що картина не надто змінюється.

Але дороги перестали мене турбувати, тільки-но я прибув у саме місто. Я вийшов біля вокзалу — і тут переді мною постав ніби Нью-Йорк: натовпи людей, які буквально збивають тебе з ніг і несуться одним цілковитим потоком у всіх напрямках, сотні машин, навіть затори, яких я не бачив ось уже понад два роки. Я зовсім відвик від такої кількості людей, і місто здалося мені мурашником, поки я скромно йшов краєм дороги. Коли ви виїжджаєте з «гетто», головна зміна відчувалася одразу ж, як тільки виходите в будь-якому вільному місті. Це взагалі важко описати словами, але зникає відчуття тривоги, яке проукраїнських жителів Донецька не залишає ні на мить. І хоча в Дніпрі також вистачає військових, їх узагалі не сприймаєш серйозно: усі вони ніби декоративні, як із музею. По-перше, у них немає зброї — це істотний чинник, який позбавляє камуфляж умовного рефлексу «небезпека». А по-друге, зовсім немає відчуття, ніби всі вони боги, а ти тут ніхто. У Донецьку таке всюди.

Але не встигаєш звикнути до відчуття спокою, як одразу ж перед очима спливає ще один маркер війни — їжа. Зайшовши в перший-ліпший супермаркет, одразу ж відчув себе голодною твариною і ладен був скупити все, що потрапляло на очі, хоча я зовсім не був голодний. У якийсь момент мені навіть стало соромно перед самим собою і я не зрозумів, що відбувається: на цінниках всюди були якісь смішні цифри, ніби товар віддавали задарма. Потім згадав, що це все ж таки гривні, але навіть коли став перераховува-

ти їх у рублі, виходило удвічі-втричі, а в непродовольчому відділі іноді й учетверо дешевше, ніж у «ДНР». Я був так усім цим вражений, що накупив харчів одразу на кілька днів і більшу частину з'їв у перший же вечір, буквально запихаючи в себе через силу. Тут, на свободі, розумієш: хоч би скільки ти візьмеш із собою в Донецьк, цього все одно буде дуже мало й не вистачить ні на що.

З-поміж негативу в Дніпрі я одразу виділив би сміття: порівняно з Донецьком місто не прибирають узагалі. Але... іншим боком такого життя є знову ж таки величезний потік людей у місті, тоді як у Донецьку після 20:00 вулиці майже порожні.

Коли ми вже ближче до вечора йшли з приятелем бруківкою, він зробив мені зауваження й запитав, куди я так поспішаю. А поспішати нам і правда не було куди, але дворічна звичка пришвидшувати під вечір крок у Донецьку дається взнаки. Там міряєш час числом 23. Після 11-ї вечора все зникає, як карета, що перетворюється на гарбуз, і доводиться міряти життя зовсім інакше. Коли я визирнув із вікна квартири близько опівночі, взагалі був шокований, адже порівняно з 20:00 картина не надто й змінилася: ті самі галасливі, багатолюдні вулиці, тоді як у Донецьку в цей час зазвичай гримить канонада. Прикметно, що сам я вийти на прогулянку так і не зміг: у голові, як і раніше, стояло число 23, хай там як я переконував себе в протилежному.

Нарешті, різниця в людях. Дніпро, як і Київ, — місто без війни. І мова, звісно ж, не про буквально її розуміння. Поспілкувавшись з деким із містян, розумієш, що лейтмотивом їхнього життя є комуналка та ціна на неї, а для когось ще «дорога свинина». Після Донецька це взагалі звучить як міраж. Щодо відсутності відчуття війни, то це вірус не лише Дніпра та Києва. Під час цієї поїздки я побував у Краматорську, де на будівлях досі сліди від снарядів, а в самому центрі висить невелика фотовиставка про нинішню війну. Але навіть тут населення часто не пам'ятає того, що було буквально недавно, ще рік чи два тому, вважаючи, що все вже минуло.

Неможливо прожити довгі місяці безвізно в «ДНР», а потім податися до Дніпра чи будь-якого іншого вільного міста й повернутися назад. Зрозуміло, що ви повертаєтесь, але ваші свідомість, розум, враження залишаються в Дніпрі. Квиток на контрольовану територію з окупації — це завжди квиток в один кінець, хоч би скільки ви їздили туди й назад. Щоразу до Донецька вас повертається все менше й менше, і здається, одного разу повернеться лише силуєт. ■

«Про що писати?»

ОНУХ

Літо цього року дуже спекотне. Увесь липень, а тепер і в серпні температура рідко коли опускалася нижче ніж 30 градусів. Тільки виїзд на природу далеко на північ, до краю тисячі озер і тисячі островців може дати недовгий відпочинок. Ми відвідали дачу наших приятелів неподалік затоки Джорджіан на озері Гурон, де чиста, незагиджена природа, глибока тиша, яку уриває пташиний щебет, і цілковите безвітря. Вранці, опівдні й увечері занурюємось у річку з украй повільною течією, такою повільною, що здається, ніби це радше озеро, а не річка. Позбавлені інтернету і вже з німими мобілками, ми щасливі, що можемо належати собі, довго розмовляємо, читаємо книжки, відкладені на потім, пробуджуємо ностальгійні спогади. Вранці мене ужалити оса. Здавалося б, у цьому немає нічого незвичайного серед літа та дивовижної природи. Зате з'явилася нова тема для обміну думками й обговорення можливих наслідків укусу. Згадали, хто кого жалив чи кусав, а зрештою й наші захоплення та пристрасті, почуття і закоханості. У тій неквапливій спекотній атмосфері північного Онтарію мені пригадався білоруський фільм польського режисера Фелікса Фалька, знятий за оповіданням «Наталі» російського письменника Івана Буніна. Герой оповідання Віталій Мещерський, свіжоспечений студент, мріє про велике кохання і водночас прагне еротичної пригоди. Кохає чорнооку й золотокошу Наталі: «Волосся мала золоте, а косу трохи темнішу, кольору стиглої кукурудзи», і «чорні очі, ба навіть не очі, а чорні сонця, якщо мовити по-перському», а милується із синьоокою і рудокою Сонєю. «Все дивувався і страхався: за що так покарав мене Бог, за що дав одразу два кохання, такі різні і такі палкі, таку болісну красу обох кохання Наталі і таку тілесну насолоду Сонєю». З роками, коли юнацька закоханість переросла в зріле почуття, Наталі виїшла заміж, а невдовзі одвільна. Вирок долі ще раз зближує закоханих. Але щастя, як сон, яке не реальне марення, виявляється минулим.

Темою творчості, яка не давала спокою Буніну, були перше «ужалення», перше кохання і перше розчарування — кохання на все життя, і таке велике, що підступити до нього несила. Кохання, яке «трапляється тільки в студентів, кохання, яке ніколи не переходить у наступну фазу». Фільм Фалька, дарма що далеко не шедевр, викликав у ті спекотні дні образи з прози Буніна як алегорії згасання. Як тривожний вісник, в образі якого мчить щось недостатнє, що, власне, на наших очах уже й відходить у небуття. А водночас із цим відходом товаришить почуття небувалого утвердження життя, тієї єдиної, неповторної хвилини, поза якою вже не має нічого.

«Усе, що було, стало вже легендою, минуло без вороття», — пише Бунін.

«Ніхто з такою силою і такою пристрастю не змалював у прозі Росію до революції, Росію, якої вже немає: дворянські маєтки, що занепадають, степ, небо, потяги, татарський Крим, Кавказ, Москву. Ніхто з таким чуттям не описав мук, пов'язаних із першим коханням. І ніхто так добре не поєднав одного з іншим», — зауважила Рената Лис, авторка біографії Буніна.

Іван Бунін, той нешаблонний російський європеєць, покинув Батьківщину 1920 року, заховавшись від більшовиків у Франції. Живучи там понад 30 років, він не наситив собою місць свого вигнання. Та й Франція майже зовсім не з'явилася в його прозі. Вони були приязно байдужі одне до одного. Бунін — емігрант, шукач притулку, і він чудово сказав про це 1933 року у своїй нобелівській промові. У його творчості знайшла собі пристановище Росія, якої не існувало, а разом із нею і всі нереалізовані пристрасті. Європеєць Бунін лишився у своїй творчості вірним Росії.

У маленькому есе «Книжка» Буніна є чудова метафора про літературу, яка шукає виходу за свої межі: «А ви все читаете, знай вигадуйте книжки. Навіщо, власне, вигадувати?»

КОЛИ ДОШКУЛЯЄ СПЕКА, У ГОЛОВІ ПРОПЛИВАЮТЬ РІЗНІ ФАНТАСМАГОРІЇ, А СТВОРЕНІ УЯВОЮ БУНІНА ОБРАЗИ ЖИВУТЬ У МЕНІ Й ДОСІ

ти? Навіщо герої і героїні? Навіщо роман, повість із зав'язкою і розв'язкою?».

Власне, навіщо? Коли дошкуляє спека, у голові пропливають різні фантасмагорії, а створені уявою Буніна образи живуть у мені й досі. Про нього казали: Бунін «мислить очима». У баченні та відчутті життя виявляється його філософія існування. Навіщо він? Навіщо примара Росії? Навіщо кохання таке велике, що підступити до нього несила? Чи це тільки спека й сила літератури?

На запитання молодого Валентина Катаєва «Про що писати?» Бунін відповів: «Про що-небудь. Якщо немає жодного задуму, жодної ідеї, можна описати просто те, що бачиш. Біжить пес, висолопивши язика, тож опишіть пса, але повно, правдиво, щоб то був, власне, цей пес, а не жоден інший. Знайдіть єдині підходи для цього слова...»

Спека не минає, прогнози не найкращі, далі буде дуже, дуже спекотно — що ж, доведеться задовольнятися цим несподівано гарячим літом, у якому знову з'явився Бунін, невідомо звідки, невідомо навіщо, але хотілося б таки вгадати навіщо. Літо, спека, оса, що вжалити, Бунін, кохання. Таке велике, що підступити до нього несила. Є «про що писати?». ■

Львівська
міська
рада

Львівська
обласна
рада

Львівська
обласна
державна
адміністрація

23 **ФОРУМ ВИДАВЦІВ** у Львові

**15–18
вересня**

Палац Мистецтв,
вул. Коперника, 17

проспект Свободи
і ще 60 локацій

BOOKFORUM.UA

Феєрія

ХОРВАТІЯ

від **10899** грн

ВИШУКАНИЙ

ВІДПОЧИНОК на морі

+38 044 583-05-21

feeria.ua